

Suomen Pankki ja 1930-luvun lama

VAPPU IKONEN — JAAKKO AUTIO — HEIKKI U. ELONEN

Suomen Pankki ja 1930-luvun lama

SUOMEN PANKKI
Helsinki 1992

A:85

ISBN 951-686-357-4
ISSN 0355-6034

Esipuhe

Suomen taloutta vaivaa 1990-luvulla itsenäisyyden ajan pahin lama. Viime vuosien aikana bruttokansantuote on heikentynyt 1980-luvun lopusta yli 10 % ja työttömiä on ennätyselliset 400 000 henkeä. Taloudellisesti pahimmalta uhalta näyttää tällä hetkellä pankkikriisi, joka voi viedä yhteiskunnan varoja kymmeniä miljardeja seuraavien vuosien aikana.

Näiden uhkakuvien edessä on hyvä palauttaa mieleen edellinen, 1930-luvun lama, julkisen tahon ponnistelut sen voittamiseksi ja lamasta selviytyminen. Verrattuna nykyiseen tilanteeseen on 1930-luvun laman ja pankkikriisin synnyssä monia yhtäläisyyksiä, mutta myös monia eroavuuksia. Huolimatta siitä, että kylmillä tilastoilla mitattuna nykyinen lama näyttää pahemmalta kuin edellinen, ei 1990-luvulla enää sentään päästetä ketään toimeentulorajan tuolle puolen. Kuluneitten kuudenkymmenen vuoden aikana olemme onnistuneet kasvattamaan sekä yksityisten kansalaisten että valtiovaltan – hallituksen ja keskuspankin – resursseja vastata huonojen vuosien tuomiin haasteisiin.

Tähän teokseen on koottu kolme Suomen Pankin historiaa käsittelevää artikkelia. Ensimmäinen, Heikki U. Elosen artikkeli "Suomen Pankin lyhyt historiikki", on alun perin laadittu Handbook on the History of European Banks -nimiseen julkaisuun, jonka toimittaa The European Association for Banking History. Julkaisun odotetaan ilmestyvän vuonna 1993. 1930-luvun lamaa käsittelevät artikkelit taas on laadittu tutkimusosastolla meneillään olevassa rahoitusmarkkinoiden historiaa selvittävässä projektissa. Vappu Ikosen, Jaakko Aution ja Heikki U. Elosen liikepankkikriisiä koskevan artikkelin ensimmäinen versio on julkaistu Suomen Pankin keskustelualoitteita -sarjassa vuonna 1991. Jaakko Aution artikkeli Suomen Pankin valuuttakurssiratkaisusta syksyllä 1931 pohjautuu hänen pro gradu -työhönsä.

Julkaisun ensimmäisessä artikkelissa luodaan kronologinen ja osin systemaattinen katsaus Suomen Pankin kehitykseen 1800-luvulta nykypäivään. Viime vuosisadan alkupuolella Suomen Pankin tehtävänä oli lähinnä rahahuolto. Vuosisadan jälkipuoliskolla ja erityisesti 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, kotimaisten rahoitusmarkkinoitten kehittyessä, Suomen Pankki alkoi keskittyä keskuspankkipolitiikkaan sen nykyisessä mielessä. Yhteiskunnan ja talouden muutos johti siihen, että 1930-luvun laman alkaessa Suomen Pankki oli jo

moderni keskuspankki, joka oli määritellyt tavoitteekseen rahoitusmarkkinoitten pitämisen vakaalla ja turvallisella kannalla ja jolla oli myös riittävät välineet tavoitteen toteuttamiseen. Tämän teoksen kahdessa jälkimmäisessä artikkelissa kuvataan Suomen Pankin toimia 1930-luvun laman ja pankkikriisin voittamiseksi.

Julkaisun sisällön muokkaamiseen ovat kommentillaan osallistuneet Heikki Koskenkylä, Tapio Korhonen, Peter Nyberg ja Juha Tarkka.

Helsingissä joulukuussa 1992
Kalevi Sorsa

Sisällys

Esipuhe	5
Suomen Pankin lyhyt historiikki Heikki U. Elonen	9
Liikepankkikriisi ja Suomen Pankin tukitoimet 1928–1934 Vappu Ikonen – Jaakko Autio – Heikki U. Elonen	43
Suomen Pankin valuuttakurssipolitiikka syksyllä 1931 Jaakko Autio	85
Summary in English	113

Suomen Pankin lyhyt historiikki¹

Heikki U. Elonen

Sisällys

1	Autonomian aika	11
	Suomen Pankin perustaminen ja ensimmäiset vuosikymmenet	11
	Raharealisaatio ja hopeakanta	12
	Krimin sodan vaikutukset rahaoloihin	13
	Oma valuutta	14
	Muutos Suomen Pankin hallinnollisessa asemassa	15
	Uusien rahalaitosten synty	16
	Kultakannan kausi	17
	Parlamentin uudistus ja ensimmäinen maailmansota	18
2	Itsenäisyyden ajan alkuvuosikymmenet	19
	Uusi rahalaki ja ohjesääntö;	
	lyhytaikainen paluu kultakantaan	20
	Puntaklubin aika	21
	Säännöstely toisen maailmansodan aikana	22
3	Toisen maailmansodan jälkeinen aika	23
	Rediskonttausehdot rahapolitiikan välineenä	24
	Pankkien antolainauskorkojen säätely	26
	Päivämarkkinoiden säätely keskuspankkipolitiikan välineeksi	27
	Kassavarantotalletukset	28
	Käteisvaraluotot	29
	Erityisrahoitusjärjestelyt	29
	Valuutansäännöstely ja valuuttakurssit toisen maailmansodan jälkeen	29
	Rahoitusmarkkinoiden vapautuminen säännöstelystä	32

¹ Kirjoitus perustuu aiempiin Suomen Pankin historiaa käsitteleviin teoksiin sekä muihin julkaisuihin, eikä sitä varten ole tehty mitään uutta tutkimustyötä.

4 Suomen Pankin organisaatiosta ja henkilöstöstä	33
Setelipaino	35
Tutkimus ja julkaisut	35
Lisälukemista, pääasiassa Suomen Pankin julkaisuja	36
Liite 1. Johtokunnan puheenjohtajat	38
Liite 2. Liikkeessä oleva raha, valuuttavaranto ja Suomen Pankin tase	39
Liite 3. Tärkeimmät valuuttakurssin muutokset	40
Liite 4. Suomen Pankin peruskoron muutokset	41

1 Autonomian aika

Suomen Pankin perustaminen ja ensimmäiset vuosikymmenet

Suomi oli osa Ruotsin valtakuntaa 1100-luvulta vuoteen 1809, jolloin se liitettiin autonomisena suuriruhtinaskuntana Venäjän keisarikuntaan. Jo kaksi vuotta sen jälkeen eli joulukuussa 1811 Suomen Pankki (alun perin "Waihetus-, Laina- ja Depositioni-Contori Suomen Suuren-Ruhtinanmaasa") perustettiin keisarillisella asetuksella, ja se oli alkuun ainoa rahalaitos maassa.

Pankki sai oikeuden laskea liikkeeseen pienimääräisiä seteleitä lähinnä vaihtorahaksi, kun metallirahakannasta oli jouduttu luopumaan ja metallirahasta oli tullut puutetta käytyjen sotien aikana. Jo vuoden 1809 lopulla annettiin keisarillinen manifesti, jolla hopearupla määrättiin suuriruhtinaskunnan "pää- ja perusrahasiksi". Tämän tavoitteen saavuttaminen kesti käytännössä kuitenkin noin 30 vuotta.

Hallinnollisesti Suomen Pankki määrättiin suuriruhtinaskunnan senaatin (hallituksen) alaiseksi, vaikka Porvoon valtiopäivillä 1809 esiintyi pyrkimyksiä saattaa pankki säätyjen alaiseksi Ruotsin esimerkin mukaisesti. Käytännön toiminnassa noudatettiin soveltuvin osin entisen emämaan keskuspankin menettelyjä. Pankkia johti kolmijäseninen johtokunta; alkuaikoina yleensä jäsenistä vanhin toimi johtokunnan puheenjohtajana. Vuonna 1817 annetulla asetuksella laitoksen nimessä esiintynyt sana "contori" muutettiin "pankiksi". Nimitykset "Suomen Pankki" ja "Finlands Bank" vakiintuivat vasta vuosikymmenten kuluessa; esimerkiksi seteleissä ne molemmat esiintyvät pysyvästi tässä muodossa vasta 1870-luvulta alkaen.

Pankin toiminta oli alussa vaatimatonta, sillä esimerkiksi sen kantarahaston (alkuperäisrahaston) karttumisen säädetyksi kesti vuosia. Kun sen varat käytettiin suureksi osaksi pitkäaikaisiin kiinnelainoihin, ei yritystoiminta voinut juuri saada luottoa juoksevan toimintansa rahoittamiseksi. Sen sijaan jonkin verran yrityslainoja voitiin myöntää valtion varoista, jotka olivat Suomen Pankin hoidossa mutta sen omasta toiminnasta erillään.

Raharealisaatio ja hopeakanta

Suomen Pankin alkuvuosien tavoitteena oli mm. poistaa Ruotsin raha liikkeestä. Se ei kuitenkaan onnistunut ennen kuin 1840-luvun alussa, johon asti maan rahaolot olivat sekavalla kannalla: liikkeessä oli venäläistä ja ruotsalaista metallirahaa, venäläistä paperirahaa ja siihen rinnastettavia Suomen Pankin seteleitä sekä ruotsalaisia keskuspankin ja valtionvelkakonttorin seteleitä. Eri rahojen keskinäiset kurssivaihtelut aiheuttivat käytännön haittaa ja antoivat mahdollisuuden keinotteluun.

Vuoden 1840 raharealisaation mahdollisti Ruotsin ja Venäjän hieman aiemmin toteutunut siirtyminen hopeakantaan. Nyt voitiin lopulta poistaa Ruotsin raha liikenteestä ja korvata se hopeakatteisilla seteleillä. Suomen Pankki sai oikeuden laskea liikkeeseen aiempaa suurempiarvoisia ruplamääräisiä seteleitä. Käyttöön otettiin ns. osakatejärjestelmä: seteleistä 7/15 oli katettava hopealla.

Suomen Pankki sai 1840 uuden johtosäännön, joka sisälsi yksityiskohtaisia määräyksiä pankin toiminnasta, johtokunnan tehtävistä ym. Lähinnä rahanuudistuksen toimeenpanoa varten pankin ensimmäiset haarakonttorit perustettiin 1840-luvun alussa. Haarakonttoreita varten annettiin suppeahko ohjesääntö.

Pian tämän jälkeen pankki saattoi ryhtyä välittämään maksuja ulkomaille ja ulkomailta, ruveta käymään kauppaa ulkomaisilla vekseleillä ja vakiinnuttaa samalla ensimmäiset ulkomaiset asiamiessuhteensa. Näin Suomen Pankin edellytykset toimia myöhemmin keskuspankkina olivat selvästi lisääntyneet.

Raha- tai korkopolitiikasta ei näihin aikoihin voi juuri puhua. Pankin varat olivat edelleen jakautuneina rahastoihin, ja niistä annettiin lainoja eri tarkoituksiin ja erilaisin vakuuksin johtosäännön määräysten mukaisesti; lainojen korko oli alkuun 4–6 %, mutta korot, samoin kuin eri rahastoja koskevat määräykset muista lainaehdoista, vaihtelivat ajan mukana. Kun vekseliluottoa alettiin käyttää, lainanannon rakenne muuttui pikkuhiljaa lyhytaikaisten lainojen suuntaan, mikä oli omiaan parantamaan yritystoiminnan edellytyksiä. Kotimaisten vekselien määrä oli kuitenkin ulkomaisia vekseleitä pienempi aina 1880-luvulle asti.

Pankin johtokunnan jäsenlukua lisättiin yhdellä ylimääräisellä jäsenellä eli kolmesta neljään vuonna 1845. Johtokunnan asema oli varsin epäitsenäinen. Käytännössä pankin toimintaan (mm. diskonttokorkoon) vaikutti ratkaisevasti valtiovarainpäällikkö, joissakin tapauksissa jopa kenraalikuvernööri. Sikäli pankin kädet olivat myös sidotut, että se ei voinut harjoittaa kovin itsenäistä valuuttakurssipolitiikkaa, vaan sen oli paljolti seurattava Pietarin ja Tukholman noteerauksia. Pankki oli velvollinen lunastamaan myös venäläisiä seteleitä.

Krimin sodan vaikutukset rahaoloihin

Krimin sodan (1853—1856) puhjettua venäläisiä seteleitä tuli runsaasti maahan, mikä aiheutti Suomen Pankin kannalta kestävämmän tilanteen, ja seteleiden lunastamisesta hopealla jouduttiin luopumaan noin 10 vuodeksi. Tämä merkitsi jälleen epävakaita rahaoloja, kun setelirahan arvo vaihteli ja metallirahasta tuli puutetta. Ruotsin rahan poistaminen käytöstä oli tavallaan kytkenyt Suomen rahan erityisen kiinteästi Venäjän ruplaan. Niinpä rahaolojen vakaannuttamispyrkimysten yhteydessä ryhdyttiin Suomessa ajamaan oman rahan saamista.

Krimin sodan jälkeen tuonti ja samalla luoton kysyntä kasvoivat. Tuolloin Suomen Pankin voidaan katsoa käyttäneen diskonttokorkoa ensi kertaa rahapolitiikan välineenä kontraktiivisen vaikutuksen aikaansaamiseksi: se korotettiin vuodesta 1840 voimassa olleesta neljästä prosentista kuuteen, vähäksi aikaa jopa lainvastaisena pidettyyn seitsemään prosenttiin, samalla kun Venäjältä otettiin lainaa valuuttakriisin ehkäisemiseksi.

Vuonna 1859 annettiin asetus, jolla pankin setelinanto-oikeutta laajennettiin olennaisesti siten, että saamiset ulkomaisilta kirjeenvaihtajilta (ulkomaiset vekselit) rinnastettiin metallivaroihin. Samalla päätettiin pankin uudelleenjärjestelystä selkeyttämällä pankin rahastoja ja suhteita valtiontalouteen. Pankki luovutti osan rahastoistaan valtiolle, joka toisaalta siirsi osan pankin antolainauksesta itselleen. Järjestelyt liittyivät kansantalouden luotontarpeen huomattavaan kasvuun noina sodanjälkeisinä talouden elpymisen vuosina. Pankin rahastojen yleisimmäksi antolainauskoroksi tuli 4 %. Samalla asetuksella valtiovarainpäällikön henkilökohtaista vaikutusvaltaa pankin lainanantoon vähennettiin siirtämällä pankkia koskevat asiat valtiovarainoimituskunnasta senaatin koko talousosaston käsiteltäväksi.

Vuoden 1859 asetuksen nojalla Suomen Pankki ryhtyi ottamaan vastaan korollisia talletuksia. Yhtenä tämän alkuperäisenä tarkoituksena oli estää yksityispankkien synty. Uusia rahalaitoksia alettiin kuitenkin pian perustaa, ja tällöin Suomen Pankin korollisia talletuksia voitiin perustella pyrkimyksellä vaikuttaa ottolainauskorkoihin. Jo puolentoista vuosikymmenen kuluttua talletustilit muutettiin korottomiksi pano- ja ottotileiksi, joilla oli mm. muiden pankkien tallettamia varoja. Yksityisrahallaitosten synty merkitsi Suomen Pankin kannalta jälleen askelta kohti keskuspankkiutta.

Oma valuutta

Suomen omasta rahayksiköstä, markasta, annettiin asetus huhtikuussa 1860. Toimenpidettä perusteltiin mm. aiempaa pienemmän rahayksikön tarpeella Suomen oloissa, mutta sen aikaansaaminen oli myös maan entistä suurempaan autonomiaan pyrkimyksen tunnusmerkkejä. Markka oli aluksi lähinnä laskentayksikkö — 1/4 ruplasta — mutta sen luominen oli kuitenkin ratkaiseva alku ryhdyttäessä luomaan Suomen tulevaa autonomista rahajärjestelmää. Varsinaisena tavoitteena oli saada rahanarvo vakiintumaan ja raha sidotuksi jälleen hopeaan.

Vakaiden valuuttaolojen aikaansaaminen oli tärkeää yritystoiminnan ja muun talouselämän sekä erityisesti perusteilla olevien uusien rahoituslaitosten (näistä ensimmäisiä olivat Suomen Hypoteekkiyhdistys ja Suomen Yhdyspankki) saattamisessa turvalliselle kannalle. Toisaalta maan oman valuutan vakuudeksi oli saatava ulkomaista lainaa. Ensimmäinen valuuttalaina, jolla tähän pyrittiin, laskettiin liikkeesen saksalaisen pankkiiriliikkeen välityksellä vuoden 1862 lopulla, mutta lainasta saadut varat jouduttiin kadon takia käyttämään viljantuontiin. Keskeinen merkitys tuli olemaan vuonna 1860 perustetulla Suomen Hypoteekkiyhdistyksellä, jonka ottaman ulkomaisen lainan kautta saatu valuutta lopulta oli ratkaiseva ehto sille, että hopeaan perustuva markka tuli Suomen rahajärjestelmän perustaksi. Lainan saanti lykkääntyi kuitenkin vuoden 1864 lopulle asti. Tämä johtui mm. siitä, että Venäjä epäonnistui ruplan vakauttamisessa, mikä heikensi myös Suomen yleistä luottokelpoisuutta. Kun vuoden 1865 kato vielä rasitti valuuttavarantoa, Suomen Pankki joutui supistamaan kotimaista luotonantoaan, mikä aiheutti voimakasta kritiikkiä.

Lopullinen hopeamarkkaa koskeva manifesti julistettiin vasta marraskuussa 1865. Se merkitsi ennen kaikkea, ettei venäläistä paperirahaa tarvinnut enää ottaa vastaan, jolloin markka käytännössä syrjäytti ruplan maksuväliseenä. Rahareformi aiheutti nyt myös vastalauseita kotimaiselta elinkeinoelämältä, koska se merkitsi käytännössä revalvaatiota: lähtökohta oli, että hopeamarkka olisi hopearuplan neljäsosa, mutta valuuttakurssien mukaan markka oli marraskuusta 1865 alkaen vajaan kolmasosan ruplaa.

Vuoden 1865 rahareformin jälkeen Suomen rahayksikön status luonnostaan nousi, kun maa liittyi kansainväliseen metallirahajärjestelmään. Suomi alkoi esiintyä eurooppalaisilla lainamarkkinoilla, ja ulkomaankauppa alkoi etenkin 1870-luvulla vilkastua, mikä edellytti Suomen Pankin kirjeenvaihtajayhteyksien laajentamista. Jo aiemmin

solmittujen Pietarin, Tukholman ja Hampurin lisäksi tärkeitä yhteyksiä luotiin Lontooseen, Pariisiin, Berliiniin jne.

1860-luvun alkupuoliskolla Suomen Pankissa ja myös sen ulkopuolella käytiin jo korkopoliittista keskustelua: mm. pohdittiin laissa määrätyn ylimmän koron aiheuttamia hankaluuksia, kun esimerkiksi korot ulkomailla saattoivat ajoittain olla huomattavasti korkeampiakin. Vuoden 1734 lain mukaan ei ollut sallittua ottaa korkeampaa korkoa kuin 6 %. Suomen Pankki peri kuitenkin myöhästyneistä maksuista 8 prosentinkin korkoa; muut pankit saattoivat kiertää korkokattoa permällä provisioita. Enimmäiskoron poistamisesta tehtiin esityksiä mm. valtiopäivillä 1870-luvulla. Lievennyksiä korkokattoon saatiin kuitenkin vasta 1880-luvulla (enintään 9 kuukauden lainoista — siis ennen muuta vekseliluotoista — voitiin tästedes periä korkeampiakin korkoja), ja lopulta vuonna 1920 määräys enimmäiskorosta poistettiin kokonaan.

Muutos Suomen Pankin hallinnollisessa asemassa

Pankin suhde valtiovaltaan muuttui pian kahdella tapaa. Ensinnäkin, kun valtiopäivät alkoivat kokoontua 1860-luvulla, pankki siirrettiin senaatin alaisuudesta valtiopäivien alaiseksi antamalla joulukuussa 1867 asetus Suomen Pankin hallinnosta ja hoidosta sekä johtosääntö pankkivaltuusmiehille. Pankkivaltuusmiehistä tuli pankin ylin elin, ja heitä valittiin neljä vakinaista jäsentä — yksi kustakin säädystä — sekä lisäksi vara- tai lisäjäseniä. Pankin johtokuntaan kuului vuodesta 1875 alkaen kolme jäsentä, ja heidät nimitti keisari. Näiden lisäksi johtokuntaan kuului 1890-luvulta alkaen jälleen yksi ylimääräinen jäsen, jonka määräsi virkaan Senaatin talousosasto. Toinen huomattava muutos noihin aikoihin oli valtionalouden erottaminen Suomen Pankista: vuonna 1875 perustettiin erillinen valtiokonttori, joka ryhtyi hoitamaan valtion rahastojen lainanantoa sekä valtionvelkaa.

Vuonna 1875 Suomen Pankki sai myös uuden ohjesäännön, jonka mukaan sen tehtäviä oli "pitää maan rahalaitos vakaalla ja turvallisella kannalla" sekä — kuten jo aiemminkin — "edistää ja helpottaa maan rahaliikettä". Tällä tavalla pankin päätavoitteet on määritelty nykyisiin. Vuoden 1875 ohjesääntö — johon tehtiin kultakantaan siirtymisen vuoksi tarpeelliset muutokset 1878 ja muita pienehköjä muutoksia myöhemminkin — osin selkeytti pankkia koskevia säädöksiä, jotka olivat sisältyneet moniin lakiin ja asetuksiin.

Uuden ohjesäännön myötä siirryttiin setelinannossa osakatejärjestelmästä nykyisentapaiseen kiintiö- eli kontingenttijärjestelmään ja lopetettiin korollisten talletusten vastaanottaminen. Kauaskantoista oli se, että valtion markkamääräiset vekselit ja obligaatiot eivät enää kelvanneet setelistön katteeksi. Vuoden 1867 asetuksella pankin alkuperäisrahaston merkitys hypoteekkirahastoon nähden väheni, ja vuoden 1875 ohjesäännön mukaan vanha rahastojärjestelmä lopetettiin kokonaan ja luotiin nykyisenlaiset kanta- ja vararahastot. Näin pankin varoja voitiin käyttää yhtenä kokonaisuutena kaikkiin tarkoituksiin.

Uusien rahalaitosten synty

1800-luvun puolivälissä Suomessa oli Suomen Pankin lisäksi toistakymmentä säästöpankkia; niistä ensimmäinen oli aloittanut toimintansa jo 1823. Liikepankeista, joita pitkään vielä 1900-luvullakin kutsuttiin usein yksityispankeiksi, ensimmäinen perustettiin 1862. 1800-luvun päättyessä liikepankkeja oli kymmenkunta; säästöpankkeja oli tuolloin jo lähes 200. Postisäästöpankki (nykyinen Postipankki Oy) perustettiin 1887. Osuuspankkeja — vuoteen 1969 asti osuuskassoja — ryhdyttiin perustamaan vasta tämän vuosisadan ensimmäisinä vuosina.

Liikepankit pitivät alusta lähtien kassavarojaan Suomen Pankissa ja saivat siltä luottoa sekä kassakreditiviinä (tililuottona) että hypoteekkilainoina obligaatiovakuutta vastaan. Vekselien rediskonttauksesta tuli merkittävä pankkien keskuspankkirahoituksen muoto 1890-luvulta alkaen, joskin ensimmäisiä kertoja rediskonttauksia käytettiin jo 1870-luvulla. Kuitenkin hypoteekkilainat ja kassakreditivit olivat edelleen tärkeä osa pankkien velasta keskuspankille. Eri yhteyksissä voi havaita vielä pitkälle itsenäisyydenkin aikana, että pankkien rediskonttausvelkaa keskuspankille pidettiin jotenkin poikkeuksellisenä ja väliaikaisena, esimerkiksi kausiluonteisten maksuvalmiusvaihteluiden tasaamisen rahoituksena.

Pitkään Suomen Pankki kuitenkin myös kilpaili muiden pankkien kanssa yksityisasiakkaista, vaikka se vähitellen ja etenkin ennen vuosisadan loppua yhä enemmän omaksui tehtäväkseen muiden pankkien toiminnan säätelyn mm. korkopolitiikan avulla. Pankin rahapoliittisen otteen voidaan arvioida koko autonomian ajan olleen vielä aika sattumanvarainen, sillä tavoitteiden ristiriita rahajärjestelmän vakauden ja yksityisasiakkaista huolehtimisen ja niistä kilpailemisen välillä vaikutti jatkuvasti. Rahapolitiikan hahmottomuuden lisäksi ongel-

mia aiheutui siitä, että keisarikunnan ylin toimeenpanovalta ei aina käytännössä kunnioittanut pankin itsenäistä asemaa säätyvaltiopäivien alaisuudessa. Tämä vaikeutti mm. pankkivaltuusmiesten toimintaa.

Kultakannan kausi

Vuoden 1865 rahareformi merkitsi jo markan muuttumista itsenäiseksi valuutaksi. Kun hopean hinta kääntyi laskuun 1870-luvulla ja kun valtio toisensa jälkeen siirtyi paljolti sen vuoksi kultakantaan, valuuttakurssiepävarmuus alkoi haitata ulkomaisia maksusuhteita. Niin ryhdyttiin valmistelemaan myös Suomen siirtymistä kultakantaan. Päätös tuli Suomessa voimaan 1878. Markan kulta-arvo valittiin täsmälleen Ranskan frangia vastaavaksi.

Suomen Pankin keskeisiä tehtäviä oli huolehtia kultakantajärjestelmän mukaisesta valuuttakurssien vakaudesta sekä kulta- ja valuuttavarannon riittävydestä, mikä oli tärkeää, sillä esim. ulkomaankauppa oli kovin suhdanneherkkää. Varsinkin 1800-luvun puolella huomattavia varantoja oli kuitenkin myös liikepankkien ja valtion hallussa. Ulkomaisia lainahankkeita koskeviin neuvotteluihin pankki osallistui erityisesti 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä aktiivisesti. Ulkomaisia toimia varten pankki laajensi ulkomaista asiamiesverkostoaan. Venäjän osuus ulkomaanasioista oli luonnollisesti huomattava.

Korkoasetta, jonka käyttö nyt oli pankkivaltuusmiesten vallassa, käytettiin melko varovaisesti: kokonaisen prosenttiyksikön muutos kerralla oli harvinaisuus, eikä muutoksia pantu toimeen niin usein kuin monissa muissa maissa. Kultakannan aikana hallitulla korkopolitiikalla oli enenevässä määrin merkitystä maan rahajärjestelmän sitomisessa mahdollisimman kiinteästi Euroopan kultakantajärjestelmään. Voidaan havaita, että Suomen Pankin diskonttokoron muutokset seurasivat paljolti muiden maiden, etenkin Pohjoismaiden, korkojen kehitystä, mutta korkotaso oli Suomessa yleensä muihin nähden verraten korkea. Korkojen muutteluun vaikutti pitkään myös Suomen Pankin asema liikepankkien kilpailijana, sillä ohjesäännön johtokunnan tehtäviä koskevassa kohdassa korostettiin tuolloin pankin edun silmälläpitoa, mutta vähitellen keskuspankin korot loivat normit myös muille pankeille. Suomen Pankki seurasi kotimaisten rahamarkkinoiden ja pankkien tilaa ja muutteli oman lainanantonsa korkorakennetta diskonttokoron muutosten välilläkin, millä oli välillisiä vaikutuksia muiden pankkien anto- ja ottolainauksen ehtoihin sekä obligaatiomarkkinoihin.

Suomen Pankin omassa luotonannossa vekseleillä ja hypoteekkilainoilla oli kolme korkokategoriaa, kassakreditteilla kaksi tai kolme. Tämäntapainen korkojärjestelmä oli vallalla keskuspankin lainanannossa vielä pitkään itsenäisyyden ajanakin.

Ajanjakso 1878–1914, jonka kultakanta oli voimassa, on sinänsä eheä vaihe Suomen rahan historiassa. Ongelmia syntyi kuitenkin Venäjään nähden ensinnäkin ruplan arvon vaihteluiden vuoksi, ennen kuin Venäjä siirtyi kultakantaan 1897. Toiseksi markkaan ja koko rahajärjestelmämme itsenäisyyteen kohdistui monenlaista painostusta varsinkin 1890-luvulta lähtien, kun Venäjä esitti erilaisia vaatimuksia, jotka koskivat ruplan käyppyyttä Suomessa. Pahimmat Suomen rahajärjestelmään kohdistuvat uhat saatiin kuitenkin torjutuiksi.

Parlamentin uudistus ja ensimmäinen maailmansota

Yhtäläiseen äänioikeuteen perustuva vaalitapa otettiin käyttöön Suomessa 1907, jolloin yksikamarinen eduskunta aiempien säätyvaltiopäivien sijasta alkoi kokoontua. Eduskunta on siitä lähtien valinnut pankkivaltuusmiehet puolueiden voimasuhteiden perusteella. Valtuusmiehiä oli tuohon aikaan kuusi, minkä lisäksi heille valittiin varamiehiä. Näin Suomen Pankki jäi edelleen hallituksesta (silloisesta senaatista) tai esim. valtiovarainministeriöstä (silloisesta valtiovarainoimistuskunnasta) juridisesti riippumattomaksi. Pankin toiminnassa ei tuolloin tapahtunut muutoin suuria muutoksia. Pankin sisäinen virkakieli ja kirjanpidon kieli muutettiin ruotsista suomeksi 1908. Seteleissä suomi tuli ensimmäiseksi kieleksi vuoden 1909 malliston tultua liikkeeseen.

Suomen Pankin ja muiden pankkien väliset yhteydet kiinteistyivät huomattavasti Suomen Pankin otettua hoidettavakseen pankkien välisen maksujen selvityksen (clearing) vuodesta 1906 alkaen.

Ensimmäisen maailmansodan puhjettua ja inflaation kiihdyttyä Suomen Pankki joutui luopumaan käytännössä kultakannasta (virallisesti 1915). Sodan aikana ruplan arvo aleni voimakkaasti. Kun pankin oli poliittisista syistä pakko lunastaa ruplaa tiettyyn kurssiin — lähinnä, jotta venäläiset saisivat täällä sotilasmenoihinsa tarvitsemiaan markkoja — ja kun rupla Venäjän vallankumouksen puhjettua menetti arvonsa kokonaan, pankki kärsi tuntuvia tappioita.

2 Itsenäisyyden ajan alkuvuosikymmenet

Suomi julistautui itsenäiseksi joulukuussa 1917, ja maan uusi tasavaltainen hallitusmuoto vahvistettiin heinäkuussa 1919. Siinä vahvistettiin Suomen Pankin asema eduskunnan alaisena laitoksena. Pankin organisaatioon ei tarvinnut tehdä suuria muutoksia. Johtokuntaan on vuodesta 1922 kuulunut puheenjohtaja ja enintään neljä (vuodesta 1968 viisi) muuta jäsentä, ja heidät nimittää virkaansa tasavallan presidentti. Pankkivaltuusmiesten (vuodesta 1992 pankkivaltuutettujen) lukumäärä nostettiin 1928 yhdeksään, eikä heille enää valittu varamiehiä.

Ensimmäisen maailmansodan aikana ja välittömästi sen jälkeen markan arvo aleni entisestään noin 1/8:aan. Rahapolitiikka joutui uudenlaisten haasteiden eteen, kun Suomen Pankki oli menettänyt suurimman osan varoistaan, kun rahajärjestelmän perustana ei enää ollut metalli ja kun Suomen Pankki joutui poikkeuksellisesti myöntämään valtiolle runsaasti luottoa 1915–1922, mikä vaikutti osaltaan siihen, että inflatorinen kehitys jatkui vielä sotavuosien jälkeenkin. Maan taloudelliset yhteydet Venäjään katkesivat jokseenkin kokonaan, ja se merkitsi viennin täydellistä uudelleen suuntautumista länteen. 1920-luvun alkuvuosina markan ulkoinen arvo vaihteli jatkuvasti, eikä valuuttakurssien määräytyminen markkinoilla ollut kaikin ajoin Suomen Pankin hallinnassa, kun riittävää valuuttavarantoa ei ollut käytettävissä. Valuutansäännöstelyllä 1917–1920 ei kyetty kovinkaan tehokkaasti lieventämään valuuttakriisiä. Kotimaan talouselämää pankki pyrki elvyttämään ja uudistamaan korkopolitiikalla sekä valikoivalla rediskonttauspolitiikalla. Omaan luotonantoon se tervehdytti suuntaamalla sitä vakavaraiseen vienti- ja muuhun teollisuuteen sekä kaupan yrityksiin, jolloin pankin aiemmin kärsimät tuntuvat luottotappiot saatiin olennaisesti vähenemään.

Uusi rahalaki ja ohjesääntö; lyhytaikainen paluu kultakantaan

Markka saatiin vakautetuksi uuteen, aiempaa alempaan arvoonsa määrätietoisella korko- ja valuuttapolitiikalla ennen 1920-luvun puoliväliä, sen jälkeen kun oli yleisesti vakuuttauduttu siitä, ettei vanhaan kultapariteettiin ollut enää paluuta. Tämä edellytti korkokannan pitämistä korkeana ja valtion kontraktiivista budjettipolitiikkaa. Rahaolojen vakauttamisen ja kultakantaan paluun valmistelussa pankki käytti Ruotsista saatavissa olevaa asiantuntemusta. Markka sidottiin uudelleen kultaan vuoden 1926 alusta voimaan tulleella uudella rahalailla.

Kultakannan tultua voimaan Suomen Pankin tavoitteena oli pyrkiä laskemaan pitkään vallinneita korkeita korkoja. Tätä voidaan pitää suhdanteiden kannalta huonosti harkittuna. Vaikka korot eivät yleisesti sanottavasti alentuneetkaan mm. siksi, että pankkien kilpailu tallettajista oli erityisen kiihkeää, keskuspankin oman diskonttokoron pienehköt alennukset ja painostus pankkeja kohtaan tässä asiassa sekä oman, suhteellisen matalakorkoisen suoran antolainauksen lisääminen olivat ilmeisesti omiaan tukemaan suhdanteiden nousua ja jopa ylikuumenemista. Rahamarkkinoiden kiristymisen 1928 oli syynä jälleen diskonttokoron lievään korotukseen. Suuren lamakauden puhjettua Suomen Pankki alensi korkoaan, mutta sillä se ei voinut juuri vaikuttaa elvyttävästi. Vuoden 1930 aikana vaatimukset rahalaitoskorkojen yleisestä alentamisesta ja korkojen säännöstelystä voimistuivat siinä määrin, että Suomen Pankki ryhtyi seuraavan vuoden alussa johtamaan kaikkien rahalaitosten välisiä neuvotteluja korkosopimuksesta. Tämä sopimus tuli voimaan heinäkuun alusta 1931. Sopimuksessa rahalaitokset jaettiin korkeimman sallitun ottolainauskoron mukaan kolmeen luokkaan; näiden luokkien välinen korkoero oli $\frac{3}{4}$ %. Korkosopimus merkitsi alkua 1930-luvulle saakka jatkuneelle säännöstelyn kaudelle Suomen rahamarkkinoilla.

Vuoden 1925 lopulla säädettiin myös Suomen Pankin ohjesääntö, joka on — tosin moneen otteeseen muutettuna — edelleen voimassa. Talouselämän sekä raha- ja valuuttamarkkinoiden kehitys ovat sittemmin aiheuttaneet monia muutoksia, jotka ovat heijastuneet rahalakiin sekä muihin ohjeisiin ja käytännön päätöksentekoon. Ohjesäännössä määritellään yksityiskohtaisesti pankkivaltuutettujen tehtävät. Niihin kuuluvat mm. päättäminen pankin soveltamista koroista (tai niiden rajoista) ja ulkomaisen luoton ottamisesta sekä eduskunnalle ja valtio-

neuvostolle tehtävistä esityksistä ym. Johtokunnan taas tulee vastata pankin jatkuvasta toiminnasta sekä yleensä niistä asioista, jotka eivät kuulu pankkivaltuutetuille. Vakaan rahanarvon merkitystä korosti ohjesäännön uusi pykälä, jonka mukaan johtokunnan tulee kaikessa toiminnassaan menetellä niin, että raha säilyttää laissa säädetyn arvonsa.

Itsenäistymisen aikoihin ja pian sen jälkeen maahan perustettiin useita, pääosin pieniä liikepankkeja, jotka luottotappioiden takia ymsyistä joutuivat viimeistään 1930-luvun alun lamavuosina vaikeuksiin ja lopettamaan toimintansa. Suomen Pankki osallistui valikoiden joidenkin pankkien tukemiseen. Pankkien määrä väheni ennen 1930-luvun puoliväliä alle kymmeneen. Tämä kehitys jatkui vielä toisen maailmansodan jälkeen, jolloin maan liikepankkilaitos, johon Suomen Pankin rahapoliittiset toimet välittömästi kohdistuivat, oli — kuten se on edelleenkin — erittäin keskittynyt, kun taas säästö- ja osuuspankit ovat viime vuosiin saakka toimineet enimmäkseen pieninä paikallisina yksikköinä.

Puntaklubin aika

Suomi joutui luopumaan kultakannasta monen muun maan tavoin jo vajaan kuuden vuoden kuluttua, suuren lamakauden aikana lokakuussa 1931. Englannin punta, joka siihen aikaan oli ylivoimaisesti tärkein ulkomaankaupassamme käytetty valuutta, osoittautui selvästi yliarvostetuksi, ja se jouduttiin devalvoimaan ja samalla irrottamaan kultakannasta syyskuussa 1931. Suomenkin oli annettava periksi, kun muut Pohjoismaat seurasivat pian perässä. Aluksi punnan kurssia yritettiin ylläpitää valuutansäännöstelyllä, mutta joulukuussa markka päästettiin kellumaan. Noin vuoden kuluessa markan arvo vakiintui, ja tuolloin se oli devalvoitunut suhteessa tärkeimpään ulkomaan valuuttaan, puntaan, nähden vajaan viidenneksen. Maaliskuusta 1933 alkaen punnan kurssi pysyi kiinteänä ja markasta tuli näin käytännössä jäsen ns. puntaklubiin, johon kuuluivat mm. muut Pohjoismaat. Tätä vaihetta kesti syksyyn 1939. Kun Suomen veloista taas huomattava osa 1930-luvun alussa oli dollareina ja tämä valuutta devalvoitiin 1933, ulkomaisen velan hoito keveni.

Lamakauden jälkeen Suomen kansantalous koheni jatkuvasti toiseen maailmansotaan saakka. Valuuttavarannon kasvaessa pankkien velka Suomen Pankille tuli maksetuksi kokonaan. Pankin alin diskonttokorko alennettiin aktiivisen korkopolitiikan ja valtaosin korkeiden

korkojen kauden jälkeen vähitellen 4 prosenttiin, jossa se oli vuodesta 1934 aina vuoteen 1947. Maan ulkomainen velka tuli niin ikään maksetuksi kokonaan pois 1930-luvulla.

Säännöstely toisen maailmansodan aikana

Toisen maailmansodan aikana säännöstely laajeni koskemaan talletuskorkojen lisäksi pankkien luottokorkoja sekä valuuttamarkkinoita. Merkittävää rahoitusmarkkinoiden säännöstelyä Suomessa harjoitettiin siitä pitäen aina 1980-luvulle saakka.

Sodankäynnin rahoittaminen aiheutti yhteiskunnassa huomattavan rahanrunsauden ja inflaatiopotentiaalin, kun Suomen Pankki joutui luottottamaan valtiota voimatta ottaa rahapoliittisia näkökohtia huomioon. Pankin ohjesääntöä muutettiin joulukuussa 1939 siten, että toissijaiseen setelikatteeseen sisältyivät nyt myös valtion vekselit. Liikepankit joutuivat turvautumaan sota-ajan alkuvuosina myös jonkin verran keskuspankkiluottoon, mutta tilanteen helpotuttua ne vapautuivat siitä. Ohjeissaan pankeille Suomen Pankki kehotti näitä suuntaamaan luottonsa sellaisiin tarkoituksiin, jotka hyödyttivät sodankäyntiä ja kansanhuoltoa, ja välttämään kaikkinaista luotonantoa, joka saattaisi edistää keinottelua.

Valuuttakurssit pidettiin sodan aikana ennallaan sen jälkeen kun markka oli irtautunut punnasta, jonka kurssi laski, ja sidottu dollariin, jonka kurssi hieman nousi. Tosin kaupan Englantiin ja Yhdysvaltoihin katkettua 1941–1942 ja Saksan tultua ylivoimaisen tärkeäksi kauppakumppaniksi punnan ja dollarin kurssilla ei ollut juuri merkitystä, sillä ulkomaankauppa muuttui bilateraaliseksi. Tilanne edellytti täydellistä valuutta- ja ulkomaankaupan säännöstelyä ja samalla keskuspankin ja ulkomaankaupasta vastaavien viranomaisten tiivistä yhteistyötä. Näin Suomen Pankki saattoi merkittävästi olla vaikuttamassa ulkomaankaupan koostumukseen ja suuntautumiseen.

3 Toisen maailmansodan jälkeinen aika²

Talouselämän kaikinpuolinen säännöstely oli tiukkaa 1950-luvun alkuvuosiin asti. Rahamarkkinat kiristyivät sodan jälkeen olennaisesti sekä kulutus- että investointikysynnän kasvaessa. Kun ulkomaisia lainoja ei alkuun saatu kuin enintään hätäavuksi, kun tuonti oli tiukasti säännösteltyä ja oma tuotanto riittämätöntä ja kun sodan jälkeen ei ollut riittävää malttia suostua jatkuvaan niukkuuteen, kansantalous muuttui erittäin inflaatioherkäksi. Inflaatio nopeutui huomattavasti ennen muuta voimistuneen ammattiyhdistysliikkeen ajamien suurten palkankorotusten vuoksi. Näin Suomen Pankki joutui harjoittamaan rahapolitiikkaansa hyvin uudenaikaisessa tilanteessa.

Rahamarkkinoiden kiristyessä keskuspankkiluoton tarvetta esiintyi pankeissa hieman jo 1945. Tämä kehitys hellitti lyhyeksi aikaa saman vuoden lopulla, jolloin pantiin toimeen erikoislaatuinen toimenpide, setelien leikkaus. Suurimmat setelit leikattiin kahtia: toiset puoliskot otettiin valtiolle pakkolainaksi ja toiset puoliskot tuli lyhyen määräajan kuluessa vaihtaa uusiin seteleihin. Toimenpiteen muita tarkoituksia oli pyrkiä saamaan selville, onko liikkeeseen sodan aikana päässyt mahdollisesti väärennettyä rahaa. Setelien leikkauksen vaikutukset olivat tilapäisiä, varsinkin kun esimerkiksi talletusten edustamaan likviditeettiin ei samassa yhteydessä puututtu.

Sodanjälkeisissä nopean inflaation oloissa säästäminen kaipasi kannustusta. Kun korko ei riittänyt korvaamaan inflaatiotappioita, muutettiin talletukset sekä pääoman että koron osalta täysin verottomiksi 1950. Muutaman vuoden kuluttua ryhdyttiin soveltamaan indeksiehtoa, ensin vakuutuksissa ja sitten myös obligaatioissa ja talletuksissa. Tästä seurasi, että myös antolainauksesta huomattava osa tuli indeksisidonnaisuuden piiriin. Suomen Pankin johto suhtautui indeksiehtoon alun pitäen myönteisesti. Alkuun talletusten ja obligatioi-

² Tässä luvussa Suomen Pankin toimintaa käsitellään funktionaalisesti eikä jakamalla aikakautta osajaksoihin kuten edellä. Näin toisaalta kotimainen rahapolitiikka ja toisaalta valuuttakurssit ja valuutansäännöstely käsitellään erikseen, mikä nykyisen ajattelun mukaan on ehkä vanhakantaista. Käsitelytapa johtuu ennen muuta lähteinä käytetyistä tutkimuksista, joissa tarkastellaan keskuspankin toimintojen osa-alueita, ja vastaa myös perinnäistä keskuspankkipolitiikan jakoa rahapolitiikkaan ja valuuttapolitiikkaan. Tällaisessa institutionaalisessa katsauksessa menettely lienee selkeä.

den indeksilisät olivat veronalaisia, mutta kun ne ajan mittaan muutettiin verottomiksi, järjestelmä alkoi rapautua. Kun talouselämässä, mm. tulopolitiikassa, siirryttiin muutenkin laajalti indeksiajatteluun, järjestelmän soveltamisessa ajaututtiin inflaatio- ym. vaikutusten vuoksi umpikujaan 1960-luvun loppupuolelle tultaessa, ja indeksisidonnaisuuksista jouduttiin luopumaan erityislainsäädännön avulla.

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen ulkomaankauppa Itä-Euroopan sosialististen maiden, erityisesti Neuvostoliiton, kanssa järjestettiin pitkäaikaisten kauppasopimusten pohjalle. Suomen Pankin tehtävänä oli ylläpitää näihin sopimuksiin liittyvät clearingmaksujärjestelyt. Niistä on viime vuosien aikana luovuttu Itä-Euroopan poliittisten ja taloudellisten muutosten myötä.

Rediskonttausehdot rahapolitiikan välineenä

Inflaation kiihtymisen takia rahamarkkinat kiristyivät uudelleen 1946 ja 1947, ja pankkien luotonotto Suomen Pankista alkoi lisääntyä. Sitä ryhdyttiin rajoittamaan 1947, jolloin rediskonttausoikeudelle asetettiin markkamääräinen yläraja. Rediskontattujen vekseleiden korko oli yleensä sama tai alempi kuin se, jolla liikepankit itse olivat vekselit diskontanneet, mutta kuitenkin vähintään sama kuin Suomen Pankin asiakkailtaan perimä (alin) diskonttokorko.

Alhaisen korkokannan aika oli ohi, ja Suomen Pankki muutteli diskonttokorkoaan melko aktiivisesti heti sodan jälkeisinä vuosina samaan tapaan kuin ensimmäisen maailmansodan jälkeenkin. Korkokysymys tuli kuitenkin vähitellen yleisen poliittisen mielenkiinnon kohteeksi, kun alettiin korostaa koron kustannusvaikutusta mm. vuokraan ja Suomen Pankki joutui seuraamaan niitä ja kun eturyhmät olivat vuoden 1951 vakauttamissopimukseen kirjanneet tavoitteeksi koron alentamisen, keskuspankin mahdollisuudet käyttää tätä keskeistä asetetaan heikkenivät. Korkojen muutoksia kahlehti myös Suomen Pankin kesällä 1953 asettama rediskonttausoikeuden ehto, että pankit eivät antolainauksessaan soveltaisi korkeampia korkoja kuin keskuspankin ylin diskonttokorko. Muutaman kerran rediskonttokorkoa muutettiin vielä 1950-luvun kuluessa, mutta 1960-luvun puolella sen käyttö tyrehtyi täysin.

Keskuspankki ryhtyi koron käytön sijasta rajoittamaan pankkien luotonannon määrää, missä keskeiseksi välineeksi tuli rediskonttausten

säätely asettamalla rediskonttaaville pankeille keskuspankkiluottokiintiöt sekä perimällä kiintiön ylittävältä luotonotolta lisäkorkoja (sakko-korkoja). Pankkien luotonantomahdollisuuksiin pyrittiin siis vaikuttamaan niiden keskuspankkiluottoa ja kannattavuutta säätelemällä. Lisäkorkojärjestelmän sovellutusperiaatteita muuteltiin vuosikymmenten mittaan monella tavoin. Kun keskuspankki alkoi säädellä myös pankkien antolainauskorkoja, syntyi pysyvä luottojen ylikysyntä, johon pankit saattoivat vastata vain luottopyyntöjä karsimalla; tähän taas olivat osittain osviittana keskuspankin antamat ohjeet ja suositukset. Näitä perusteltiin aluksi mm. tuonnin säännöstelyllä, joka jatkui tiukkana 1950-luvun loppupuolelle asti. Näin Suomen Pankki edelleenkin, kuten jo sodan aikana, oli luotonanto-ohjeillaan välillisesti vaikuttamassa myös ulkomaankauppaan, myöhemmin kansantalouden tuotannon suuntautumiseen ja rakenteisiin yleisemminkin.

Rahoituksen kysyntä kansantaloudessa oli nyt pysyväisluonteisesti niin runsasta, että pankkien rediskonttauksista tuli jatkuva ilmiö, kun niitä ennen sotia oli jouduttu käyttämään vain ajoittain. Tältä pohjalta ja Suomen Pankin koko aiempaa toimintaa ajatellen on ymmärrettävää, että vielä vuonna 1952 Suomen Pankissa pohdittiin, mihin toimiin olisi ryhdyttävä, jottei rediskonttausluottoihin turvautuminen muodostuisi pysyväksi.

Rediskonttausoikeus jaettiin liikepankkien kesken 1950-luvulla näiden omien pääomien suhteessa. Vuonna 1958 Suomen Pankki ryhtyi soveltamaan yhtä yhtenäistä rediskonttausten peruskorkoa, minkä jälkeen korko ei enää välittömästi riippunut vekseliin merkitystä diskonttokorosta. Vuonna 1963 siirryttiin pankkien omiin pääomiin suhteutetuista rediskonttauskiintiöistä markkamääräisiin kiintiöihin, jolloin kiinnitettiin huomiota lähinnä kunkin rahalaitoksen sitoumusten suuruuteen. 1970-luvulla kiintiöiden suhteita muutettiin kolmeen otteeseen jonkin verran osuus- ja säästöpankkien keskusrahallaitosten hyväksi.

1970-luvun alkupuolella keskuspankkiluoton myöntämisessä luovuttiin perinteisestä vekselien rediskonttauksesta ja siirryttiin pankkien omien vekselien diskonttaukseseen. Vuonna 1979 keskuspankkirahoitusjärjestelmää muutettiin siten, että vekselien diskonttauksesta luovuttiin kokonaan ja liikepankkien keskuspankkiluotto myönnettiin yksinomaan sekkitililuottona. Kun samalla lisäkorkoista keskuspankkirahoitusta ryhdyttiin antamaan vain päiväluottojen kautta, kiintiöiden merkitys väheni, ja kiintiöjärjestelmän käyttö lopetettiin kokonaan vuoden 1984 alusta lukien.

Pankkien keskuspankkivelan määrä oli 1940-luvun jälkipuoliskolla keskimäärin vain 6 % Suomen Pankin kotimaisesta luotonannosta,

joten sillä ei vielä ollut erityisen suurta rahapoliittista merkitystä. 1950-luvulla tämä osuus alkoi kuitenkin kasvaa, ja se suureni olennaisesti sen jälkeen kun Suomen Pankki päätti siirtää suurimman osan perinteisestä yritysasiakasrahoituksestaan liikepankkien hoidettavaksi — pääosin keveiden rahamarkkinoiden aikana 1959 ja 1962. Tämä toimenpide mahdollisti keskittymisen entistä paremmin keskuspankille ominaisten rahapoliittisten tehtävien hoitamiseen.

Valtiontalouden rahoitusta vekseliluotoin Suomen Pankki jatkoi sodanaikaiseen tapaan vuoteen 1953 asti, jolloin vekselirahoitus lopetettiin pankin ohjesääntöä muuttamalla ja valtion keskuspankkivelka vakautettiin 10 vuoden lainaksi. Tämän lainan tultua kuoletetuksi pankki on myöntänyt valtiolle luottoa vain harvoissa poikkeustapauksissa.

Vuodesta 1959 lähtien keskuspankkiluottoa alettiin myöntää myös obligaatioiden termiinikaupoilla yksittäisten pankkien maksuvalmiuden varmistamiseksi. Näitä kauppoja käytiin aluksi valtion liikkeeseen laskemien kassaobligatiolainojen papereilla ja vuodesta 1965 myös muilla obligaatioilla. Mahdollisuus obligaatioiden termiinikauppoihin lakkasi vuonna 1980 silloista päiväluottojärjestelmää uusittaessa.

Pankkien antolainauskorkojen säätely

Antolainauksen ylimmän koron säätely alkoi kesällä 1953, kun Suomen Pankki asetti rediskonttausoikeuden ehdoksi, että pankit eivät saa antolainauksessaan soveltaa korkeampia korkoja kuin keskuspankin ylin diskonttokorko.

Kesällä 1960 Suomen Pankki esitti rediskonttaaville pankeille, että niiden tulee lainanannossaan soveltaa entistä selkeämpää korkojen porrastusta erityisesti lainojen käyttötarkoituksen mukaan. Samassa yhteydessä keskuspankki edellytti, että antolainauksen painotettu keskikorko ei saa nousta yli tietyn prosenttirajan. Tästä toimenpiteestä alkoi pankkilainojen keskikoron säätely, joka eri tavoin sovellettuna jatkui aina vuoteen 1986 asti.

1960-luvun puolivälissä Suomen Pankki tehosti rahapoliittisia toimiaan edellyttämällä, että pankkien tuli rajoittaa antolainauksen kasvua tietyin tavoittein. Kannustimena käytettiin rediskonttausten lisäkorkojen palautusta sekä rediskonttokoron alennusta. 1960-luvun lopulla pankkien antolainausta säädeltiin rajoittamalla sen kasvu tietyksi prosentiksi ottolainauksen kasvusta.

Päivämarkkinoiden säätely keskuspankkipolitiikan välineeksi

Vuoden 1971 alusta toimeenpantu keskuspankkiluoton lisäkoron uusi määräytymistapa koko keskuspankkiluoton perusteella päivittäin vaikutti ratkaisevasti ns. päiväluottomarkkinoiden kehittymiseen. Suomen Pankin osallistuminen näille pankkien välille kehittyneille markkinoille katsottiin ennen pitkää tarpeelliseksi, jotta voitaisiin taata markkinoiden likviditeetti ja tasoittaa korkojen jyrkkiä heilahteluja sekä luoda samalla mahdollisuus kiintiöpolitiikan hienosäädölle. Kiintiöpolitiikan muutoksille rakentuvan pankkien keskuspankkivelan säätelyn heikkoudeksi oli havaittu erityisesti se, että muutoksia oli vaikea toteuttaa riittävän usein ja nopeasti. Myös valtiontaloudesta rahamarkkinoille aiheutuvien lyhytaikaisten maksuvalmiusvaihteluiden tasaamisessa päivämarkkinat osoittautuivat käyttökelpoisiksi. Syyskuussa 1975 keskuspankkiluottoa ryhdyttiin myöntämään myös Suomen Pankin päiväluottomarkkinoille tekemien sijoitusten kautta.

Päivämarkkinoiden käyttö perustui pankkivaltuusmiesten myöntämiin lupiin, jotka aluksi olivat määräaikaista ja vuodesta 1980 pysyviä. Luvissa määrättiin päiväluottokoroille ylä- ja alarajat. Vuosina 1975—1979 päivämarkkinat toimivat kiintiöjärjestelmää täydentävänä likviditeetin tasausvälineenä. Pankeille päivämarkkinoilta saadut luotot olivat kiintiöiden ylityksen vaihtoehtoinen rahoituslähde ja tehdyt päivätaalletukset vaihtoehtoinen sijoituskohde tavanmukaiselle antolainaukselle. Suomen Pankille päivämarkkinat olivat keino vaikuttaa keskuspankkirahoituksen korkoon päiväkoron kautta. Rahamarkkinoille päivä korko oli uusi kireyden indikaattori. Päivämarkkinoiden koronmuodostuksen perustana toimivat aluksi pankkien luottokiintiöiden ylitykseen kytketyt lisäkorkoasteikot sekä Suomen Pankin omissa sijoituksissaan soveltamat sijoitussäännöt sekä myös ns. korontasausjärjestely. Lisäksi keskuspankkirahoituksen käyttöä hillittiin asettamalla sille kiintiöiden monikertana määräytyvä valvontaraja. Päivämarkkinoiden säätelyä muutettiin sittemmin eri tavoin useankin kerran vuodessa.

Vuodesta 1979 lähtien päivämarkkinoista tuli rahapolitiikan keskeinen vaikutuskanava. Samalla kiintiöiden merkitys jäi vähiin, ja ne poistettiin täysin vuoden 1984 alusta. Vuonna 1980 tehdyt muutokset päivämarkkinoiden säätelyssä vähensivät näiden markkinoiden merkitystä maksuvalmiuserojen tasaajana, mitä edisti myös se, että Suomen Pankki vetäytyi 1970-luvun ajan ohjaamiltaan valuuttojen termiini-markkinoilta.

Kassavarantotalletukset

Muita rahapolitiikan keinoja on täydennetty kassavarannoilla, joita pankit on eri aikoina velvoitettu tekemään Suomen Pankkiin. Järjestelmän käyttöönotto on ajoittunut tilanteisiin, joissa rahamarkkinat ovat olleet keveät — on jopa ennustettu pankkien keskuspankkivelan kokonaan loppuvan — ja liikalikviditeetin on pelätty johtavan luotonannon liialliseen kasvuun ja suhdanteiden ylikuumenemiseen. Ensimmäisillä kerroilla, vuosina 1955—1956 ja 1961—1962, Suomen Pankki keräsi pienehköt määrät kassavarantoja rahalaitosten kanssa tekemiensä sopimusten perusteella. Seuraavan kerran, vuosina 1967—1970, varantojen keruu perustui edelleenkin sopimukseen, mutta taustalla oli kuitenkin laki, johon olisi voitu turvautua, jollei sopimusta olisi saatu aikaan. Jälkimmäisessä tapauksessa välittömänä syynä oli Suomen Pankin valtiolle myöntämä laina avoimen kassakriisin välttämiseksi; lainan ehtona oli, että vastaava määrä rahalaitosten varoja sidotaan talletuksina keskuspankkiin.

Vuonna 1979 Suomen Pankki solmi rahalaitosten kanssa uuden kassavarantosopimuksen, jota sittemmin muutettiin muutaman kerran. Tuosta vuodesta lähtien pankeilla on ollut jatkuvasti kassavarantotalletuksia Suomen Pankissa. Näin kassavarannoista on tullut kiinteä osa keskuspankkipolitiikan välineistöä. Aiemmissa sopimuksissa talletusvaatimus perustui pankkien ottolainauksen kasvuun mutta nykyisin sen pohjana on ottolainauskanta. Vuoden 1979 sopimuksen mukaan kassavarantotalletukset saattoivat nousta enintään 5 prosentiksi rahalaitosten ottolainauskannasta, mutta 1982 katto nostettiin 8 prosenttiin. Vuonna 1984 pohjaa laajennettiin vielä siten, että se sisältää myös valuuttamääräisen ottolainauksen kokonaan sekä markkinarahaottolainauksen ja pankkien ulkomaisen nettovelan erinäisin vähennyksin. Vuoden 1987 alusta kassavarantosopimusta muutettiin siten, että mm. pankkien sijoitustodistuksia ei enää laskettu kassavarantovelvoitteen piiriin. Tämä muutos kytkeytyi näiden papereiden käytön olennaiseen lisäämiseen rahapolitiikan välineenä. Vuonna 1989 sovellettiin tilapäistä lisäkassavarantojärjestelmää, jonka mukaan tietyn rajan ylittävä luotonanto velvoitti pankit tekemään korottomia lisäkassavarantotalletuksia Suomen Pankkiin. Vuonna 1990 solmittiin uusi kassavarantosopimus, jonka mukaan kassavarantovelvoitteen pohjana ovat pelkästään kotimaiset talletukset; samalla kassavarannoille maksettava korko muutettiin peruskorkosidonnaisesta heliborsidonnaiseksi.

Käteisvaraluotot

Vuonna 1980 otettiin käyttöön ns. käteisvaraluottojärjestely, jonka tarkoituksena oli vähentää käteisrahan tarpeetonta käsittelyä ja kuljetusta. Tämä järjestely, jolla pankeille annettiin niiden käteiskassojen suuruinen koroton luotto, pidettiin keskuspankkirahoitusjärjestelmän ulkopuolella, ja sillä oli likviditeettivaikutusta vain siirtymävaiheessa.

Erityisrahoitusjärjestelyt

Kun Suomen Pankki oli 1960-luvun alkuvuosina luopunut suoranaisista yksityisasiakkaistaan, se alkoi muiden rahalaitosten ja osin myös valtion kanssa suunnitella ja toteuttaa sellaisia tietyille toimialoille ja yrityksille tarkoitettuja rahoitusjärjestelyjä, jotka katsottiin ennen muuta rakennepoliittisesti tai ulkomaankaupan kannalta tärkeiksi. Tällaisia kohteita olivat esimerkiksi viljakaupan rahoitus, metsätalous sekä metalli- ja laivanrakennusteollisuus. 1960-luvun puolivälistä alkaen nämä toimet vähitellen vakiinnutettiin ns. erityisrahoitusjärjestelyiksi. Tällaisia järjestelyitä olivat kotimaisten toimitusten rahoitus (KTR) pääomatavaratoimitusten rahoittamiseksi kotimaisille tilaajille, uusvientiluotot pienelle ja keskisuurelle teollisuudelle viennin kasvusta johtuvan käyttöpääoman tarpeen rahoittamiseksi sekä lyhytaikaiset vientiluotot ulkomaisille ostajille myönnetyn vientiluoton rahoittamiseksi. Näiden rahoitusmuotojen ehtoja muutettiin vuosien varrella useaan kertaan. Kun 1980-luvulla rahoituksen yleinen saanti parani, säännöstely väheni ja rahamarkkinat kehittyivät, nämä rahoitusmuodot menettivät merkityksensä. Niinpä Suomen Pankki päätti lakkauttaa rahoituksen myöntämisen niiden kautta vuoden 1989 alusta alkaen.

Valuutansäännöstely ja valuuttakurssit toisen maailmansodan jälkeen

Sodan aikana valuutansäännöstely oli perustunut sotatilalakiin ja puolustusvalmiuden tehostamisesta annettuun lakiin sekä 1941 voimaan tulleeseen ns. taloudelliseen valtalakiin. Sodan jälkeen valuutansäännöstelyä jatkettiin ja jopa tiukennettiinkin vuodesta 1948 alkaen

erityislainsäädännöllä. Siihen kytkeytyi olennaisesti ulkomaankaupan, etenkin tuonnin, säännöstely kauppasopimuksin ja lisenssimenettelyin. Näin jatkui vuoteen 1957, jolloin ulkomaankauppa pääosin vapautettiin ja markka muuttui vaihdettavaksi valuutaksi. 1960-luvun puolivälistä alkaen kansainväliset pääomamarkkinat alkoivat avautua Suomelle ja ulkomaisia sijoituksia alettiin suosia. Pääomanliikkeiden säätely jatkui kuitenkin asteittain lieventyvänä 1980-luvulle asti.

Vientiteollisuuden kannattavuuden ja valuuttavarannon turvaamiseksi markka jouduttiin devalvoimaan useaan otteeseen. Vuonna 1945 markan arvoa alennettiin kolmesti, 43, 28 ½ ja 11 %, ja vuonna 1949 kahdesti, 15 ja 31 %. Suomi liittyi vuonna 1948 Kansainvälisen valuuttarahaston ja Maailmanpankin jäseneksi, ja Suomen markan virallinen dollarin kautta kultaan sidottu pariarvo vahvistettiin 1951. Jäsenyys merkitsi sitoutumista kiinteisiin valuuttakursseihin, joista voitiin poiketa vain tuntuvan ulkomaisen epätasapainon koetellessa jäsenmaata. Vuonna 1957 jo jouduttiin tällaiseen tilanteeseen, ja silloin markka devalvoitiin kerralla 28 %. Ulkomaisia luottoja Suomi saattoi vielä 1950-luvulla saada varsin rajoitetusti; niiden tärkeimpänä lähteenä oli Maailmanpankki.

Vuoden 1957 devalvaation jälkeen tuonnin- ja valuutansäännöstelyä ryhdyttiin olennaisesti purkamaan. Valuuttojen vaihdettavuus ulkomaankaupan juoksevilla maksuilla toteutettiin 1958. Kuitenkin esimerkiksi tuontiluottojen kestoja ja tuonnin käteismaksujärjestelmää jouduttiin käyttämään vielä tuolloin ja myöhemminkin ajoittain ja eriasteisesti 1960- ja 1970-luvulla. Pääomanliikkeet jäivät Suomen Pankin luvan varaisiksi aina 1980-luvulle asti, mutta niitä muutettiin — pääasiassa lievennettiin — moneen otteeseen.

Vuonna 1959 sallittiin ulkomaalaisten sijoitukset suomalaisiin pörssiosakkeisiin. 1960-luvun puolivälistä alkaen kansainväliset pääomamarkkinat alkoivat avautua yrityksille ja ulkomaisen pääoman tuontiin alettiin suhtautua myönteisesti. Myös suomalaisten sijoituksia ulkomaille voitiin sallia, jos niiden katsottiin edistävän vientiä.

Vuoden 1963 alusta tuli voimaan uusi rahalaki, jonka myötä otettiin käyttöön uusi rahayksikkö, nykymerkka, joka vastasi 100 vanhaa markkaa. Tämän lain mukaan Suomen Pankin toimivalta kaventui sikäli, ettei pankki voinut enää yksin päättää markan ulkoisesta arvosta, vaan sen tuli tehdä arvonneuostuksesta esitys valtioneuvostolle, jonka on se joko hyväksyttävä muuttamattomana tai hylättävä. Kun markan ulkoista arvoa Bretton Woodsin järjestelmän murruttua ryhdyttiin 1970-luvulla (virallisesti vuodesta 1977) säätelemään valuuttaindeksin (valuuttakorin) avulla, tuli valtioneuvoston vastaavasti päättää tämän

indeksin rajoista, kun taas pankin johtokunta voi säädellä markan arvoa näiden rajojen sisällä. Vuodesta 1991 alkaen markan ulkoinen arvo määritellään suhteessa Euroopan yhteisöjen valuuttayksikköön ecuun.

Vuonna 1967 markka jälleen devalvoitiin: sen arvo aleni nyt 24 %. Vaikka valuuttavaranto tämän johdosta kasvoikin, ei valuuttasäännöstelyä voitu sanottavasti lieventää. Suomen liittyminen 1969 OECD:hen merkitsi kuitenkin joitakin lievennyksiä valuuttamääräyksiin, ja esim. 1970-luvun alkuvuosina Suomen Pankki suhtautui myönteisesti ulkomaiseen lainanottoon. Kuitenkin pitkin 1970-lukua säännöstelyä, mm. tuonnin ulkomaista rahoitusta ja myöhemmin myös pitkäaikaista lainanottoa, jouduttiin milloin vaihtotasesyistä, milloin taas rahamarkkinasyistä, uudelleen kiristämäänkin.

Kun inflaatio oli jatkunut ja maan kilpailukyky heikentynyt, alennettiin markan ulkoista arvoa, osittain muita Pohjoismaita seuraten, vuosina 1977 ja 1978 kolmesti, yhteensä 18 %. Markan ulkoista arvoa nostettiin kuitenkin vuosina 1979 ja 1980 pienillä revalvaatioilla keinotteluluonteisten pääomanliikkeiden ja inflaation hillitsemiseksi. Lokakuussa 1982 markan arvoa alennettiin kahdesti, toisella kertaa Ruotsin devalvoitua kruununsa. Vuonna 1989 markka revalvoitiin 4 % rahapoliittisten toimien tehostamiseksi. Marraskuussa 1991 markka jälleen devalvoitiin — nyt ecuun nähden — 12 %. Syyskuussa 1992 kiinteän valuuttakurssin tavoitteesta jouduttiin väliaikaisesti luopumaan ja markka laskettiin kellumaan.

Valuuttalainsäädäntöä uudistettiin lakiteknisesti huomattavassa määrin vuosina 1960, 1973, 1986 ja 1991. Valuuttasäännöstelyn asteen kannalta tärkeimmät muutokset eivät kuitenkaan satu välttämättä näihin vuosiin, vaan lainmuutoksilla haluttiin esim. helpottaa valuuttasasioiden hallinnollista hoitamista. Nykyinen valuuttalaki on enää lähinnä valtuuslaki, jota voidaan soveltaa torjuttaessa kansantaloutta uhkaavaa vakavaa häiriötä, mutta sen perusteella voidaan kriisioloissa soveltaa laajaakin säännöstelyä. Muilta osin nykyiset valuuttamääräykset koskevat pääasiassa tietojenantoa ja rahoituslaitosten riskien valvontaa.

Rahoitusmarkkinoiden vapautuminen säännöstelystä

Kun taloudelliset olot vakiintuivat ja koitti kansantalouden pitkäaikaisen kasvun kausi 1980-luvulla, väheni tarve säännöstellä erityisesti pitkäaikaisen pääoman liikkeitä. Lyhytaikaiset, nopeat pääomanliikkeet olivat rahoitusmarkkinoiden ja rahapolitiikan itsenäisyyden kannalta ongelmallisempia. Suomen Pankki ryhtyi joka tapauksessa liberalisoimaan valuutansäännöstelyä aktiivisesti, joskin pienin askelin. Merkittävä muutos vuonna 1980 oli se, että Suomen Pankki vetäytyi termiinimarkkinoilta ja siirsi yritysten valuuttakurssiriskiltä suojautumisen valuuttapankkien hoidettavaksi. (Suomen Pankki oli vuoden 1958 lopulla antanut valuuttapankeille luvan tehdä termiinisopimuksia tavarakaupan luottojen kattamiseksi kurssiriskeiltä. Vuoden 1971 lopulla Suomen Pankki pyrki aktivoimaan termiinimarkkinoita alkamalla noteerata dollarin termiinkurssin päivittäin ja sallimalla hyväksytyjen valuutan ostojen ja myyntien terminoinnin.) Muita huomattavia toimia 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa oli suorien sijoitusten ja portfoliosijoitusten sekä ulkomaisen lainanoton vapauttaminen asteittain säännöstelystä. Viimeiseksi vapautettiin yksityishenkilöiden ulkomainen luotonotto lokakuussa 1991.

Rahoitusmarkkinoiden deregulaatio 1980-luvulla on vaatinut pankkien keskuspankkiluoton täydellisen uudistamisen. Viime vaiheessa lähinnä päiväkorkoihin nojautunut rahapoliittinen ohjausjärjestelmä on korvattu markkinaehtoisella ohjausjärjestelmällä, jossa keskuspankki markka- ja valuuttainterventioillaan vaikuttaa suoraan pankkien keskuspankkivelan määrään ja markkinakorkoihin. Kun keskuspankkirahoituksen pankkikohtaiset kiintiöt oli poistettu ja pankkiluottojen keskikorkosäätelystä luovuttu, alettiin pankkijärjestelmän likviditeetin säätelyssä vuodesta 1987 lähtien käyttää sijoitustodistuskauppoja. Päiväluottojen käyttöä keskuspankkirahoituksen lähteenä rajoitettiin tälle rahoitukselle asetetuilla tiukoilla ehdoilla, ja kaksi vuotta myöhemmin päiväluottojen käyttö pysyvänä rahoituslähteenä tehtiin mahdolliseksi. Vuoden 1991 alusta otettiin keskuspankin ja pankkien välisessä rahamarkkinakaupassa käyttöön arvopapereiden repo- eli takaisinostosopimukset. Vuodesta 1987 Suomen Pankki on noteerannut sijoitustodistusten markkinoihin perustuvia heliborkorkoja, joita käytetään rahoitusmarkkinoilla yleisinä viitekorkoina. Suomen Pankin peruskoron

merkitys viitekorkona ja muutenkin rahamarkkinoilla on vastaavasti pienenemässä.

Sitä mukaa kuin säännöstely rahamarkkinoilla on vähentynyt, pankkitoimintaan liittyvien riskien seuraaminen on tullut yhä tärkeämmäksi. Suomen Pankki valvoo pankkien toimintaa yhteistyössä pankkitarkastusviraston kanssa. Jo pitkään pankki on seurannut muiden pankkien valuuttariskejä ja asettanut rajoja niiden avoimelle valuuttaposiitiolle. Viime vuosina riskiseurannan ja -hallinnan pääpaino on kohdistunut korko-, maksuvalmius- ja sijoitusriskeihin.

Suomen Pankilla on myös tärkeänä tehtävänä kehittää maan maksuliikettä. Se välittää pankkien välisiä maksuja, minkä lisäksi pankeilla ja muilla yhteisöillä, joilla on tili keskuspankissa, on mahdollisuus hoitaa keskuspankin sekkitilijärjestelmän avulla ajantasaisesti maksuja toisilleen. Maksutapojen kehityttyä on yksittäisten asiakkaiden koti- ja ulkomaisten maksujen välitys muutoin siirtynyt muiden pankkien hoitamaksi, ja Suomen Pankki on luopunut yksityisasiakkaiden pankkipalveluista.

4 Suomen Pankin organisaatiosta ja henkilöstöstä

Pankin organisaatio on vuosien kuluessa ja tehtävien ja henkilöstön kasvaessa muuttunut moneen kertaan. Keskeisiltä osin pankin tehtävät on aina hoidettu pääkonttorissa Helsingissä. Pankin (pääkonttori ja haarakonttorit) palveluksessa olleiden lukumäärästä ei ole yhtenäisiä tietoja kuin aivan uusimmilta ajoilta. Sen vuoksi seuraavassa esitettävät lukumäärät pohjautuvat erilaisiin hajatietoihin ja karkeahkoihin laskelmiin. Ensimmäisen sadan vuoden ajalta julkaistun matrikkelin mukaan vakinaisia virkailijoita (ml. johtokunnan jäsenet) oli eri vuosien aikana pankin palveluksessa yhteensä 215 henkilöä. Ylimääräisten ja tilapäisten virkailijoiden sekä muussa työsuhteessa olleiden määrästä ei tältä ajalta ole yhtenäisesti koottuja tietoja. 1920-luvun alussa vakinaisten virkailijoiden määrä oli noin 90 (näistä noin 60 oli haarakonttoreissa), minkä lisäksi ylimääräisiä oli arviolta ainakin 30. Ennen toista maailmansotaa nämä lukumäärät olivat kasvaneet noin 140:een ja 50:een. Tuolloin henkilöstö lienee jakautunut osapuilleen puoleksi pääkonttorin ja haarakonttorien kesken. Sodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina

henkilökunnan määrä kasvoi jyrkästi mm. maksuvälinehuollon ja valuutantarkkailun laajenemisen takia. Samalla myös pääkonttorin osuus henkilöstöstä ratkaisevasti kasvoi. 1950-luvun lopussa vastaavat virkailijoiden määrät olivat noin 320 ja 60. 1960-luvun loppupuolella ja 1970-luvun alkupuolella henkilöstöä lisättiin mm. erilaisiin tutkimustehtäviin. Koko henkilökunnan määrä (ml. virastomestarit, turvallisuus-, kuljetus-, keittiö- yms. palveluhenkilökunta) on 1980-luvulla ollut yli 900 — lukua ei voi tietenkään verrata edellä mainittuihin virkailijoiden määriin. Kaikista tässä esitetyistä luvuista puuttuu setelipainon henkilöstö.

Vuonna 1922 johtokunta vahvisti ensi kertaa toimeenpantavaksi pääkonttorissa osastojaon. Osastoja perustettiin tuolloin kuusi. Ensimmäiset osastopäällikön toimet perustettiin kuitenkin vasta 1943. Ensimmäiset näitä ylempät johtajan toimet, jotka tulivat vastaamaan vanhoja sihteerien toimia, perustettiin 1966. Suuressa organisaatiouudistuksessa 1971 koko pankin toiminta järjestettiin rakenteellisesti uudelleen osastoittain, jotka jakautuivat toimistoihin. Tuolloin katosivat käytännöstä monet toiminimikkeet, joista osa oli perua aina autonomian ajoilta. Tähän uudistukseen kytkeytyi myös taloustieteellisen tutkimuslaitoksen lakkautus; tämän 1944 perustetun laitoksen tehtävät hajautettiin nyt erälle uusille osastoille. Viime vuosina organisaatiota on ryhdytty keventämään vähentämällä johtajien toimia. Nykyisin (1992) pankissa on 15 osastoa ja eräitä erityisyksiköitä. Niiden tehtävät muodostavat viisi laajempaa aluetta, jotka ovat keskuspankkipolitiikka, rahoitusmarkkinat, tutkimus ja kokonaistaloudellinen analyysi, maksujärjestelmät ja maksuvälinehuolto sekä henkilöstö- ja muu hallinto.

Pankin haarakonttorit, joita on eri aikoina ollut kaikkiaan 16 kaupungissa, ovat toimineet lähinnä maksuvälinehuollon piirissä. Niillä on tosin aiemmin ollut pääkonttorin alaisuudessa muitakin tehtäviä, jotka ovat liittyneet pankin suoraan luotonantoon, valuutantarkkailuun ym. Tehtävien keskittyttyä yhä enemmän pääkonttoriin ja rahankäsittelyn muututtua yhä koneellisemmaksi konttoriverkosto supistuu 1990-luvun ensi puoliskolla huomattavasti, niin että jäljelle jää vain neljä haarakonttoria.

Setelipaino

Vuonna 1885 päätettiin perustaa Suomen Pankille oma setelipaino. Siihen asti setelit oli pääosin painettu ulkomailla (valtiovarainoimituskunnan, sittemmin valtiovarainministeriön alainen Suomen Rahapaja on alusta alkaen lyönyt jokseenkin kaikki Suomen metallirahat). Syynä oman painon perustamiseen oli paljolti turvallisuuden parantamisen tarve. Alkuun pankki tarjosi painolaitokselle tilat, mutta koneet olivat setelipainon johtajan omaisuutta. Itsenäisyyden alkuvuosina pankki lunasti koko laitoksen itselleen. Setelipainon toiminta rajoittui aluksi vain setelien painantaan. Itsenäisyyden alkuvuosina — ns. leimapainon tultua yhdistetyksi setelipainoon — tuotevalikoima laajeni käsittämään posti- ja leimamerkkejä, erilaisia arvopapereita jne. Tällöin myös kaikki setelien painatustekniset vaiheet painolaattojen kaiverrusta myöten tulivat oman painon tehtäviksi.

Setelipainoa on vuosikymmenten mittaan kehitetty yhä monipuolisemmaksi arvopaperipainoksi. Viime vuosina paino on ollut keskeisesti mukana kehittämässä varmuuspainannan uusia tuotteita, kuten maksu-, luotto- ja toimikortteja. Vuoden 1991 alusta setelipaino erotettiin Suomen Pankista erilliseksi yhtiöksi (Setec Oy), jonka pankki kuitenkin omistaa kokonaan.

Tutkimus ja julkaisut

Keskuspankkitoimintojen kehittäminen on vaatinut tuekseen tutkimus- ja selvitystoimintaa. Suomen Pankki on itsenäisyyden aikana (vuodesta 1919 lähtien) kehittynyt vähitellen yhdeksi maan johtavista tutkimusyksiköistä taloustieteen ja talouspolitiikan alalla. Lisäksi sillä on ollut jonkin verran tilastoviranomaistehtäviä, joista mainittakoon nykyisinkin laadittava Suomen maksutasetilasto. Tutkimustulosten julkaisemiseksi ja Suomen taloutta koskevan informaation jakamiseksi pankilla on laajaa julkaisutoimintaa. Vuodesta 1921 alkaen pankki on julkaissut englanninkielistä aikakauslehteä *Bank of Finland Bulletin* (vuoteen 1987 *Bank of Finland Monthly Bulletin*). Suomen Pankin tiedotusta on huomattavasti kehitetty 1980-luvun kuluessa.

Lisälukemista, pääasiassa Suomen Pankin julkaisuja

- Aaltonen, Ari — Aurikko, Esko (1990, toinen, uusittu painos) Keskuspankkipolitiikka Suomessa. SP A:73.
- Bäckman, Ole (1954) Sidotusta maksuliikkeestä Suomen ulkomaankaupassa. SP B:14.
- Hirvensalo, Inkeri (1979) Suomen ja SNTL:n välinen clearingmaksujärjestelmä. SP A:49.
- Junnila, T. (1946) Vuodenvaihteessa 1945/1946 toimeenpantu setelinvaihto. Julkaisussa SP A:6 (Taloudellisia Selvityksiä, 1946).
- Jääskeläinen, Mauno (toim.) (1967) Suomen Pankin virkailijakunta 1811—1967.
- Kassavarantotalletukset ja rahapolitiikka. (1989) SP A:70.
- Koroista ja korkopolitiikasta Suomessa. (1978) SP A:46.
- Kivilahti, Terhi (1977) Suomen kaupasta ja maksujärjestelmästä muiden itäryhmän maiden kuin SNTL:n kanssa. SP A:44.
- Kunnas, Hilikka (1986) Kansakunnan omaisuutta — Suomen Pankki 1811—1986.
- Laurila, Juhani (1982) Ulkomaiset pääomanliikkeet 1970-luvulla. SP A:54.
- Lehto, Eero (1984) Korot ja korkojärjestelmä Suomessa. SP A:57.
- Lehto-Sinisalo, Päivikki (1991) Valuutansäännöstelyn vuosikymmenet. SP:n keskustelu-aloite 14/91.
- Meinander, Nils (1964) Sataviisikymmentä vuotta rahapolitiikkaa — Suomen Pankki 1811—1961. SP C:3.
- Nordman, Tom (1981) Vientiä koskevat erityisjärjestelyt Suomessa. SP A:53.
- Pipping, Hugo E. (1969) Kultakannan turvissa — Suomen Pankki 1878—1914.
- Pipping, Hugo E. (1961) Paperiruplasta kultamarkkaan — Suomen Pankki 1811—1877.
- Rossi, Reino (1948) Suomen korkotasoa ja korkopolitiikka vuosina 1918—1947. Julkaisussa SP A:7 (Taloudellisia Selvityksiä, 1947).
- Rossi, Reino (1951) Suomen Pankin korkopolitiikka vuosina 1914—1938. SP B:12.
- Saarinen, Veikko (1986) Liikepankkien keskuspankkirahoituksen ehdot ja kustannukset 1950—1984. SP A:63.

Schybergson, Emil (1914) Suomen Pankki 1811–1911.

Suomen Pankin setelipaino 1885–1985 (1985).

Suomen rahoitusmarkkinoiden kehitys 1980-luvulla. (1990) SP A:78.

Suomen rahoitusmarkkinat 1990. (1991) SP A:79.

Talvio, Tuukka (1981) Suomen rahat.

Tamminen, Mikko (1948) Suomen valuuttapolitiikka ja markan ulkomainen arvo kultakannasta luopumisen jälkeen. SP A:7 (Taloudellisia Selvityksiä 1947).

Tarkka, Juha (1988) Kahlitun rahan aika – Suomen rahoitusmarkkinoiden säännöstelyn vuosikymmenet. Teoksessa Raha, inflaatio ja talouspolitiikka (Jouko Paunio 60-vuotisjuhlakirja), Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitos.

Tudeer, A. E. (1939) Suomen Pankki 1912–1936.

* * *

Suomen Pankin vuosikirja (vuodesta 1914).

Bank of Finland Bulletin (vuodesta 1921) (vuosina 1921–1987 Bank of Finland Monthly Bulletin).

Suomen Pankin rahahistoriallinen näyttely (esite, 1987).

Liite 1.

Johtokunnan puheenjohtajat

Claës Sacklén	1812–1816
C. J. Idman	1817–1820
Otto Lode	1820–1827
J. G. Winter	1827–1841
Carl Trapp	1841–1853
A. L. Born	1853–1856
Frans Edelheim	1856–1858
Wilhelm Blidberg	1858–1861
Carl Björkman	1862–1866
Viktor von Haartman	1866–1870
August Florin	1870–1875
Gustaf von Troil	1875–1884
Alfred Charpentier	1884–1897
Theodor Wegelius	1898–1906
Clas von Collan	1907–1918
Otto Stenroth	1918–1923
Risto Ryti	1923–1940
	1944–1945
J. W. Rangell	1943–1944
Sakari Tuomioja	1945–1955
Rainer von Fieandt	1955–1957
Klaus Waris	1957–1967
Mauno Koivisto	1968–1982
Ahti Karjalainen	1982–1983
Rolf Kullberg	1983–1992
Sirkka Hämäläinen	1992–

Liite 2.

Liikkeessä oleva raha, valuuttavaranto ja Suomen Pankin tase
1870–1990

Vuosi	Liikkeessä oleva raha	Valuuttavaranto	SP:n taseen loppusumma
1000 nykymarkkaa			
1870	366	364	534
1880	486	654	864
1890	525	537	922
1900	711	748	1 358
1910	1 239	1 382	2 337
1920	13 410	4 426	16 196
1930	12 793	15 588	27 070
1940	55 510	20 958	94 923
1950	343 831	101 869	561 605
1960	727 350	645 000	1 251 190
1970	1 343 800	1 738 000	3 775 700
1980	4 954 000	7 041 000	19 618 000
1990	14 555 000	36 324 000	58 964 000

Liite 3. Tärkeimmät valuuttakurssin muutokset 1865–1992

Ajanjakso tai vuosi	Valuuttajärjestelmä	Markan arvo tai devalvaatioprosentti
1865–1877	hopeakanta	1 mk = 4,44987 g hopeaa
1878–1915	kultakanta	10 mk = 2,9032 g kultaa
1915–1925	kellunta	
1926–1931	kultakanta	100 mk = 3,7894 g kultaa
1931–1933	kellunta	
1933–1939	sitoutuminen puntaan	1 punta = 227 mk
1939–1949	sitoutuminen dollariin, devalvaatioita	1939: 1 dollari = 49,35 mk
1949–1971	Bretton Woods -jakso	1949: 1 dollari = 231 mk
1957 (1963)	devalvaatio	1 dollari = 320 mk (3,20 mk)
1967	devalvaatio	1 dollari = 4,20 mk
1971–1991	kellunta ja sitoutuminen valuuttaindeksiin (virallisesti 1977)	
1977–1978	devalvaatiot	18 %
1982	devalvaatiot	10 %
1991	sitoutuminen ecuun	
1991	devalvaatio	12 %
1992	kellunta	

Liite 4.

Suomen Pankin peruskoron*
muutokset 1867—1992

1.1.1867	6.00 %	25.11.1913	5.50 %	3.12.1934	4.00 %
20.3.1868	5.00 %	1.4.1914	5.00 %	6.6.1947	4.50 %
1.1.1870	4.50 %	4.8.1914	7.00 %	15.12.1947	5.25 %
1.1.1871	4.00 %	6.9.1914	6.00 %	6.2.1948	7.25 %
1.1.1876	4.50 %	10.1.1915	5.50 %	1.2.1949	6.75 %
1.6.1877	5.00 %	19.5.1916	5.00 %	1.7.1949	5.75 %
1.1.1879	5.50 %	8.1.1919	6.00 %	3.11.1950	7.75 %
1.1.1880	5.00 %	18.11.1919	7.00 %	16.12.1951	5.75 %
1.9.1880	4.50 %	23.3.1920	8.00 %	1.12.1954	5.00 %
4.12.1886	4.00 %	10.11.1920	9.00 %	19.4.1956	6.50 %
18.3.1890	4.50 %	17.10.1922	8.00 %	1.10.1958	7.25 %
18.11.1890	5.00 %	13.9.1923	9.00 %	1.4.1959	6.75 %
2.12.1891	5.50 %	28.10.1923	8.00 %	30.3.1962	8.00 %
3.12.1893	5.00 %	30.11.1923	10.00 %	28.4.1962	7.00 %
10.2.1895	4.50 %	6.3.1924	9.00 %	1.6.1971	8.50 %
4.10.1895	4.00 %	15.8.1925	8.00 %	1.1.1972	7.75 %
21.10.1896	4.50 %	30.10.1925	7.50 %	1.7.1973	9.25 %
18.10.1898	5.00 %	23.3.1927	7.00 %	1.10.1977	8.25 %
5.10.1899	5.50 %	11.8.1927	6.50 %	1.5.1978	7.25 %
29.10.1899	6.00 %	25.11.1927	6.00 %	1.11.1979	8.50 %
19.9.1901	5.50 %	8.8.1928	6.50 %	1.2.1980	9.25 %
9.2.1902	5.00 %	16.11.1928	7.00 %	1.6.1982	8.50 %
28.2.1907	5.50 %	29.4.1930	6.50 %	1.7.1983	9.50 %
7.11.1907	6.00 %	27.8.1930	6.00 %	1.2.1985	9.00 %
28.11.1907	6.50 %	1.10.1931	7.50 %	1.1.1986	8.50 %
8.8.1908	6.00 %	12.10.1931	9.00 %	1.3.1986	8.00 %
20.9.1908	5.50 %	26.10.1931	8.00 %	19.5.1986	7.00 %
25.4.1909	5.00 %	13.2.1932	7.00 %	16.5.1988	8.00 %
16.12.1910	5.50 %	19.4.1932	6.50 %	1.1.1989	7.50 %
19.2.1911	5.00 %	1.2.1933	6.00 %	1.11.1989	8.50 %
17.5.1911	4.50 %	3.6.1933	5.50 %	1.5.1992	9.50 %
28.1.1912	5.00 %	5.9.1933	5.00 %		
10.11.1912	6.00 %	20.12.1933	4.50 %		

* Viime vuosisadalta alkaen Suomen Pankki sovelsi suorassa luotonannossaan eri luottomuotoihin — vekseleihin, hypoteekkilainoihin, kassakreditiiiveihin jne. — korkoja, joiden vaihteluväli eri aikoina oli useimmiten 1—3 prosenttiyksikköä. Alin diskonttokorko oli pitkän aikaa se korko, jolla mm. pankit saivat yleensä vekseliluottoa Suomen Pankista tavanomaisia tavaravekseleitä vastaan. Tästä korosta alettiin vähitellen käyttää nimitystä rediskonttokorko, ja etenkin toisen maailmansodan jälkeen virallisena rediskonttokorkona ilmoitettiin yleensä juuri Suomen Pankin alin diskonttokorko. Vuonna 1958 pankki ryhtyi soveltamaan yhtä yhtenäistä rediskonttokorkoa, joka ei enää, päinvastoin kuin siihen asti, riippunut vekseliin merkitystä diskonttokorosta. Kun perinteinen vekselien rediskonttaus lakkasi, alettiin käyttää nimitystä Suomen Pankin peruskorko. Tämän taulukon prosenttiluvut ovat Suomen Pankin vuosikirjojen mukaisia alimpia diskonttokorkoja vuoteen 1958, siitä alkaen rediskonttokorkoja ja vuodesta 1971 peruskorkoja.

Liikepankkikriisi ja Suomen Pankin tukitoimet 1928–1934

Vappu Ikonen — Jaakko Autio — Heikki U. Elonen

Sisällys

1	Johdanto	45
2	Suomen pankkikriisit ennen 1930-lukua	45
3	Vuosien 1928–1933 lama Suomessa	47
4	Pankkien ongelmat	52
4.1	Liikepankkien asiakkaat	53
4.2	Luottamuspula pankkeja kohtaan	54
4.3	Luottotappiot	55
5	Suomen Pankin toimenpiteet pankkikriisin aikana	58
5.1	Korkojen kehitys	59
5.2	Valuuttakurssin ja -varannon muutokset	61
5.3	Suomen Pankin toimenpiteet pankeittain	63
6	Kommentteja Suomen Pankin toiminnasta	76
7	Liikepankkien kriisin laukeaminen	78
	Lähteet	80
Liite 1.	Pulaan joutuneet liikepankit vuosina 1928–1933 ja Suomen Pankin toimet	82
Liite 2.	Vuosina 1862–1938 toiminnassa olleet liikepankit Suomessa	84

1 Johdanto

Suomen Pankki sai vuonna 1925 uuden ohjesäännön. Sen ensimmäisessä pykälässä Suomen Pankin tehtäväksi määriteltiin "rahailaitoksen pitäminen vakavalla ja turvallisella kannalla sekä maan rahaliikkeen edistäminen ja helpottaminen". Ohjesäännön vaatimus rahailaitoksen pitämisestä vakaana joutui koetukselle 1930-luvun laman aikana.

Tässä selvityksessä keskitytään pankkien kannattavuus- ja likviditeettikriisin syntyyn ja ratkaisemiseen sekä erityisesti Suomen Pankin toimiin kriisin laukaisemiseksi. Artikkelit esitellään ensiksi pankkien vaikeuksia ennen 1930-luvun lamaa. Sen jälkeen tarkastellaan 1930-luvun pankkikriisin syntyä eli luodaan kuva niistä kokonaistaloudellisista vaikeuksista, joita Suomi kohtasi vuosina 1928–1933, ja kuvataan pankkien vaikeuksia sekä yleisesti että osittain pankkikohtaisesti.

Viidennessä luvussa tarkastellaan pankkien ja Suomen Pankin ponnisteluja vaikeuksien voittamiseksi: miten ongelmat hahmottettiin ja millaisia olivat ratkaisujen vaikutukset. Tässä luvussa päälähteenä ovat Suomen Pankin pankkivaltuusmiesten ja johtokunnan pöytäkirjat. Lopuksi tarkastellaan laman väistymistä ja pankkien selviytymistä kriisistä ja pyritään arvioimaan, mikä vaikutus Suomen Pankin toimenpiteillä oli laman voittamisessa, mikä taas kansainvälisellä talouden elpymisellä tai muilla tekijöillä.

2 Suomen pankkikriisit ennen 1930-lukua

1980-luvulla ja erityisesti sen jälkipuoliskolla kiinnostus pankkihistoriaa kohtaan on lisääntynyt kaikissa maissa mukaan luettuina Pohjoismaat.¹ Taloushistoriallinen tutkimus alkoi suuntautua pankkihistoriaan jo rahoitusmarkkinoitten vapautuessa. Viime vuosien pankkikriisin myötä pankkien aiempien vaikeuksien tutkiminen on noussut yhä ajankohtaisemmaksi aiheeksi myös Suomessa.

Vaikka 1930-luvun laman aikana kulminoitunut pankkikriisi Suomen oli siihenastisen taloushistorian pahin, olivat pankit joutuneet

¹ Scandinavian Economic History Review 1991:3 esittelee kattavasti Norjan, Tanskan ja Ruotsin viimeaikaista pankkihistoriallista tutkimusta.

vaikeuksiin aiemminkin. Yksittäiset liikepankit olivat joutuneet liiallisen riskinoton yms. kautta vaikeuksiin ja jopa lakkauttamaan toimintansa tai fuusioitumaan muihin pankkeihin.² Ensimmäisen maailmansodan aikana ja heti sen jälkeen 1920-luvun alkupuolella myös koko pankkijärjestelmä joutui vaikeuksiin.

Ennen ensimmäistä maailmansotaa Suomessa oli 14 liikepankkia. Suomen Maanviljelys- ja Teollisuuspankki oli tehnyt vararikon vuonna 1900 vain kolmen vuoden toiminnan jälkeen. Pieni paikallisperiaatteella toiminut liikepankki, Nykarleby Aktiebank, oli niin ikään päätyntä vararikkoon vuonna 1913. Kansallis-Osake-Pankki oli perustamisestaan lähtien joutunut ajoittain todellisten tai ainakin epäiltyjen vaikeuksien kouriin ja siten epäluottamuksen kohteeksi. Osittain KOP:n kriisit saivat kohtuutonakin julkisuutta, joka liittyi 1800- ja 1900-luvun vaihteessa voimakkaana velloneeseen kielitaisteluun. KOP:n vaikeudet henkilöityivät yleensä kulloisenkiin pääjohtajaan, joka joutui jättämään paikkansa vaikeuksien alettua. Vaikka KOP:n historia näyttää ajoittain myrskyisältä, olivat sen toimintavuodet enimmäkseen kuitenkin vakaita kasvun kausia, joiden ansiosta pankki kasvoi 1910-luvulla Suomen suurimmaksi liikepankiksi. Niinpä KOP saattoi ottaa jo 1920-luvulla ja erityisesti 1930-luvun laman aikana vastuuta paitsi itsestään myös koko rahoitusmarkkinoitten vakaudesta.

Ensimmäisen maailmansodan aikana ja 1920-luvulla perustettiin runsaasti uusia liikepankkeja eri syistä: paikallisiksi pankeiksi, tietyn ammattiryhmän pankeiksi ja myös kielipoliittisista syistä. Niin uudet kuin vanhatkin liikepankit joutuivat suuriin taloudellisiin vaikeuksiin maan toipuessa sodasta.³ Vaikeudet 1920-luvun alussa johtuivat osittain pankkien omista virheistä, lähinnä liian riskialttiista antolainauksesta, osittain koko taloutta ravistelevista muutoksista ja sopeutumisesta sodanjälkeiseen talouteen, inflaatioon ja Suomen markan ulkoisen arvon laskuun. Merkittävä syy vaikeuksiin oli koron vapauttaminen aiemmasta 6 prosentin korkokatosta. Vapauttaminen nosti liikepankkien otto- ja antolainauskorot erittäin korkeiksi ja myös Suomen Pankin diskonttokoron täytyi seurata markkinakorkoja; vuonna 1923 diskonttokorko nousi aina ennätyselliseen 10 prosenttiin asti. Myös säästöpankeilla oli näinä aikoina suuria vaikeuksia. Esimerkiksi Norjassa 1920-luvun pankkikriisi muodostui jopa pahemmaksi kuin 1930-luvun laman aikainen kriisi.

² Pankkien lakkauttamiset ja fuusiot, ks. liite 2.

³ Blomstedtin KOP:n historiassa (1989), s. 290–291 on yksityiskohtainen selostus kustakin vaikeuksiin joutuneesta liikepankista.

Vuosina 1913–1924 Suomeen perustettiin 19 uutta liikepankkia, ja samojen vuosien aikana 12 liikepankkia ajautui konkurssiin tai fuusioon valuuttakurssien muutoksien, koron nousun ja liian riskialttiin antolainauksen takia. 1920-luvun alun vaikeuksien jälkeen Suomen talous lähti voimakkaaseen kasvuun, josta saivat osansa myös siihen asti sinnitelleet pankit. Konkurssiin tai fuusioihin ajautuneiden pankkien poistuminen rahoitusmarkkinoilta tietysti omalta osaltaan tervehdytti alaa. Kuitenkin markkinoille jäi vielä runsaasti – voidaan ehkä sanoa liikaa ja liian pieniä – pankkeja, joilla ei ollut edellytyksiä selviytyä jo muutaman vuoden päässä odottavasta seuraavasta lama-kaudesta. Luvussa seitsemän on esitetty yhteenveto 1930-luvun laman aikaisen liikepankkikriisin syistä, Suomen Pankin tukitoimista sekä kriisistä selviämisestä.

3 Vuosien 1928–1933 lama Suomessa⁴

Suomessa lama alkoi 1928, ts. aikaisemmin kuin muissa Euroopan maissa. Tämän katsotaan johtuneen rakennustoiminnan ylikuumentumisesta, huonosta sadosta ja sahatavaran viennin arvon laskusta. Maailmalla syksyllä 1929 USA:n pörssiromahduksesta alkanut lama vahvisti Suomen talouden ahdinkoa.

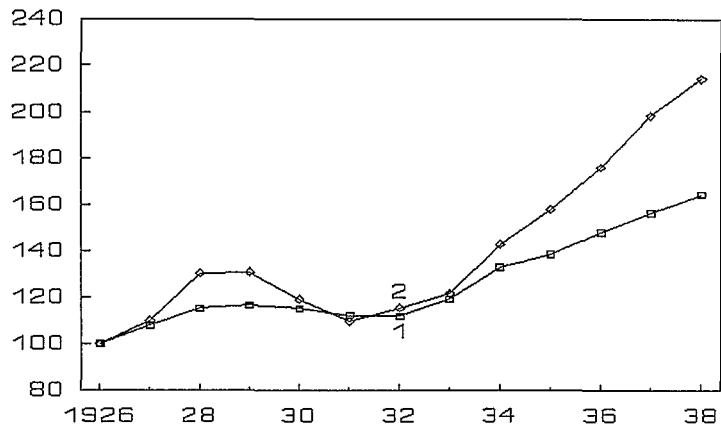
Laman syvyyttä ja kestoa Suomessa voidaan arvioida monella indikaattorilla. Bruttokansantuotteen volyymia (kuvio 1) tarkasteltaessa lama ei näytä kovin pahalta. 1920-luvun talouskasvu lähinnä tasoittuu ja pienenee vain lievästi ja talous alkaa jälleen voimakkaasti kasvaa ennen 1930-luvun puoliväliä. Laskun lievyys johtuu lähinnä siitä, ettei kansantuotteen kasvu ollut 1920-luvullakaan kovin voimakasta maatalouden vaikeuksien takia. Lisäksi asiaan vaikutti se, että vaikka valtio klassisen talouspolitiikan oppien mukaisesti ilmoitti pysyvänsä erossa markkinoitten toiminnasta, se kuitenkin lisäsi menojaan sekä tukemalla kuntia että järjestämällä työllisyystöitä.⁵ Valtion ja kuntien talouspolitiikan voi siis sanoa tasanneen suhdanteita suuren laman aikana.

⁴ Kuvioitten lähteenä ovat Hjerppen (1988) taulukot. Myös tekstissä on käytetty Hjerppen tuloksia, milloin ei toisin mainita. Muina luvun lähteinä ovat Rossi (1951), Valkama (1989), Kalela (1987) ja Suomen Pankin vuosikirjat 1928–1933.

⁵ Kalela (1987).

Kuvio 1.

Bruttokansantuotteen ja teollisuuden volyymin muutos 1926–1938, 1926 = 100

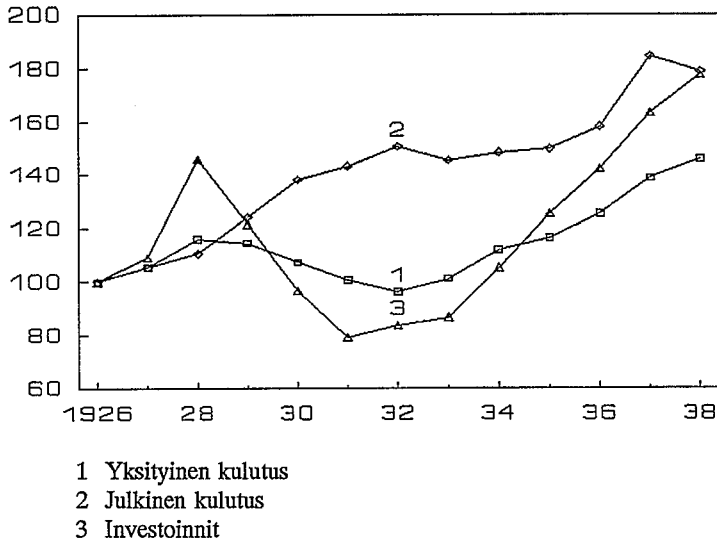
1 BKT
2 Teollisuus

Teollisuustuotanto väheni paljon jyrkemmin kuin koko bruttokansantuote. Eniten kärsivät vientiyritykset, lähinnä metsäteollisuus. 1930-luvun loppupuolella teollisuuden kasvu oli vastaavasti paljon nopeampaa kuin koko talouden. Tämä johtui maatalouden suuresta osuudesta koko kansantuotteen muodostuksessa. Maataloudessa ei ole mahdollista kasvattaa yhtä nopeasti tuotantoa kuin teollisuudessa esimerkiksi innovaatioiden kautta. Maatalous oli joutunut suuriin vaikeuksiin jo vuonna 1928 katovuoden johdosta. Maatilat velkaantuivat laman aikana ja pankkien korkeita korkoja vastaan syntyi ns. pulaliike ja jopa pulakapinoita. Velkaantumiset johtivat maatalouden pakkohuutokauppojen kasvuun: laman aikana pakkohuutokauppojen määrät olivat viisi-toista kertaa suuremmat kuin vuonna 1926. Maatalouslainojen ongelmana oli erityisesti se, että 80 % niistä oli lyhytaikaisia. Liikepankit eivät juuri lainoittaneet maataloutta (vain kuudesosa maatalouslainoista oli liikepankeista), mutta paikalliset säästö- ja osuuspankit joutuivat kärsimään maatalouden vaikeuksista.⁶ Tässä selvityksessä keskitytään lähinnä liikepankkien vaikeuksiin, mutta luvun 5 lopussa on lyhyt katsaus myös säästö- ja osuuspankkeihin.

⁶ Aiheesta lisää mm. Kalela (1987), 97–114.

Kuvio 2.

Kulutus ja investoinnit 1926–1934, 1926 = 100

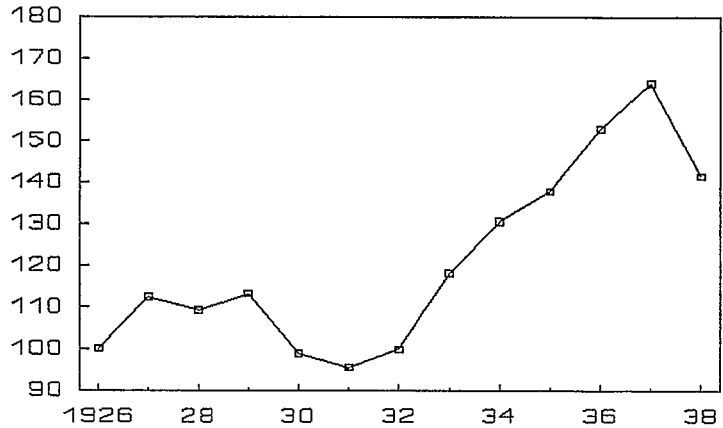

Investoinnit romahtivat (kuvio 2) laman aikana etenkin ylikuumentuneiden rakennusmarkkinoiden takia. Myös teollisuuden heikot vientimahdollisuudet vähensivät koneiden ja laitteiden hankintaa. Maa- ja vesirakennus sen sijaan kasvoi laman aikana, koska julkinen sektori pyrki tukemaan työllisyyttä. Yksityinen kulutus väheni työttömyyden kasvun ja kuluttajahintojen laskun myötä huomattavan jyrkästi. Julkinen kulutus sen sijaan kasvoi laman aikana, mikä oli vastoin tuolloin vallalla olleen virallisen klassisen taloustieteen periaatteita. Laman aikana myös kaupunkien ja kuntien talous kasvoi, kun ne tietoisesti pyrkivät torjumaan työttömyyttä alueillaan. Eniten kasvoivat kuitenkin köyhäinhuoltomenot. Koko valtakunnan työttömyyden arviointia vaikeuttaa työttömyyden puutteellinen ja epä johdonmukainen tilastointi. Työttömyys oli Hjerppen mukaan pahimmillaan eli noin 10 % vuosina 1928–1931, mutta se alkoi vähetä vuoden 1932 aikana.⁷

⁷ Hjerppe (1988), s. 91.

Kuvio 3.

Viennin volyyymi 1926–1938, 1926 = 100

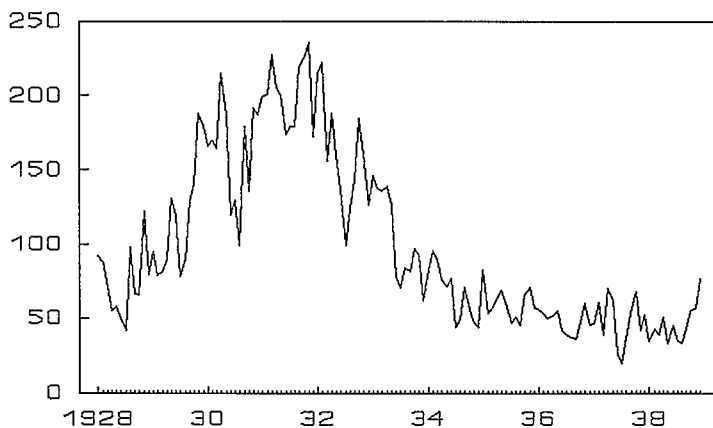

Myös viennin volyyymi (kuvio 3) pieneni selvästi. Lama Suomessa alkoi viennin vaikeuksista, ja se päättyi, kun vienti alkoi vähitellen kasvaa kansainvälisten markkinoiden elvyttyä, kilpailukyvyyn parannuttua vuoden 1931 devalvaation jälkeen ja myös Suomen ulkomaankaupan vaihtosuhteen parannuttua. Vienti ei kuitenkaan lähtenyt heti kasvuun, sillä lama jatkui Suomen vientimaissa vielä 1932, eikä niistä löytynyt riittävästi kysyntää. Vasta ulkomaisen kysynnän elpessä 1933 vienti alkoi jälleen lisääntyä selvästi.

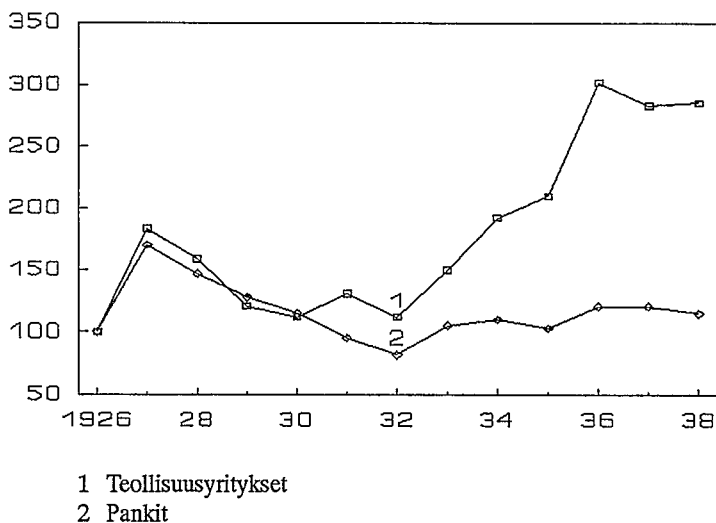
Pankkien kannalta keskeistä oli niiden asiakkaitten joutuminen vaikeuksiin kysynnän pysähtyttyä sekä kotimaassa että ulkomailla. Yritysten vaikeuksia voidaan tarkastella esim. Unitaksen osakeindeksin tai konkurssien lukumäärän avulla. Kuukausittaiset sarjat osoittavat konkurssien alkaneen lisääntyä jo 1928 ja saavuttaneen huippunsa syksyllä 1931 (kuvio 4). Konkurssien lukumäärä oli suuri vuoden 1933 alkuun asti. Samoihin aikoihin kun konkurssit alkoivat vähentyä, osakeindeksi alkoi kääntyä nousuun (kuvio 5). Molemmat mittarit, kuten kaikki edellisetkin, osoittavat myös 1930-luvun jälkipuoliskon voimakkaan talouskasvun.

Osittain konkurssit johtuivat deflaatioon liittyneestä omaisuusarvojen ja osakkeiden hintojen laskusta. Pankkilainojen vakuutena oli paljon kiinteistöjä, joiden arvot laskivat voimakkaasti, mikä aiheutti luottotappioita ja yritysten ja pankkien osakkeitten arvon laskua. Kaupunkiasuntojen vuokrat, jotka 1920-luvulla nousivat 10–20 %, laskivat 1930-luvun alkuvuosina jopa 40 %.

Kuvio 4. **Konkurssien lukumäärä 1926–1938⁸**

Kuvio 5. **Unitaksen osakeindeksi 1926–1934, 1928 = 100, kunkin vuoden joulukuun arvot**

⁸ Maatalouden pakkohuutokaupat eivät ole mukana kuviossa. Suurimmillaan maatalouden pakkohuutokaupat olivat vuonna 1933, jolloin yli 3 000 tilaa ajautui pakkohuutokauppaan.

Yleisen arvion mukaan Suomen lama oli kansainvälistä lamaa lyhyempi, ja tuotannon määrä väheni 1930-luvulla suhteellisesti vähemmän kuin 1990-luvulla. Jo vuonna 1933 tuotanto kasvoi lamaa edeltänyttä tuotantoa suuremmaksi. Osittain tämä johtui 1930-luvun laman eriaikaisuudesta eri toimialoilla. Vaikutusta laman suhteelliseen lievyyteen oli myös julkisen sektorin suhdanteita tasaavalla politiikalla, sekä osittain kilpailukyvyn parantumisella syksyn 1931 devalvaation jälkeen. Suomessa talous kääntyi lievään kasvuun jo 1932, ja vuosina 1933–1938 saavutettiin jo sangen nopea talouskasvu. Osittain kasvun nopeus johtuu tietysti siitä, että lähdettiin pohjatilanteesta. Osittain voidaan arvioida laman tervehdyttäneen sekä yritys- että pankkimaailmaa, kun kannattamattomat yritykset joutuivat lopettamaan toimintansa.

4 Pankkien ongelmat

Pankkien joutuminen vaikeuksiin johtui sekä reaalityöelouden ongelmista, joita on kuvattu edellä, että pankkisektorin rakenteellisesta epävakauudesta. Kuten mainittua, 1910-luvun jälkipuoliskolla ja 1920-luvun alussa Suomessa perustettiin tai muodostettiin yhteenliittymisten tms. pohjalta lähes 20 uutta liikepankkia. Niinpä vuonna 1920 oli toiminnassa samanaikaisesti 25 liikepankkia. Ne olivat melkein kaikki pieniä, vähäisin pääomin ja osin spekulatiivisin perustein toimintansa aloittaneita yrityksiä, jotka ennen pitkää joutuivat lopettamaan, niin että 1930-luvun puolivälissä Suomessa oli enää 9 liikepankkia.

Suurin osa näistä pankeista sulautui, erilaisiin vaikeuksiin jouduttuaan, itseään suurempiin liikepankkeihin, osa taas joutui suoranaiseen vararikoon. Nykyisessä 1990-luvun pankkikriisissä pankkien heikko tilanne johtuu lähinnä kiinteistöjen arvon romahduksesta sekä liiallisesta ja liian riskialttiista luotonannosta. 1930-luvulla fuusioihin tai konkurssiin ajautuneita pankeja on vaikea ryhmitellä niiden vaikeuksien pääsyyden perusteella. Syinä 1930-luvun pienten liikepankkien kohtaloon olivat antolainauksen paisuminen suureksi pääomiin verrattuna ja siihen liittyvä liiallinen riskinotto, pankkien raskas organisaatio, ylisuuret investoinnit konttorien ym. rakentamisessa, johtamisen heikkoudet ja jopa suoranaiset väärinkäytökset.

4.1 Liikepankkien asiakkaat

Liikepankkien asiakkaat valikoituivat Suomessa 1900-luvun alkupuolella usein jo siinä vaiheessa, kun pankit perustettiin. Suurimmat liikepankit Kansallis-Osake-Pankki (KOP) ja Pohjoismaiden Yhdyspankki (PYP) sekä Suomen Pankki jakoivat keskenään myös suurimmat, usein vientiin perustuneet yritykset. KOP:n yritysasiakkaat edustivat suomenkielistä pääomaa ja PYP:n yritysasiakkaat vanhaa ruotsinkielistä rahaa. 1930-luvun laman aikana suuryritykset eivät menneet konkurssiin, koska ne olivat suurten ja vakavaraisten pankkien asiakkaita ja koska Suomen Pankki katsoi parhaaksi tarvittaessa estää yritysten vararikot, jos kyse oli riittävän suurista yrityksistä.⁹ Pienten liikepankkien asiakkaat olivat usein sijaintipaikkakuntansa suuryrityksiä (esimerkiksi Paloheimon Pankki/Vientipankki Oy) tai tietyn toimialan yrityksiä (Käsityöläisosakepankki). Koska laman aikana joutuivat konkurssiin lähinnä pienet ja keskisuuret yritykset, ajautuivat myös nimenomaan pienet pankit vaikeuksiin luottotappioiden tähden. Liikepankkien asiakkaista ei ole olemassa täsmällisiä tietoja esimerkiksi Pankkitilastossa, vaan arviot pankkien asiakaspiiristä täytyy perustaa pankkien historiikkeihin.

Yhdyspankin asiakkaita olivat 1920–1930-luvuilla useimmat ruotsinkieliset vientiyhtiöt. Näitä olivat mm. Schaumann, Kymi ja Tampella. Yhdyspankin luotonanto supistui laman aikana, mutta vähemmän kuin koko liikepankkisektorin luotonanto. Pippingin mukaan "liikepankkien luottokyky oli varsin räsitetty" 1920-luvulla ja siksi monet yritysasiakkaat siirtyivät tuolloin suoraan Suomen Pankin asiakkaiksi. Eräisissä tapauksissa "luotot jaettiin yhteisymmärryksessä Suomen Pankin ja Yhdyspankin kesken". Suomen Pankki otti 1920-luvulla tehtäväkseen aikaisempien PYP:n asiakkaitten, mm. Ahlströmin, Serlachiuksen ja Nokian luotottamisen sekä osan Rosenlewin luotoista.¹⁰

Kansallis-Osake-Pankin asiakkaat olivat siis pääasiassa suomenkielisiä yksityishenkilöitä ja yrityksiä. Hallintoneuvoston kokouksissa suuren laman aikana päätettiin noudattaa "tosioloihin mukautuvaa, varovaista ja kärsivällistä luottopolitiikkaa", ts. pyrkiä luoton myöntämisessä varovaisuuteen sekä luottojen takaisin karhuamisessa joustavuuteen. Pankin etuna

⁹ Riitta Hjerpe on väitöskirjassaan (1979) tutkinut Suomen suurimpia yrityksiä 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Tuotannon ja työvoiman perusteella mitaten suurimmat yritykset eivät joutuneet konkurssiin 1930-luvun laman aikana.

¹⁰ Pipping (1962), s. 337–339.

ei tietenkään ollut, että asiakkaina olevat suuryritykset olisivat joutuneen konkurssiin. Suurimpia huolenaiheita olivat Diesen Wood, Saastamoinen-konserni, Littoisten konserni ja Paloheimo-konserni. Kansallispankki pyrki varmistamaan näiden ja muidenkin yritysasiakkaitten toiminnan myös laman aikana mm. hankkimalla niille ulkomaista lainaa. Suomen Pankki otti Blomstedtin mukaan vuonna 1932 huostaansa eräitä KOP:n luottoja auttaakseen pankin pahimman ylitse.¹¹

4.2 Luottamusputa pankkeja kohtaan

1920-luvun lopull ei ollut vielä olemassa selkeitä pankkien vakavaraisuusvaatimuksia, ts. oman pääoman ja luotonannon suhteesta ei ollut yksiselitteisiä vähimmäismääräyksiä. Ensimmäiset säännökset vakavaraisuudesta annettiin vasta vuonna 1933 säädetyssä pankkilaisissa. Siihen asti voimassa ollut pankkilaki oli vuodelta 1886. Ennen uutta lakia noudatettiin lähinnä Ruotsin lain mukaista käytäntöä, ts. omien pääomien piti olla noin 20 % taseen loppusummasta.¹² Uudessa pankkilaisissa vakavaraisuus ja yleensäkin pankkitoiminnan säännöt määriteltiin huomattavasti aiempaa tarkemmin.¹³ Omien pääomien tuli olla vähintään kymmenesosa pankin sitoumuksista, joihin lain mukaan laskettiin pankin luotonotto ja puolet luotontakauksista. Vakavaraisuutta ei kuitenkaan taseissa laskettu näin, vaan niissä esitettiin vuodesta 1934 lähtien omien pääomien (pl. tilikauden voitto) suhde taseen loppusummaan. Jos vakavaraisuutta osoittava suhdeluku lasketaan tällä tavalla, osoittaa se pankkien vakavaraisuuden itse asiassa heikenneen uuden lain myötä (kuvio 6). Minkään liikepankin vakavaraisuus ei kuitenkaan ennen vuotta 1934 ollut noin 20 prosenttia, vaan 14–18 %, eli pankkien omien pääomien suhde taseen loppusummaan nähden oli ennen uutta pankkilakia ollut pienempi kuin oli oletettu. Uusi laki siis institutionalisoi olemassa olleen tilanteen helpottamalla pankkien vakavaraisuussäännöksiä.

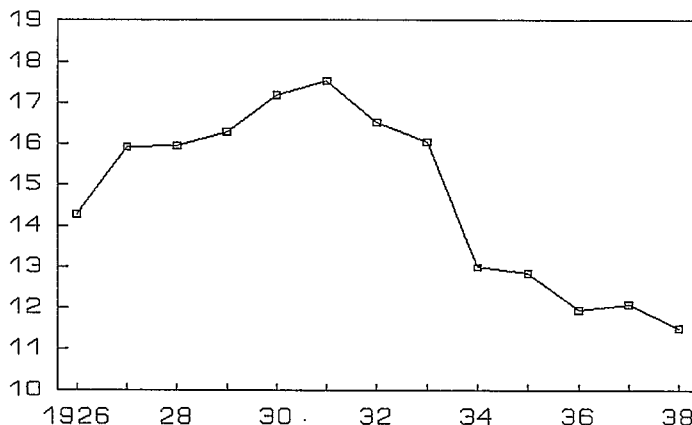
¹¹ Blomstedt (1989), s. 342–345.

¹² Korpisaari (1920), s. 190.

¹³ Vuonna 1934 voimaan tullessa pankkilaisissa määrättiin mm. seuraavaa: pankin voi perustaa ja pankkitoimintaa harjoittaa ainoastaan osakeyhtiö, pankin osakepääoman pitää olla vähintään 10 milj. mk, vakinaiseen varahastoon tulee siirtää voittovaroja, kunnes rahaston varat ovat 50 % osakepääomasta, ja pankin omien varojen pitää olla vähintään kymmenesosa pankin sitoumuksista.

Kuvio 6.

Liikepankkien vakavaraisuus 1926–1938, oma pääoma/taseen loppusumma

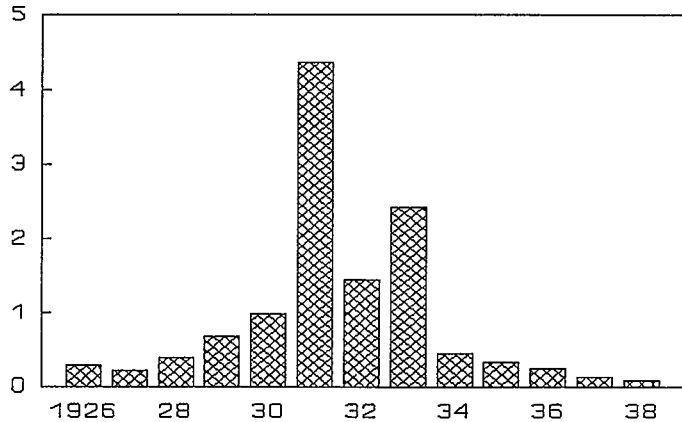
Pankkitarkastusvirasto oli perustettu jo 1922 valvomaan pankkien toimintaa. Se myös toimi pankkikriisin aikana peruuttamalla epävakaiden pankkien toimilupia. Pankkitarkastusvirastolla sen enempää kuin Suomen Pankillakaan ei kuitenkaan ollut riittäviä mahdollisuuksia saada ajoissa tietoa pankkien tilasta, ja toisaalta pankkilaki — sekä uusi että vanha — olivat väljiä ja mahdollistivat pankin perustamisen ja toiminnan melko löysin perustein (esim. melko pienellä osakepääomalla).

4.3 Luottotappiot

Luottotappiot olivat suurimpana syynä pankkien konkursseihin ja fuusioihin 1928–1933. Niistä on mahdollista saada tietoa ainoastaan vuosittain, sillä ne on merkitty voitto- ja tappiotauluihin (nyk. tuloslaskelma), jotka julkaistiin vain kerran vuodessa. Liikepankkien luottotappiot olivat suurimmillaan vuonna 1931, jolloin ne vastasivat yli 4 prosenttia luottokannasta. Toinen huippu sattui vuoteen 1933 (kuvio 7). Luottotappioitten kasvu johtui silloin siitä, että konkurssit jatkuivat vielä vuoden 1933 puolella ja siihen asti järjestämättömät saatavat merkittiin poistoiksi vasta sitten, kun esimerkiksi konkurssi tai vastaava prosessi oli saatu loppuun.

Kuvio 7.

Luottotappioiden osuus liikepankkien kotimaisesta luotonannosta 1926–1938, %

Luotonannosta tehdyt poistot ilmaisevat suoraan pankin kärsimät luottotappiot. Luotonannon supistumista voi tarkastella antolainauksen (vekselit ja lainat) vuosittaisten prosenttimuutosten avulla. 1920-luvun lopulla liikepankkien vuotuinen luotonanto oli kasvanut voimakkaasti ja samalla rediskontot olivat kasvaneet. Laman myötä pankkien oli pakko supistaa luotonantoaan, ja liikepankkien yhteenlaskettu luotonanto väheni vuodesta 1929 aina vuoteen 1934 asti (kuvio 8).

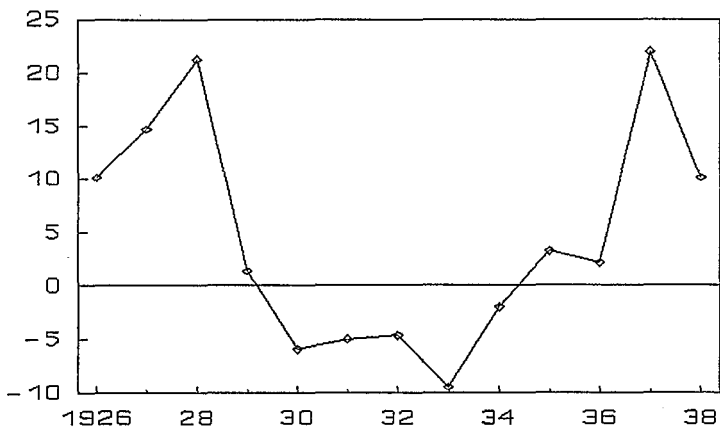
Liikepankkien luotonannon supistuminen voi johtua kolmesta tekijästä: a) pankeilla ei ole riittävästi ottolainausa, jolloin ne eivät voi tarjota luottoa, b) laman myötä yritykset ovat vähentyneet ja luotonkysyntä on vähäistä c) luottokelpoiset asiakkaat ovat vähentyneet. Tilastojen mukaan pankkien ottolainaus supistui jonkin verran laman aikana. Talletusten määrä liikepankeissa pieneni vuodesta 1930 vuoteen 1932 yli 10 %.¹⁴ Osittain tämä johtuu liikepankkisektorin pieneemisestä. Luotonkysynnän muutoksista ei ole olemassa tilastoja. Asiakkaitten luottokelpoisuutta pankit puolestaan päättivät ainakin omaehtoisesti valvoa tarkemmin ja noudattaa varovaista luotonantopoliittikkaa.

Vielä 1930 pankkien kannattavuus oli varsin hyvä. Romahdus 1931 oli sitäkin suurempi. Kannattavuuden heikkeneminen vuonna 1933 taas johtuu siihen asti järjestämättömien saatavien merkitsemisestä tappioksi. Vuodesta 1934 alkaen pankkien kannattavuus tasaantui, mutta jäi huomattavasti huonommaksi kuin 1920-luvun loppupuolen kasvun vuosina (kuvio 9).

¹⁴ Suomen Pankin tutkimuslaitoksen arkisto.

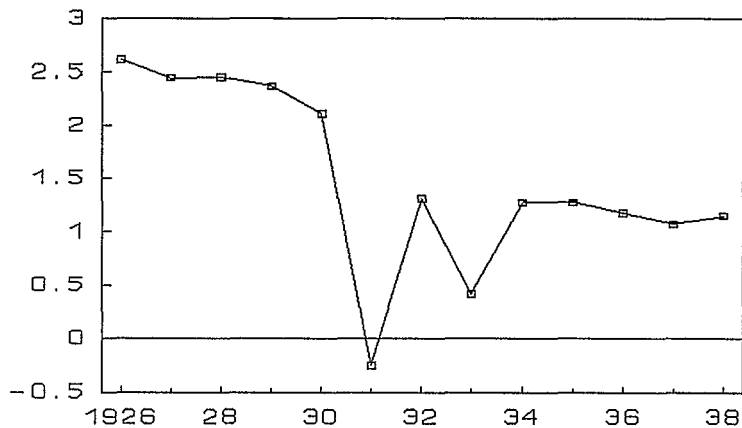
Kuvio 8.

Liikepankkien kotimaisen luotonannon prosenttimuutos 1926–1938

Kuvio 9.

Liikepankkien kannattavuus 1926–1938, voitto ennen veroja/taseen loppusumma, %

5 Suomen Pankin toimenpiteet pankkikriisin aikana

Keskuspankin toimet pankkikriisin voittamiseksi voidaan jakaa normaaleihin keskuspankkipoliittisiin toimenpiteisiin (diskonttokoron muutokset, liikepankkien vekselien rediskonttaus, pyrkimys markkinakoron säätelyyn, valuuttakurssien muutokset) sekä pankkikohtaisiin erityistoimenpiteisiin. Keskuspankkipoliittisilla toimenpiteillä pyrittiin tietysti myös suhdannepoliittisten muutosten aikaansaamiseen, ei yksinomaan pankkisektorin pelastamiseen. Koska kuitenkin laman voittaminen myös reaalisektorilla palveli parhaiten pankkisektoria, on nämäkin toimenpiteet otettu huomioon Suomen Pankin toimina pankkikriisin voittamiseksi.

Pankkikriisin laukaisemiseen vaikuttivat voimakkaimmin ajan kaksi vahvinta taloudellista vaikuttajaa, Suomen Pankin pääjohtaja Risto Ryti ja Kansallis-Osake-Pankin pääjohtaja J. K. Paasikivi. Risto Ryti oli 34-vuotias oikeustieteitten kandidaatti ja Edistyspuolueen aktiivijäsen tullessaan 1924 Suomen Pankin pääjohtajaksi. J. K. Paasikivi oli Rytiä 19 vuotta vanhempi ja samoin hyvin voimakastahtoinen. Hän oli toiminut julkisessa elämässä 1900-luvun alusta lähtien, aluksi Valtiokonttorin ylitirehtöörinä ja sitten Kansallis-Osake-Pankin hallituksen jäsenenä ja pääjohtajana vuosina 1914–1934.¹⁵ Nämä kaksi omalla tavallaan vaikeasti lähestyttävää voimahahmoa solmivat läheisen yhteistyösuhteen 1930-luvun vaikeuksien aikana. Toimiva yhteistyö perustui keskinäiseen kunnioitukseen.

Syksyllä 1931 Ryti ja Paasikivi olivat yhteydessä toisiinsa lähes päivittäin. Ryti teki paljon auttaakseen KOP:a syksyllä 1931, jolloin huhut pankin vaikeuksista levisivät ja liikekumppaneitten, osakkaitten ja tallettajien luottamus heikkeni. Kriisin kärjistyessä keskuspankki ja suurin liikepankki olivat siis selvästi samalla puolella.

¹⁵ Hannu Heikkilä on kirjoittanut kattavan kuvauksen Paasikiven toiminnasta KOP:n johdossa. Tutkimus sisältyy Tuomo Polvisen (1992) Paasikiven elämäkerran toiseen osaan.

5.1 Korkojen kehitys

Liikepankkien otto- ja antolainauskorot heilahtelivat 1920-luvulla huomattavasti ja olivat ajoittain jopa niin korkeat, että ne aiheuttivat vihamielisyyttä pankkeja kohtaan.¹⁶ Pankkien koronkiskonnasta keskusteltiin sekä lehdissä että valtiopäivillä. Pankit yrittivät pankkiyhdistyksen johdolla päästä keskenään korkosopimukseen, mutta neuvottelut epäonnistuivat toistuvasti. Niinpä korot kehittyivät osin hallitsemattomasti. Korkeimmillaan antolainauskorot olivat 10–13 %. Vuonna 1925 liikepankit pääsivät ensimmäisen kerran sopimukseen talletuskoroista: isojen pankkien korko määritettiin 5–6.5 prosentiksi ja pienpankkien hieman korkeammaksi. Suomen Pankki piti näitäkin korkoja liiallisina, ja Rytin johdolla talletuskorot saatiin 1928 laskettua lähelle silloista Suomen Pankin diskonttokorkoa, joka oli 6 %; talletuskoroksi tuli 6.25 %. Laman myötä kotimaiset rahoitusmarkkinat joutuivat kriisiin. Sekä Suomen Pankki että liikepankit joutuivat nostamaan korkojaan. Pankit yrittivät kuitenkin keskuspankin johdolla edelleen päästä kattavaan korkosopimukseen. Vuonna 1930 saatiin aikaan liikepankkeja koskeva sopimus ja 1931 vihdoinkin kaikki pankit kattava sopimus.

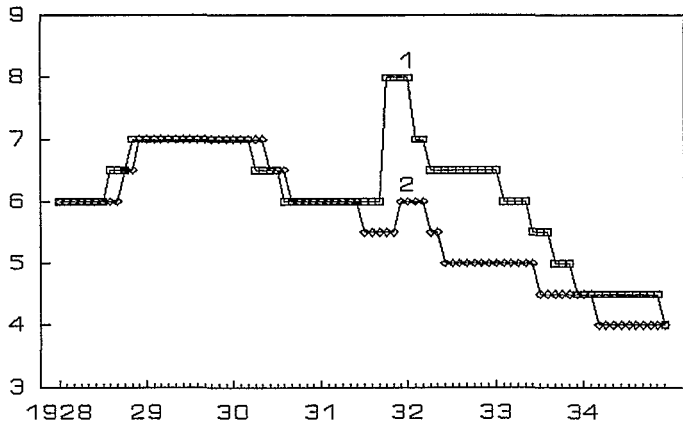
Korkosopimuksessa, joka tuli voimaan heinäkuussa 1931, pankit ryhmiteltiin kolmeen luokkaan lähinnä niiden suuruuden mukaan: ensimmäiseen ryhmään tulivat kaikki liikepankit, Suomen Kiinteistöpankki Oy, SKOP ja OKO, seuraavaan isot säästö- ja osuuspankit sekä kolmanteen ryhmään pienet säästö- ja osuuspankit. Sopimuksen mukaan liikepankkien ottolainauskorot pidettäisiin samansuuruisina, toisen ryhmän pankin saivat maksaa 1/4 % enemmän ja kolmannen ryhmän pankit 1/2 % enemmän korkoa kuin liikepankit. Tämän jälkeen liikepankkien talletuskorot asettuivat 4–6 prosenttiin.¹⁷ Luotonannossa sovelletuista koroista ei ole saatavissa systemaattista tietoa, joten tässä ei ole hahmoteltu niiden kehitystä. Jotta markkinakoroista saataisiin täsmällinen kuva, pitäisi liikepankkien tilikirjoista kerätä edustava otos.

¹⁶ Blomstedt (1988), s. 322–323.

¹⁷ Rossi (1951), s. 231.

Kuvio 10.

Suomen Pankin diskonttokorko ja liikepankkien talletuskorko 1928–1934, kunkin kuukauden viimeinen arvo

- 1 Suomen Pankin diskonttokorko
2 Liikepankkien talletuskorko

Ennen lopullisen korkosopimuksen solmimista Suomen Pankki pyrki vaikuttamaan liikepankkien korkoihin myös laskemalla omaa diskonttokorkoaan. Suomen Pankin diskonttokorko oli huhtikuussa 1930 laskettu aluksi 7 prosentista 6.5 prosenttiin ja elokuussa 1930 6 prosenttiin (kuvio 10). Ongelmana oli se, että Suomen Pankin olisi pitänyt samaan aikaan pitää korko korkeana valuuttavarannon säilymisen takia. Diskonttokoron korotuksesta keskusteltiinkin kesällä 1931, mutta korkoa alettiin nostaa vasta kullasta luopumisen jälkeen. Yhtenä syynä pitää diskonttokorko 6 prosenttina aina syksyyn asti oli oletus, että ulkomaiset sijoittajat pitäisivät koron nostoa heikkouden osoituksena.¹⁸ Keskuspankki nosti lokakuussa 1931 koron aina 9 prosenttiin asti. Sen jälkeen diskonttokorko laski asteittain, kunnes joulukuussa se 1934 oli enää 4 %.

¹⁸ Rossi (1951), s. 235.

5.2 Valuuttakurssin ja -varannon muutokset

Suomen Pankin valuuttavarannon¹⁹ kuukausivaihteluista voidaan nähdä, että varanto pieneni selvästi neljään otteeseen: kesällä 1928, kesällä 1929, syksyllä 1931 ja vielä syksyllä 1932. Kullakin kerralla valuuttavarannon supistuminen heijasteli ulkomaitten epäluottamusta Suomen rahamarkkinoihin ja erityisesti Suomen markan arvoon. Kesällä 1929 Suomessa oli jo alkanut lama, ja ulkomaiset sijoittajat saattoivat ounastella pyrkimystä parantaa suomalaisten vientiyritysten kilpailukykyä devalvaation avulla. Varannon pieneneminen johtui myös kauppataseen alijäämäisyydestä viennin laskiessa lamakauden johdosta.

Englannin luovuttua kultakannasta syyskuussa 1931 oli myös Suomen pakko seurata perässä lokakuussa, vaikka pääjohtaja Ryti yrittikin viimeiseen asti pitää siitä kiinni. Devalvaation pelosta valuuttaa pakeni maasta niin paljon, että pankin oli lopulta pakko perääntyä. Suomi luopui kullasta viimeisenä Pohjoismaista, ja viivyttelyä on kritikoitu jälkeempinä tutkimuksissa²⁰. Toisaalta eräät Keski-Euroopan maat pysyttelivät vielä useita vuosia kultakannassa. Suomen Pankki devalvoi suhteessa dollariin lokakuussa ja joulukuussa 1931 yhteensä 40 %.²¹

Rajujen devalvaatioiden jälkeen valuuttakurssit alenivat suhteessa dollariin vuoden 1932 alussa. Keväällä ja kesällä 1932 valuuttavaranto alkoi kuitenkin jälleen pientyä, mikä aiheutti ulkomailla pelkoa, että valuuttakursseja nostettaisiin keinotekoisesti. Suomalaiset vientiyritykset tietysti kannattivat tätä ajatusta eli toivoivat jälleen uutta devalvaatiota. Valuuttavarannon, erityisesti lyhyiden saamisten, edelleen paetessa maasta täytyi keskuspankin todella nostaakin punnan kurssia. Toisin sanoen vuosina 1931–32 Suomen Pankki joutui devalvoimaan markkaa voimakkaasti kolmeen otteeseen torjuakseen valuuttojen paon maasta.

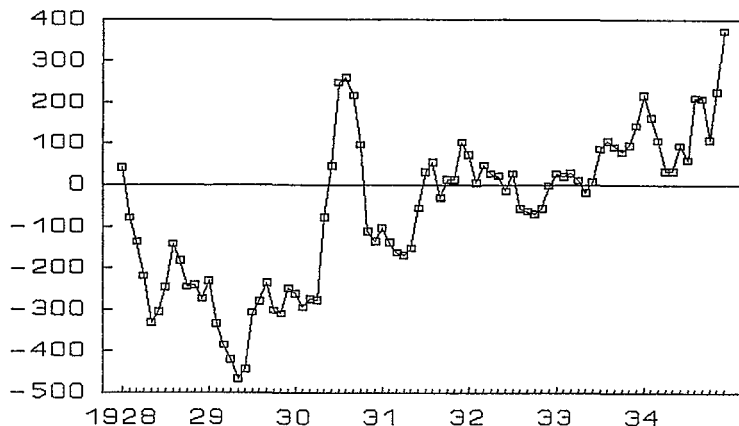
¹⁹ Käsitteeseen valuuttavaranto on tässä luettu kulta, ulkomaiset sekkitilit ja ulkomaiset vekselit. Suomen Pankin valuuttavarannon kehityksestä ks. Aution artikkeli tässä julkaisussa, kuvio 2.

²⁰ Mm. Kalela (1987).

²¹ Suomen Pankin vuosikirja 1931.

Kuvio 11.

Liikepankkien nettosaatava ulkomailta 1928–1934, milj. mk

Valuuttakurssispekulaatiot näkyvät hyvin myös liikepankkien ulkomaisen nettovelan kehityksessä (kuvio 11). Ulkomaiset tallettajat vetivät lyhytaikaisia talletuksiaan pois Suomesta devalvaation pelosta. Lyhytaikaisia velkoja muutettiin samaan aikaan pitkäaikaisiksi. Näin aiemmin alijäämäinen lyhytaikaisten saatavien tase muuttui ylijäämäiseksi. Selvä romahdus lyhytaikaisissa ulkomaisissa veloissa näkyy kesällä ja syksyllä 1931 eri maiden luopuessa kultakannasta.

Liikepankkien ulkomainen nettoasema vaihteli siis 500 miljoonan markan velasta keväällä 1929 lähes 300 miljoonan markan saataviin kesällä 1930. Kesällä 1930 liikepankkien yhteenlaskettu taseitten loppusumma oli yli 10.5 miljardia. Ulkomaiset saatavat eivät siis muodostaneet kovin huomattavaa osuutta pankkien taseista. Vuoden 1932 pankkitilastossa todetaan, että pankit pitivät valuuttamarkkinoilla vallinneen epävarmuuden takia ulkomaiset tilinsä melko pieninä. Pankkien menetyksistä valuuttakurssien muutosten takia ei ole olemassa systemaattisia tietoja. Ne pankit, joilla oli runsaasti velkoja kultakannassa säilyneinä valuuttoina (lähinnä Ranskan frangi ja USA:n dollari), kärsivät luonnollisesti Suomen devalvaatioista.

Vielä syksyllä 1932 markan arvoon kohdistui epäluottamusta. Tämä johtui siitä, että pankkien luottotappiot olivat edelleen suuria, joskaan eivät yhtä suuria kuin vuonna 1931. Tämä oli omiaan aiheuttamaan devalvaatiospekulaatioita. Vuoden 1932 lopulla luottamus markkaan vihdoinkin vahvistui. Kauppataseen ylijäämäisyys ja korkokannan

aleneminen sekä Suomen liittyminen ns. puntaklubiin 3.3.1933 olivat tärkeimpiä tekijöitä markan arvon vakiintumisessa.²²

Suomen ulkomainen nettovelka kasvoi yhteensä lähes 50 prosenttiin bruttokansantuotteesta vuonna 1931. Velan suuri kasvu normaali-vuoteen verrattuna (yleensä velka oli 15–20 % bruttokansantuotteesta), johtui 1920-luvun lopun alijäämäisestä kauppataaseesta ja runsaista ulkomaille suunnatuista obligaatiolainoista. Alijäämäinen maksutase alkoi tasapainottua jo vuonna 1931, kun sen enempää Suomen Pankki kuin liikepankitkaan eivät enää saaneet uusittua lyhytaikaisia ulkomaisia luottojaan. Suomi selviytyi ulkomaisista veloistaan loppujen lopuksi varsin nopeasti, mikä johtui lähinnä ylijäämäisestä kauppataaseesta. 1930-luvulla ulkomaisia lainoja oli myös vaikea saada, ja ne pyrittiin muuttamaan kotimaisiksi. Niinpä vuonna 1939 Suomen ulkomaisen velan osuus bruttokansantuotteesta oli enää yksi prosentti.²³

5.3 Suomen Pankin toimenpiteet pankeittain²⁴

Selkeä ero nykyisen ja 1930-luvun pankkikriisin välillä on se, että 1930-luvulla vastuun pankeista otti nimenomaan Suomen Pankki eikä valtio. Valtiolla ei tuohon aikaan ollut varoja eikä asiantuntemusta hoitaa pankkikriisiä. Valtio sen sijaan pyrki suhdanteita tasaavalla politiikallaan ja mm. työllistämistöillä helpottamaan lamaa muilta osin. Oma osuutensa työjaon selkeyteen lienee myös ollut sillä, että Suomen Pankin pääjohtaja Risto Ryti oli varsin voimakas suhteessa silloisiin hallituksiin. Ja lopuksi Suomen Pankin valittua politiikakseen sen, ettei kaikkia pankeja tarvitsekaan tukea, ei hallituksen apua tarvittukaan pankkien pelastamiseksi. Poikkeuksen tästä säännöstä muodosta OKO:n ns. frangilainatapaus, josta kerrotaan tuonnempana.

Pankkivaltuusmiesten ja johtokunnan pöytäkirjojen mukaan Suomen Pankki näytti puuttuneen pankkien kriisitilanteissa suoranaisesti vain joihinkin tapauksiin. Suurimmassa osassa lakkautuksia pankit toi-

²² Tudeer (1936), s. 302.

²³ Hjerppe (1988), s. 138.

²⁴ Luvun tiedot perustuvat osittain aiempiin tutkimuksiin, erityisesti Aakuun (1956) ja osaksi Suomen Pankin johtokunnan ja pankkivaltuusmiesten pöytäkirjoihin (1928–1934).

mivat yksin tai yhteistyössä niiden pankkien kanssa, joihin ne mahdollisesti tulivat sulautetuiksi. Jotkin pankit päätettiin pelastaa, mutta suurinta osaa lakkautettavista pankeista ei näytä lainkaan käsitellyn Suomen Pankin johdon kokouksissa. Kuitenkin muista pankkitutkimuksista ja eräästä Suomen Pankin arkiston yksittäisestä muistiosta käy ilmi, että keskuspankki toki tunsu pulaan joutuneiden pankkien tilan.

Pankkivaltuusmiesten tai johtokunnan kokouksissa ei pöytäkirjojen mukaan ole käyty mitään pankkien vaikeuksia koskevaa varsinaista linjakeskustelua. Pankkitoiminnan ongelmat olivat keskuspankissa kuitenkin ilmeisen selvästi nähtävissä jo 1920-luvun loppuvuosina, mistä on osoituksena pankin syksyllä 1928 esittämä kannanotto eräiden maakunnallisten pankkien fuusiosta. Perusteluiksi mainittiin, että pankki-alan hajaannus on aiheuttanut kokonaisuuden kannalta tavoitteellisuuden puutetta rahoitustoiminnassa, liiallista kustannusten nousua henkilöstökulujen ja päällekkäisen konttoriverkoston takia jne. Lisäksi pienet pankit ovat monesti voineet keskittyä vain joidenkin toimialojen tai vain pienten yritysten (esim. sahojen) rahoitukseen. Tällaisesta yksipuolisuudesta on saattanut seurata suuria kausivaihteluja yksittäisen pankin likviditeetissä.

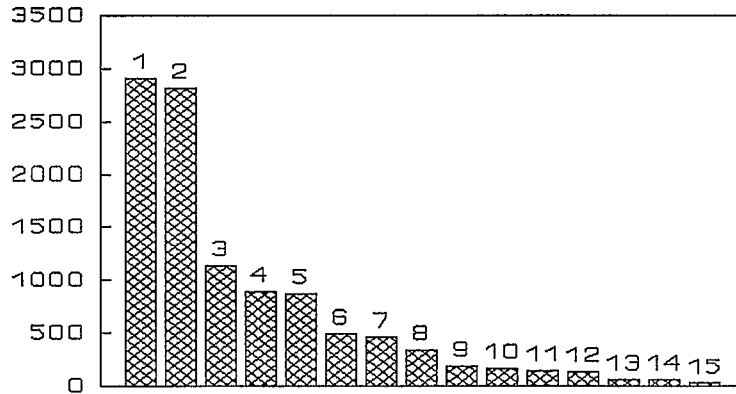
Paljolti fuusiot ja vararikot tulivat eteen pakon sanelemina. Kokonaistilanne selvisi ilmeisesti vasta jälkikäteen. Yleistä hämmennystä kuvaa esimerkiksi pankin tilintarkastajien kaksi lausuntoa. Helmikuussa 1932 yksi tilintarkastaja moitti Suomen Pankin toimia KOP:n ja Maakuntain Pankin asiassa puolueelliseksi puuttumiseksi markkinoitten toimintaan. Kuitenkin jo saman vuoden maaliskuussa toinen tilintarkastaja moitti Suomen Pankkia liian vähäisistä toimista pankkien auttamiseksi.

Suomen Pankin toimet pankeittain voidaan tiivistää kolmeen ryhmään: erityistoimenpiteet pankkien tukemiseksi, normaali keskuspankkirahoitus pankeille ja avun epääminen täysin osalta pankkeja. Keskuspankin tukitoimet riippuivat suuresti siitä, minkä kokoinen pankki oli, ts. kuinka suurta vahinkoa pankin kaatuminen aiheuttaisi kansantaloudelle. Seuraavassa kuviossa 12 on esitelty vertailun vuoksi myös Helsingin Osake-Pankin, KOP:n ja PYP:n taseitten loppusummat.

Vaikka ylivoimaisesti suurimmat pankit eivät varsinaisesti joutuneet pulaan, eikä Suomen Pankin olisi ollut pakko auttaa niitä niiden oman toiminnan tähden, on seuraavassa esitelty vertailun vuoksi myös näiden suurimpien pankkien toimintaa liikepankkikriisin aikana.

Kuvio 12.

**Vaikeuksiin joutuneet liikepankit
vuoden 1930 taseen loppusumman mukaisessa
suuruusjärjestyksessä**

- 1 Kansallis-Osake-Pankki
- 2 Pohjoismaiden Yhdyspankki
- 3 Maakuntain Pankki Oy
- 4 Helsingin Osake-Pankki
- 5 Liittopankki Oy
- 6 Suomen Maatalous-Osake-Pankki
- 7 Länsi-Suomen Osake-Pankki (vuoden 1927 taseen mukaan)
- 8 Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki
- 9 Etelä Suomen Pankki Oy (vuoden 1927 taseen mukaan)
- 10 Aftas Pankki Oy (vuoden 1929 taseen mukaan)
- 11 Oy Turunmaan Pankki
- 12 Luotto-Pankki Oy
- 13 Svenska Finlands Lantmannabank Ab
- 14 Suomen Vienti-Pankki Oy
- 15 Etelä-Pohjanmaan Pankki Oy

Pohjoismaiden Yhdyspankki

Pohjoismaiden Yhdyspankki on ensimmäinen suomalainen liikepankki. Se perustettiin vuonna 1862 nimellä Suomen Yhdyspankki. Pohjoismaiden Osakepankki Kauppaa ja Teollisuutta varten perustettiin vuonna 1873. Vuonna 1919 Suomen Yhdyspankki ja Pohjoismaiden Osakepankki fuusioituivat ja muuttivat nimensä Pohjoismaiden Yhdyspankiksi.

Suuren laman aikana Pohjoismaiden Yhdyspankki ei tarvinnut lainkaan erityisapua Suomen Pankilta. Pankki säilyi koko laman ajan kannattavana (kuvio 13) ja luottotappioiden osuus luotonannosta oli alle 1 % pahimpinakin vuosina (kuvio 14) (koko liikepankkisektorin luottotappiot nousivat 4 prosenttiin vuonna 1931). PYP:n kotimainen luotonanto tosin väheni vuosina 1930 ja 1933. PYP sai laman aikana vähäisiä määriä rediskonttoluottoa Suomen Pankilta. Ilmeisesti se ei tarvinnut enempää. Suomen Pankin johtokunnan pöytäkirjoissa ei käsitellä Pohjoismaiden Yhdyspankkia ongelmallisena pankkina.

PYP ei juuri osallistunut suuren laman aikana pulaan joutuneiden pienten liikepankkien pelastamiseen kuten KOP. Aakun mukaan PYP osallistui yhdessä HOP:n kanssa Svenska Finlands Lantmannabankenin ja Turunmaan Pankin asiain selvittämiseen vuonna 1933, kun nämä pankit lopettivat toimintansa.²⁵

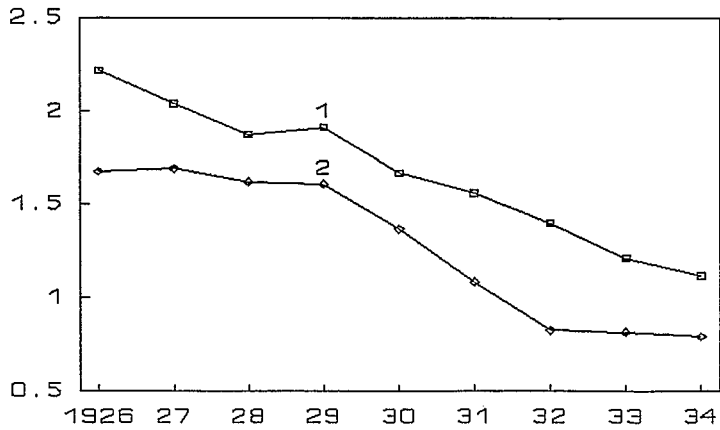
Kansallis-Osake-Pankki

Kansallis-Osake-Pankki oli ensimmäinen lähinnä kielipoliittisista syistä perustettu pankki. Sen perustamisen aikaan kielipoliittinen keskustelu velloi kiivaimmillaan, eivätkä suomenkieliset pääoman haltijat halunneet tallettaa varojaan ruotsinkielisten hallitsemiin pankkeihin. Niinpä vuonna 1889 perustettiin nimenomaan suomenkielisin voimin ja suomenmielisen pääoman turvin Kansallis-Osake-Pankki.

²⁵ Aaku (1956), s. 173.

Kuvio 13.

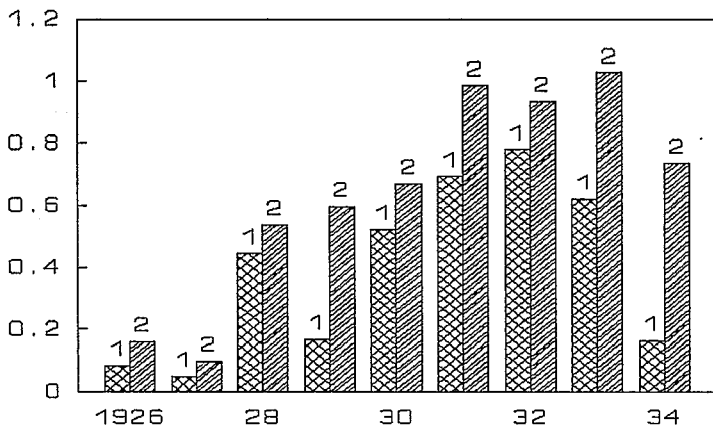
Pohjoismaiden Yhdyspankin ja Kansallis-Osake-Pankin kannattavuus 1926–1934 (voitto ennen veroja/taseen loppusumma), %

- 1 Pohjoismaiden Yhdyspankki
- 2 Kansallis-Osake-Pankki

Kuvio 14.

Luottotappioiden osuus Pohjoismaiden Yhdyspankin ja Kansallis-Osake-Pankin kotimaisesta luotonannosta 1926–1934, %

- 1 Pohjoismaiden Yhdyspankki
- 2 Kansallis-Osake-Pankki

Kansallis-Osake-Pankin alkuvuodet olivat melko myrskyisiä, mutta alkuvaikeuksien jälkeen pankki pääsi nopeaan kasvuun. Niinpä se taseen loppusumman perusteella oli suurin liikepankki sekä 1910-luvulla että jälleen vuonna 1930, jolloin se kasvoi Pohjoismaiden Yhdyspankkia suuremmaksi. Kansallis-Osake-Pankki ei tunnustelukujen (kannattavuus, luottotappiot, kotimaisen luotonannon muutos) mukaan pärjännyt oikeastaan paljon huonommin kuin PYP, ja se menestyi joka tapauksessa paljon paremmin kuin liikepankit yhteensä.

Pankin ongelmat laman aikana johtuivat lähinnä siitä, että se halusi auttaa muita liikepankkeja. Tunnetuin esimerkki on Maakuntain Pankki, jota KOP tuki ensin ostamalla sen osakkeita ja sitten kun pankkia ei enää voinut pitää pystyssä, fuusioimalla sen itseensä. Tästä avustuksesta on tarkemmin kerrottu Maakuntain Pankin yhteydessä. Suomen Pankki tuki koko laman ajan KOP:a myöntämällä sille rediskonttoluottoa ja Maakuntain Pankin fuusion jälkeen myöntämällä sille rediskonttoluottoa huomattavasti normaalia rediskonttokorkoa alemmalla korolla.

Pankit, joita tuettiin erikoistoimin

Atlas Pankki Oy

Pankki perustettiin Ouluun 1919 Pohjois-Suomen Pankki Oy-nimisenä. Omistussuhteiden vaihdoksen jälkeen pankin nimi muutettiin Atlas Pankki Oy:ksi 1923 ja sen pääkonttori siirrettiin Helsinkiin seuraavana vuonna. Atlas Pankki nautti rediskonttausluottoa Suomen Pankista. Luoton määrää nostettiin vuosina 1928 ja 1929 kaksinkertaiseksi (lopulta 9 milj. markkaan). Vielä joulukuun alussa 1929 Suomen Pankki suostui Atlas Pankin lisäluottoanomukseen esittäen kuitenkin samalla, että, koska pankin likviditeetti oli huonontunut, eikä se kyennyt ilman lisäluottoa enää täyttämään päivittäisiä suorituksiaan pankki ryhtyisi kiireesti toimiin, jotta se voitaisiin yhdistää johonkin toiseen pankkiin. Suhteettoman suurten rakennusprojektien ja -sijoitusten sekä odotettavissa olevien luottotappioiden vuoksi Atlas Pankki joulukuun lopussa 1929 lähinnä pankkitarkastusviraston toimien pohjalta lopetti toimintansa ja sen varat ja velat siirrettiin Helsingin Osakepankille. Lopullisesti pankit yhdistettiin vuoden 1931 lopussa. Osakkaat menettivät 12 milj. mk eli 95 % sijoituksistaan.

Länsi-Suomen Osake-Pankki

Länsi-Suomen Osake-Pankki (LSOP) perustettiin 1912 Turkuun. Pankki sai nauttia rediskonttausluottoa Suomen Pankista. Vuonna 1928 luoton määrä nostettiin 35 milj. markkaan. Heinäkuussa 1928 merkittiin Suomen Pankin johtokunnan pöytäkirjaan, että Suomen Pankin pääkonttorissa oli 8.6. rediskontattu Länsi-Suomen Osake-Pankin asettama 15 milj. markan vekseli, jossa toisena velallisena oli Maakuntain Keskus-Pankki Oy. Syyskuussa 1928 LSOP pyysi tilapäisen rediskonttausluoton korotusta vielä 10 milj. mk, mihin suostuttiin vuoden 1928 loppuun asti. Suomen Pankki oli mukana vuonna 1928 luottojärjestelyssä, jossa Länsi-Suomen Osake-Pankki hankki 3 milj. markan lyhytaikaisen luoton Stockholms Enskilda Bankilta (SEB). Lainan riski jaettiin tasan SEB:n ja Suomen Pankin kanssa. Joulukuussa 1928 Suomen Pankin pääjohtajan välityksellä järjestettiin vastaavasti uudelle Maakuntain Pankki Oy:lle laina, jonka riskistä keskuspankki oli valmis kantamaan puolet. Länsi-Suomen Osake-Pankki sulautui (yhdessä Maakuntain Keskus-Pankin ja Tampereen Osake-Pankin kanssa) uuteen pankkiin muodollisesti syyskuussa 1929.

Maakuntain Keskus-Pankki Oy — Maakuntain Pankki Oy

Helsinkiin perustettiin vuonna 1918 Maakuntain Keskus-Pankki Oyniminen rahalaitos, joka edusti pääkaupungissa maakunnallisia liikepankkeja eli Tampereen Osake-Pankkia, Länsi-Suomen Osake-Pankkia, Savo-Karjalan Osake-Pankkia ja Pohjolan Osake-Pankkia. Nämä osakaspankit oli perustettu vuosina 1898, 1912, 1916 ja 1917. Alkuvaikeuksien jälkeen Maakuntain Keskus-Pankin toiminta kehittyi suotuisasti 1920-luvun loppupuolelle. Pankki nautti rediskonttausluottoa Suomen Pankista. Heinäkuussa 1928 luotto korotettiin 20 milj. markkaan. Elokuussa pankki ilmoitti joutuneensa vaikeuksiin sen johdosta, että se oli myöntänyt lyhytaikaisten talletusten nojalla rakennusluottoja, jotka olivat sitten osittain jääneet saamatta takaisin, kun taas kyseiset talletukset olivat erääntymässä. Pankin rediskonttausoikeus nostettiin peräti 70 milj. markkaan, ja pankille myönnettiin lupa käyttää sitä sellaisia vekseleitä vastaan, jotka Maakuntain Keskus-Pankki asetti ja jotka jokin osakaspankeista hyväksyi. Lisäksi osakaspankkien tuli antaa yhteisvastuullinen sitoumus kaikista Maakuntain Keskus-Pankin Suomen Pankilta saamista luotoista. Vielä samana vuonna aloitettiin toimenpiteet pankkifuusion aikaansaamiseksi, ja 1929 muodostettiin Maakuntain Pankki Oy entisestä Maakuntain Keskus-Pankki Oy:stä ja kahdesta tämän osakaspankista eli

Tampereen Osake-Pankista ja Länsi-Suomen Osake-Pankista. Savo-Karjalan Osake-Pankki toimi itsenäisenä vuoteen 1940 ja Pohjolan Osake-Pankki vuoteen 1949.

Yrjö Blomstedt kuvaa uudelleen muodostetun Maakuntain Pankin tilaa KOP:n historiassaan jo syksyyn 1931 tultaessa uhkaavaksi.²⁶ Pankin johto kääntyi Suomen Pankin puoleen. Pääjohtaja Risto Ryti katsoi, että Suomen arvostuksen kannalta ei voitu ajatella, että maan kolmanneksi suurin liikepankki, jollaiseksi Maakuntain Pankki oli kasvanut, joutuisi vararikkaan.

Suomen Pankki tuki Maakuntain Pankin toimintaa myöntämällä sille syyskuun 1931 lopussa 40 milj. markan hypoteekkilainan, jonka vakuutena oli pantattuja velkakirjoja noin 71.5 milj. mk ja pantattuja vekseleitä 20 milj. mk. Keskuspankki päätti myös merkitä pankin osakkeita itselleen 30 milj. markan edestä sillä ehdolla, että KOP merkitsee saman verran osakkeita. Asiaa käsiteltiin myös pankkivaltuusmiesten kokouksessa, jossa esitettiin yksi merkintää vastustava mielipide sillä perusteella, että Maakuntain Pankin vaikeudet eivät johtuneet yleisestä pankkikriisistä vaan pankin huonosta hoidosta. Ponnistelut pankin tukemiseksi eivät tuottaneet tulosta, ja joulukuussa Suomen Pankki ja KOP sopivat, että Maakuntain Pankki sulautettaisiin KOP:iin. Samassa yhteydessä KOP:lle luvattiin tukitoimena rediskonttausluottoa 200 milj. mk:n edestä 5 prosentin korolla. Joulukuussa 1931 normaali rediskonttauskorko oli 8 %. Osakkaat menettivät 122 milj. mk eli 90 % sijoituksistaan.

Maakuntain Pankin tukemiseen keskuspankki siis osallistui merkitsemällä väliaikaisesti pankin osakkeita KOP:n kanssa laaditun suunnitelman mukaisesti. Toimenpide oli Suomen Pankin ohjesäännön vastainen, koska silloisen ohjesäännön 12 §:n mukaan pankin varoja ei saanut sijoittaa osakkeisiin lukuun ottamatta tapausta, joka on tarpeellinen setelien painattamista varten. Pankkivaltuusmiehet saivat oikeuden päättää muista — erittäin tärkeistä syistä — hankittavista osakkeista vasta joulukuussa 1938 tehdyllä ohjesäännön muutoksella.

Suomen Maatalous-Osake-Pankki

Suomen Maatalous-Osake-Pankki perustettiin 1917 Tampereelle. Sen pääkonttori siirrettiin Helsinkiin 1927. Pankki sulautui KOP:iin 1958.

²⁶ Blomstedt (1989), s. 291.

Maatalouspankki nautti rediskonttausluottoa Suomen Pankista. Lisäksi tämä oli myöntänyt sille 1920-luvun loppuvuosina hypoteekkilainoja obligaatioita vastaan. Helmikuussa 1933 Maatalouspankki kääntyi Suomen Pankin puoleen pyytäen keskuspankin myötävaikutusta siihen, että Maatalouspankin käytettäväksi asetettaisiin 20–30 milj. markan vakuuspääoma eli laina. Pankin osakkeiden pörssi-arvo oli huomattavasti laskenut, joskaan tallettajien keskuudessa ei vielä ehtinyt esiintyä suurta levottomuutta. Pankkitarkastusvirasto oli tarkastuksessaan arvioinut pankin tappioiden voivan nousta 30–35 milj. markkaan; suurimman osan osakepääomasta katsottiin olevan vielä tallella. Neuvotteluissa erinäisten pankkien kesken päädyttiin siihen, että Maatalouspankin käytettäväksi asetetaan enintään viideksi vuodeksi 25 milj. markan vakuuspääoma, josta Suomen Pankki asettaa 12.5 milj. mk, PYP 7.5 milj. mk ja HOP 5 milj. mk. Maatalouspankki käytti Suomen Pankin osuuteen vakuuspääomasta kuuluvia varoja 10 milj. markkaa, ja maksoi määrän takaisin jo huhtikuussa 1934. Samalla se luopui oikeudesta turvautua vakuuspääomaan myöhemmin, joten asiaa koskeva sopimus katsottiin rauenneeksi.

Pankit, joita tuettiin vain normaalilla keskuspankkirahoituksella²⁷

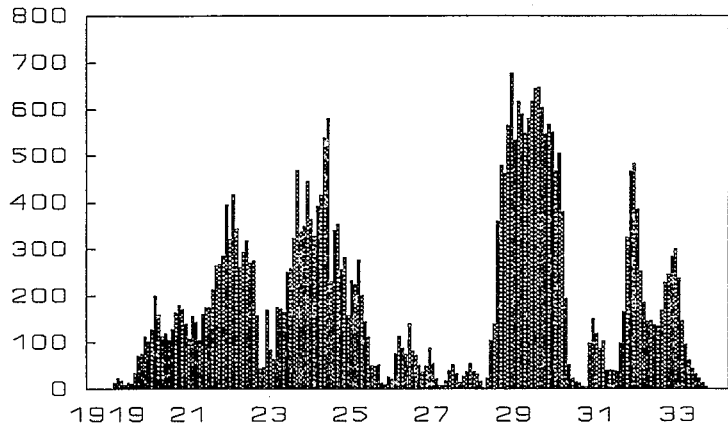
Liittopankki Oy

Suomen Liittopankki Oy muodostettiin alkuaan 1920 Vaasan Osake Pankista, Turun Osakepankista ja Landtmannabankenista. Vuonna 1924 pankki muodostettiin uudelleen Liittopankki Oy:ksi. Tässä järjestelyssä oli mukana myös Suomen Pankki ja osakkaat menettivät siinä noin 60 % osakkeistaan. Vuonna 1928 pankki osti Etelä Suomen Pankki Oy:n osake-enemmistön. Keskuspankki myönsi Liittopankille rediskonttausluottoa koko sen toiminnan ajan mutta ei ryhtynyt erikoistoimenpiteisiin pankin pelastamiseksi. Vaikeuksien (mm. luottotappiot) takia Liittopankki sulautui HOP:iin 1931. Liittopankista ei ole vuoden 1924 luottojärjestelyjen jälkeen juuri mitään merkintöjä Suomen Pankin pöytäkirjoissa, joten ei ole tietoa siitä, halusiko pankki vaikeuksissaan erikoistukea. Osakkaat menettivät fuusion yhteydessä 32 milj. mk eli 16.5 % sijoituksistaan.

²⁷ Tuohon aikaan yleisin pankkien keskuspankkirahoituksen muoto oli vekselien rediskonttaus Suomen Pankissa (kuvio 15).

Kuvio 15.

Liikepankkien rediskontot Suomen Pankissa 1919–1933, milj. mk

Oy Turunmaan Pankki

Oy Turunmaan Pankki perustettiin 1923 Turkuun kahden muun rahoituslaitoksen lopettaessa samalla toimintansa. Pankki nautti rediskontausluottoa Suomen Pankista. Pankin likviditeetti oli kovilla jo 1920-luvulla, jolloin se (erityisesti vuonna 1928) lähestyi usean kerran keskuspankkia anoen erilaisin perustein, että sen rediskontausluottorajan voisi väliaikaisesti ylittää tai sitä voisi lisätä. Näihin pyyntöihin jossakin määrin myös suostuttiin. Aakun (1956) mukaan Turunmaan Pankki pyysi 1932 – kärsittyään suuria tappioita – tukea Suomen Pankilta ja KOP:lta, mutta nämä eivät enää siihen suostuneet. Pippingin SYP:n historian mukaan Turunmaan Pankki oli menettänyt koko varallisuutensa ja pankin kaatumisen katsottiin uhkaavan koko rahalaitosjärjestelmää. Suomen Pankki ei kuitenkaan suostunut antamaan pankille erityistukea. Pankin toiminta päättyi 1933; PYP ja HOP ottivat hoitaakseen sen varat ja velat. Osakkaat menettivät 38 milj. mk eli 84 prosenttia sijoituksistaan.

Luotto-Pankki Oy

Luotto-Pankki Oy perustettiin Helsingissä 1917 "Kansallis-Osake-Pankin tukiessa yritystä".²⁸ Pankin luotto- ja takaustappiot aiheuttivat vaikeuksia jo muutaman vuoden päästä perustamisesta. Niinpä pankki olisi joutunut lopettamaan toimintansa, ellei KOP olisi merkinnyt sen osake-enemmistöä sekä antanut sille lisäksi 5 milj. markan tukirahastoa. Luotto-Pankki kärsi myöhemmin lisää luottotappioita, niin että Pankkitarkastusvirasto vuoden 1932 lopun tarkastuksen perusteella kehotti KOP:a ottamaan Luotto-Pankin haltuunsa. Fuusio toteutui seuraavana keväänä. Luotto-Pankki nautti Suomen Pankin rediskonttausluottoa; elokuussa 1928 luotto päätettiin korottaa 6 milj. markkaan. Sen jälkeen on Suomen Pankin johtokunnan pöytäkirjassa vasta marraskuulta 1932 lakoninen päätös, jonka mukaan pankille ei enää myönnetä rediskonttausluottoa. Osakkaat menettivät fuusiossa 4.3 milj. mk eli 22 % sijoituksistaan.

Suomen Vienti-Pankki Oy (alk. Paloheimo & K:i Pankki Oy)

Vuoden 1919 lopulla perustettiin Helsinkiin Paloheimo & K:i Pankki Oy, jonka omistivat suunnilleen puoliksi Paloheimojen suku sekä eräiden englantilaisyriyten omistama De Jersey & C:o (Finland) Ltd-niminen yhtiö. Kun pankin toiminta ei kehittynyt odotetusti ja kun sen nimen arveltiin viittaavan liiaksi yhden suvun yrityksiin, pankin nimi muutettiin 1923 Suomen Vienti-Pankki Oy:ksi.

Erityisesti vuodesta 1927 lähtien Suomen Vienti-Pankki joutui vaikeuksiin, kun se saattoi myöntää merkittäviä luottoja enää vain siten, että luottoasiakkaat itse välittivät pankille vastaavasti talletuksia. Syntyi joukko välittäjiä, joille luotonmyöntäjien tuli maksaa provisioita. Lopulta pankki itse ryhtyi maksamaan näitä provisioita. Kun monien huomattavien asiakkaiden tilanne heikkeni, PTV totesi tarkastuksessaan toukokuussa 1931, että pankki oli menettänyt osakepääomasta 25 %. Kun pankki pyrki edelleen jatkamaan epätoivoista toimintaansa, PTV esitti heinäkuussa 1931 kirjelmässään valtioneuvostolle, että pankki olisi suljettava ja asetettava suoritustilaan. Pankin johtohenkilöitä tuomittiin rikollisesta toiminnasta jopa vankeusrangaistuksiin. Osakkaat menettivät 12 milj. mk eli koko sijoituksensa. Tallettajat menettivät lähes 13 milj. mk eli 65.9 % saamisistaan.

²⁸ Aaku (1956), s. 130.

Toimintansa lopettaneet pankit, joita Suomen Pankki ei tukenut

Etelä Suomen Pankki Oy

Etelä Suomen Pankki perustettiin 1918. Se nautti aikanaan rediskonttausluottoa Suomen Pankista. Pankki lopetettiin, koska se oli rikkonut pankkilakia harjoittamalla koronkiskontaa. Pankin pääosakas myi osakkeensa Liittopankille, johon Etelä Suomen Pankki sulautettiin vuoden 1928 alusta. Osakkaat saivat tällöin sijoituksilleen voittoa 12 milj. mk eli 68 %.

Etelä-Pohjanmaan Pankki Oy

Edellä mainitun Etelä Suomen Pankin pääosakas oli mukana perustamassa Etelä-Pohjanmaan Pankkia vuoden 1928 lopussa ja merkitsi itselleen huomattavan osan pankin osakepääomasta. Pankkitarkastusvirasto peruutti pankin toimiluvan syksyllä 1931 heikon hoidon ja lukuisten tappioiden johdosta. Pankki ei missään vaiheessa saanut rediskonttausluottoa keskuspankista. Osakkaat menettivät 10 milj. mk, ts. koko sijoituksensa. Tallettajat menettivät 4.6 milj. mk eli 23.8 % sijoituksistaan.

Svenska Finlands Lantmannabank Ab

Vuonna 1923 perustetun Svenska Finlands Lantmannabankin kannattavuus oli pitkään heikko, ja pankki päätettiin lopettaa syksyllä 1933. Pankki ei saanut rediskonttausluottoa Suomen Pankista. Blomstedtin KOP:n historian mukaan Suomen Pankki katsoi, ettei pankin liittäminen Ålands Aktiebankiin ollut tarkoituksenmukaista, mistä syystä pankin annettiin kaatua. Pippingin SYP:n historian mukaan keskuspankki ei tukenut pankkia, koska pääjohtaja Risto Rytin väitettiin olleen pikkupankkeja vastaan. Osakkaat menettivät 10 milj. mk, eli kaikki sijoituksensa.

Näiden liikepankkien lisäksi Suomen Pankki tuki Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankkia ja sen kautta säästöpankkeja sekä Osuuskassojen Keskuslainarahasto Oy:tä ja sen kautta osuuspankkeja seuraavilla tavoilla:²⁹

²⁹ Seuraavat katsaukset perustuvat SKOP:n ja OKO:n historiikkeihin.

SKOP

SKOP oli perustettu 1908 säästöpankkien yhteiseksi liikepankiksi. Säästöpankkien vaikeudet alkoivat 1928, kun maatilat joutuivat vaikeuksiin kadon takia eivätkä kyenneet maksamaan velkojaan säästöpankeille. Vuoden 1929 loppupuolella säästöpankkien velka SKOP:lle lisääntyi 48 milj. mk:sta 64 milj. mk:aan. SKOP joutui koko lama-ajan ankarimpaan rasiin, ja sen velka Suomen Pankille kasvoi 46 milj. mk:aan. Suomen Pankki oli kiristänyt lainaehdojaan, eivätkä SKOP:n obligaatiovarannot riittäneet pantiksi, vaan tarvittiin myös säästöpankkien obligatioita. Vuoden 1929 lopussa velka Suomen Pankille pieneni 30 milj. mk:aan ja vuonna 1930 SKOP vapautui velasta kokonaan. Kultakannasta luopuminen syksyllä 1931 aiheutti SKOP:lle vaikeuksia, koska lyhytaikaisia ulkomaisia velkoja vaadittiin tuolloin nopeasti takaisin. Säästöpankit joutuivat nostamaan kassareservejään ja ottamaan luottoa. Tämä onnistui, koska SKOP ja Suomen Pankki olivat jo lamakauden alussa sopineet, että säästöpankit saisivat tarvittaessa luottoa suoraan Suomen Pankilta. Näin meneteltiinkin syksyllä 1931. Kaikkiaan säästöpankit ja SKOP selvisivät Kallialan arvion mukaan 1929-1933 tyydyttävästi, mutta siihen tarvittiin Suomen Pankin apua. SKOP oppi Kallialan mukaan, että se tarvitsee hyvää maksuvalmiutta, lähinnä riittävän suuren obligaatiovarannon, jonka se voi tarvittaessa myydä Suomen Pankille.³⁰

OKO

Osuuskassoja alettiin Suomessa perustaa vuodesta 1901 lähtien, ja seuraavana vuonna perustettiin Osuuskassojen Keskuslainarahasto-Osakkeyhtiö OKO. Nyt tarkasteltavana oleva lama-aika näkyi osuuskassoisissa lähinnä siten, että uusien kassojen rekisteröinti hidastui murtoosaansa aikaisemmasta. Osuuskassojen toiminta kytkeytyi olennaisesti maatalouteen, ja vuodesta 1928 lähtien kato ja sen jälkeinen maanviljelijöitten velkaantuminen heijastuivat suoraan osuuskassoihin. Kuitenkin osuuskassojen luottotappiot olivat 2,5–4 kertaa pienemmät kuin säästöpankkien.³¹ Maanviljelijät ja osuuskassat pyrkivät yhteistoimin selviytymään lamasta ja sopimaan viljelijöitten maksuvaikeuk-

³⁰ Kalliala (1958), s. 63–78.

³¹ Hyvönen (1955), s. 215.

sista. Suomen Pankin tärkein osuus osuuspankkien ja OKO:n auttamiseksi laman aikana oli OKO:n ottaman frangilainan tappion korvaaminen. OKO oli ottanut kultakannan aikana vuonna 1930 frangilainaa, jonka avulla maanviljelijöitten velat muutettiin pitkäaikaisiksi. Velka muodostui rasiitteeksi, kun Suomi 1931 luopui kullasta mutta Ranska ei. Ranska vaati takaisinmaksua kultafrangeina, jolloin laina olisi markkamääräisenä ollut 70 % suurempi kuin otettaessa ennen devalvaatiota. Valtio suostui 1934 Suomen Pankin suosituksesta maksamaan OKO:n 259 milj. mk:n tappiot.³²

6 Kommentteja Suomen Pankin toiminnasta

Tässä luvussa on luodaan katsaus lähinnä lehdistössä käytyyn keskusteluun Suomen Pankin toiminnasta suuren laman voittamiseksi. Lehdistökeskusteluun osallistui sekä toimittajat, poliitikot, Suomen Pankin edustajat että tiedemiehet. Oma tutkimuksen aiheensa olisi muualla, mm. eduskunnassa, käyty keskustelu sekä Suomen Pankin että valtion toimista. Eduskunnassa käytyä keskustelua on referoinut ansiokkaasti Jorma Kalela kirjassaan *Pulapolitiikka* (1987). Kalelan mukaan Suomen Pankkia kritisoitiin 1920-luvulla liian korkeista koroista ja ekspansivisesta luottopolitiikasta. Valuuttakurssiratkaisun tultua ajankohitaiseksi pankkia kritisoitiin viivyttelystä. Eduskunnassa käytiin myös kiihkeitä keskusteluja maatalouden ongelmista, pakkohuutokaupoista sekä talletuskorkokilpailusta, joka nosti korot sekä pankkien että tallettajien kannalta liian korkeiksi, ja johon osasylliseksi katsottiin liian löysää korkopolitiikkaa harjoittava Suomen Pankki.

Lehdistön kommentit olivat pitkälti samansuuntaisia kuin eduskunnan. Jo 1920-luvulla ja etenkin 1930-luvun laman aikana lehdistössä käsiteltiin yleisön luottamusta pankkeihin. Pankkimailmasta kirjoitettiin lama-aikana erittäin negatiivisesti ja pankkien vaikeuksia pidettiin osin ansaittuina. Pankkeja ja 1920-luvulla vallinnutta erittäin korkeaa korkotasoa pidettiin jopa osasyynä lamaan. Pankkeja moitittiin myös liian ylellisistä rakennuksista ja muutenkin holtittomuudesta rahan käytössä — jo tuolloin mm. katsottiin, että sivukonttoreita oli liikaa.

³² Hyvönen (1955) s. 208–227 ja Blomstedt (1977), s. 155–187.

Yleisesti ottaen pienlehdet olivat kriittisimpiä ja radikaaleimpia. Ne vaativat nurin menneitten pankkien johtajia vastuuseen osakkaille ja tallettajille aiheuttamistaan menetyksistä (Vienti-Pankki, Etelä-Pohjanmaan Pankki, jopa Maakuntain Pankki) eivätkä hyväksyneet Suomen Pankin tukitoimia. Kaikkein kriittisin lehti oli pulaliikettä edustava Suomen Pienviljelijä. Erityisesti professori Yrjö Jahnsson kritisoi Suomen Pankin ja sille lojaalien taloustieteilijöitten kannanottoja.³³

Pankeista kirjoitettiin pienlehdissä varsin negatiiviseen sävyyn: "huijauslaitos", "katastrofimainen romahdus", "rahavallan kotkankynnet" olivat kommentteja joistakin pankeista. KOP:n ja Maakuntain Pankin fuusiota kuvaillaan osin siten, että "Helsingin herrat päästävät ilon ulvahduksia pankkien trustiutumisen ansiosta". Toisaalta työväenlehdissä kritikoitiin myös omistavaa luokkaa, joka peräsi sijoituksiinsa nurin menneistä pankeista. Ts. sen enempää asiakkaat kuin pankitkaan eivät olleet joidenkin lehtien mielestä oikeassa. Ylipäättään isot lehdet ymmärsivät pankeja niiden vaikeuksissa ja kannattivat Suomen Pankin tukitoimia huomattavasti lämpimämmin kuin pienet lehdet.

Valuuttakurssikysymyksen käsittelyssä ja lehdistön suhtautumisesta kultakantaan näkyy yleisesti, että pääkirjoitusten ja pakinoitsijoitten talousasioiden tietämys oli varsin hyvä. Lehdissä esimerkiksi pohdiskeltiin deflaation ja inflaation vaihtoehtoisia huonoja puolia: kumpi olisi pahempi Suomen kannalta ja voidaanko jompaakumpaa pitää tavoiteltavampana. Valuuttakurssikysymyksessä lehdistö oli melko myönteinen Suomen Pankin toimintaa kohtaan, sillä lehdissä myönnettiin eri vaihtoehtoihin liittyvät vaikeudet ja pohdittiin niitä melko asiallisesti.

Syyskuun lopussa 1931 muut Pohjoismaat luopuvat kultakannasta. Tästä lähtien uskottiin yleisesti myös Suomen luopuvan kullasta ja devalvoivan. Erityisesti suuret lehdet esittivät avoimesti tällaisia arvioita, ja se oli tietysti omiaan lisäämään valuuttapakoa. Isot lehdet näyttävät kyllä periaatteessa kannattaneen kultakantaa — tai pikemminkin sen aikaansaamia vakaita rahaoloja — mutta pitäneen sitä epärealistisena ja vientiteollisuudelle liian kalliina vaihtoehtona.

Pienet lehdet kannattivat kultakantaa huomattavasti voimakkaammin kuin isot ja myös surivat sen kaatumista. Tämä lienee johtunut siitä, että pienillä lehdillä oli enemmän kytkentöjä tavallisiin tallettajiin kuin vientiyrityksiin. Suomen Pankin alkaessa 5.10.1931 lähtien säädellä valuutan myyntiä ja ostoa lehdissä kritikoitiin sitä, että todelli-

³³ Suomen Pienviljelijä 1930–32.

suudessa on jo kaksi markan arvoa: se, joka noteerataan kullassa, ja se, joka joudutaan todellisuudessa maksamaan, jos halutaan ostaa jotain kultavaluuttaa (frangeja tai dollareita). Tällöin pitää ostaa esim. ensiksi puntia ja sitten muuttaa ne vaikka Ruotsissa kultavaluuttaan, jolloin ne maksavat enemmän kuin siinä tapauksessa, että ne olisi ostettu Suomessa. Tällaista menettelyä kritikoitiin ankarasti ja pidettiin parempana sitä, että olisi oitis luovuttu kullasta. Toisaalta menettelyä myös kannatettiin, jotta valuuttakeinottelusta tulisi loppu. Tässä vaiheessa kultakantaa pidettiin näköjään jo käytännössä menetettynä.

Kultakannasta luopumiseen jälkeen 12.10.1931 lehdet ikään kuin vetivät henkeä ja istahtivat sulattelemaan tehtyä ratkaisua. Huolimatta siitä, että tapahtuma oli odotettu, kukaan ei pitänyt ratkaisua loppujen lopuksi toivottavana. Kaikki lehdet korostivat yksimielisesti, ettei kultakannasta luopuminen anna minkäänlaista syytä paniikkiin. Ilmeisesti pelättiin, että tallettajat asioita ymmärtämättöminä nostavat rahansa pankeista. Kukaan ei ainakaan pitänyt kullasta luopumista ja devalvaatiota onnellisena ratkaisuna. Paperikantaa nimitettiin "pehku-kannaksi" ja oletettiin kultaan palaamisen tapahtuvan mahdollisimman pian.

7 Liikepankkien kriisin laukeaminen

Pankkien vaikeudet johtuivat osittain kansainvälisistä suhdanteista, osittain Suomen erityisongelmista ja maan sisäisestä tilanteesta. Ongelmia pankeille aiheuttivat lähinnä seuraavat seikat, jotka kytkeytyvät toisiinsa:

1. Pankkien epävakaisuus; tuohon aikaan pankkeja perustettiin nykyistä pienemmillä ja epävarmemmilla pääomilla, eikä pankkien valvonta ollut vielä erityisen kehittyntä.
2. Laman myötä syntyi luottotappioita, kun yritykset joutuivat konkurssiin.
3. Kultakannan kriisi aiheutti valuuttakurssispekulaatioita ja valuuttapakoa sekä ennen kultakannasta luopumista lokakuussa 1931 että sen jälkeen. Mm. tämän johdosta korot heittelehtivät ennen vuoden 1931 korkosopimusta.

Kriisin laukeamiseen vaikuttivat monet seikat. Devalvaation jälkeen Suomen kilpailukyky parani ja deflaatio pysähtyi. Vuodesta 1933 lähtien kansainvälinen talous alkoi elpyä. Näistä syistä Suomen vienti ja bruttokansantuote alkoivat kehittyä suotuisasti vuodesta 1933 alkaen, mistä puolestaan oli seurauksena pankkien luottotappioiden väheneminen. Rahamarkkinat rauhoittuivat korkosopimuksen ja devalvaatioitten jälkeen vuonna 1931, ja epävakaiden pankkien joutuminen konkurssiin tai fuusioituminen toisiin pankkeihin alkoivat palauttaa luottamusta pankkimaailmaan. Vaikutuksensa oli myös Suomen Pankin erityistoimenpiteillä, jotka kohdistuivat tiettyihin, pelastamisen arvoisiksi katsoittuihin pankkeihin.

Suomen Pankilla oli osuutensa kriisin laukeamisessa ja pankkien selviytymisessä: keskuspankki kantoi yleistä huolta maan pankkijärjestelmän maksuvalmiudesta. Tästä ovat osoituksena rediskonttojen kasvu 1928–1930, systemaattinen pyrkimys diskonttokoron laskuun, pyrkimys saada aikaan markkinakorkosopimus kaikkien pankkien kesken sekä pankkikohtaiset erityistoimenpiteet.

Suomen Pankki ei kuitenkaan automaattisesti katsonut olevansa vastuussa kaikista pankeista, vaan osa sai mennä nurin, ilman että se olisi tullut hätiin. Suomen Pankki jopa eksplisiittisesti kieltäytyi auttamasta joitakin pulaan joutuneita pankkeja. Tällöin olivat kyseessä pienet ja epävakaaat, joskus jopa laittomuuden rajoilla toimineet pankit. Suomen Pankki ei ainakaan pöytäkirjalähteiden perusteella luonut etukäteen mitään linjaa, vaan ratkaisi pankkien tukemista koskevat kysymykset tapaus kerrallaan. Jälkikäteen näyttää siltä, että keskuspankki tuki ainoastaan niitä pankkeja, joiden kaatuminen olisi uhannut "rahamarkkinoiden vakaata ja turvallista kantaa". Aikalaiskeskusteluissa (lehdissä ja tutkimuksissa) keskuspankin toimia kohtaan esitettiin välistä ankaraakin kritiikkiä.

Lähteet

Painetut lähteet ja muut tutkimukset

- Aaku, Eero (1956) Suomen liikepankit 1861–1955. Painamaton moniste.
- Autio, Jaakko – Ikonen, Vappu – Elonen, Heikki U. (1991) Liikepankkien vaikeudet ja Suomen Pankin tukitoimet 1928–1934. Suomen Pankin keskustelualoitteita 25/91. Helsinki.
- Blomstedt, Yrjö (1989) KOP 1889–1939. Helsinki.
- Blomstedt, Yrjö (1978) Kyläkassasta osuuspankkiin. Osuuspankkihistoriaa 75 vuoden ajalta 1902–1977. Helsinki.
- Erma, Reino (1970) Pankkilait 1969. Suomen luottolaitosjärjestelmä sekä liike-, säästö- ja osuuspankkilaitos selityksineen. Suomen lakimiesliiton kirjasarja n:o 31. Helsinki.
- Eskelinen, Jari (1991) Vakavaraisuusvaatimusten pankeille aiheuttamat kustannukset. Suomen Pankin keskustelualoitteita 18/91. Helsinki.
- Ginström, Egidius (1962) Helsingin Osakepankki puolen vuosisadan taipaleella. Helsinki.
- Heikkilä, Hannu (1992) Kansallis-Osake-Pankki Paasikiven johdossa. Teoksesta Tuomo Polvinen (1992) J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 2. 1918–1939. Juva.
- Hjerpe, Riitta (1988) Suomen talous 1860–1985. Kasvu ja rakennemuutos. Suomen Pankin kasvututkimuksia XIII. Helsinki.
- Hyvönen, Valde (1953) Suomen osuuskassajärjestö vv. 1903–1953. Helsinki.
- Ikonen, Vappu – Autio, Jaakko (1992) J. K. Paasikiven ja lehdistön asenteet syksyn 1931 valuuttakurssiratkaisuun ja pankkikriisiin. Suomen Pankin tutkimusosaston työpaperi 7/92.
- Kalela, Jorma (1987) Pulapolitiikkaa. Valtion talous- ja sosiaalipolitiikka Suomessa 1929–1938. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos Tutkimuksia 13/87. Helsinki.
- Kalima, Kai (1980) Pankkien valvonnasta. Hallinto-oikeudellinen tutkimus pankkitarkastusorganisaation toimivallasta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A:150. Helsinki.
- Kalliala, K. J. (1958) Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki 1908–1977. Helsinki.
- Korpisaari, Paavo (1920) Suomen pankit. Niiden kehitys, rakenne ja toimintamuodot. Helsinki.
- Maddison, Angus (1982) Phases of Capitalist Development. Oxford.

- Nevanlinna, E. (1940) Kansallis-Osake-Pankki 1889–1939. Helsinki.
- Oksanen, Heikki (1973) Suomen rahamarkkinat vuosina 1926–1931. Talous- ja sosiaali-historian sivulaudaturtyö. Helsingin yliopisto.
- Oy Pohjoismaiden Yhdyspankki Unitas 1931–1933.
- Pauli, Ralf (1991) Pankkikilpailu ja yleinen etu. Näkökulmia rahoitusmarkkinoiden vakau-teen ja valvontaan. Suomen Pankki A:81. Helsinki.
- Pipping, Hugo (1961) Sata vuotta pankkitoimintaa. SYP 1861–1961. Helsinki.
- Rossi, Reino (1951) Suomen Pankin korkopolitiikka vuosina 1914–1938. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja B:12. Helsinki.
- Suomen Pankin vuosikirjat 1928–1933.
- Suomen virallinen tilasto VII C. Pankkitilastoa 1926–1938.
- Suomi, Juhani (1982) Kohtalona yksinäisyys. Risto Rytin tie Suomen politiikan johtoon. Keuruu.
- Taloudellinen neuvottelukunta, julkaisut 1931–1932
- Tudeer, A. E. (1939) Suomen Pankki 1912–1936. Helsinki.
- Valkama, Päivi (1989) Suomen talous ja talouspolitiikka 1920–1938. Empiirinen tutkimus. Suomen Pankin keskustelualoitteita 27/89. Helsinki.
- Zetterberg, Seppo (1982) Yrjö ja Hilma Jahnsson. Helsinki.

Lehdet 1929–1933

Suomen Pienviljelijä
Helsingin Sanomat
Kauppalehti
Turun Sanomat
Suomen Sosialidemokraatti

Suomen Pankin arkisto

Suomen Pankin pankkivaltuusmiesten pöytäkirjat liitteineen vuosina 1928–1934
Suomen Pankin johtokunnan pöytäkirjat liitteineen 1928–1934.
Suomen Pankin kuukausitaseet 1926–1934.
Tutkimuslaitoksen arkisto

Liite 1. Pulaan joutuneet liikepankit vuosina 1928–1933 ja Suomen Pankin toimet

Pankit joita tuettiin erikoistoimin

Länsi-Suomen Osake-Pankki

- perustettiin 1912, sulautui 1929 Maakuntain Pankkiin
- SP tuki toimintaa rediskonttauksilla ja avustamalla ulkomaisessa lainassa v. 1928.

Maakuntain Pankki Oy

- muodostettiin 1929 Maakuntain Keskus-Osake-Pankista, Tampereen Osake-Pankista ja Länsi-Suomen Osake-Pankista
- sai runsaasti sekä luototusta (lainat, vekselit), lisäksi SP merkitsi itselleen pankin osakkeita syksyllä 1931
- sulautettiin KOP:iin joulukuussa 1931
- tässä yhteydessä KOP:lle myönnettiin rediskonttoluottoa 200 milj. 5 prosentin korolla.

Atlas Pankki Oy

- perustettiin 1919 (alk. Pohjois-Suomen Pankki Oy), sulautui HOP:iin 1930
- SP tuki toimintaa rediskonttauksilla ja tilanteen huonontuessa tuki liittymistä HOP:iin.

Suomen Maatalous-Osake-Pankki

- perustettiin 1917, sulautui KOP:iin 1958
- SP tuki toimintaa rediskonttauksilla ja myöntämällä 12.5 milj. mk:n vakuuspääoman 1933.

Pankit, joita tuettiin normaalilla keskuspankkirahoituksella

Liittopankki Oy

- muodostettiin 1924, sulautui HOP:iin 1931
- SP tuki toimintaa rediskontoin, mutta ei erikoistoimin.

Oy Turunmaan Pankki

- muodostettiin 1923, lopetettiin 1933
- SP tuki toimintaa rediskontoin, mutta ei erikoistoimin.

Luotto-Pankki Oy

- perustettiin 1917, fuusioitiin KOP:iin 1933
- SP tuki toimintaan rediskontoin, mutta ei erikoistoimin.

Suomen Vienti-Pankki Oy (alk. Paloheimo & K:i Pankki Oy)

- perustettiin 1920, vararikoon 1931
- SP tuki toimintaa rediskontoin, mutta ei erikoistoimin.

Toimintansa lopettaneet pankit, joita Suomen Pankki ei tukenut

Etelä Suomen Pankki Oy

- perustettiin 1918, liitettiin Liittopankkiin 1928
- ei saanut ainakaan 1927–1928 rediskonttoluottoa SP:lta.

Etelä-Pohjanmaan Pankki Oy

- perustettiin 1929, menetti toimiluvan 1931
- SP ei missään vaiheessa myöntänyt rediskonttoluottoa.

Svenska Finlands Lantmannabank Ab

- perustettiin 1923, vararikoon 1933
- ei saanut ainakaan 1927–1933 rediskonttoluottoa SP:lta.

Liite 2. Vuosina 1862–1938 toiminnassa olleet liikepankit Suomessa

Pankki	Perustettu	Lopetettu tai fuusioitu
Suomen Yhdyspankki	1862	1919 PYP:iin
Pohjoismaiden Osakepankki		
Kauppaa ja Teollisuutta varten	1873	1919 PYP:iin
Vaasan Osakepankki	1879	1920 Liittopankkiin
Uudenmaan Osakepankki	1887	1919 HOP:iin
Oy Helsingin Kansanpankki	1889	1896 Privatbankeniin
Kansallis-Osake-Pankki	1889	
Privatbanken i Helsingfors	1896	1922 PYP:iin
Turun Osakepankki	1896	1920 Liittopankkiin
Suomen Maanviljelys- ja Teollisuuspankki Oy	1897	1900 Vararikko
Tampereen Osake-Pankki	1898	1929 Maakuntain Pankkiin
Nykarleby Aktiebank	1899	1913 Vararikko
Suomen Kauppapankki Oy	1907	1924 HOP:iin
SKOP	1909	
Landtmannabanken Ab	1910	1920 Liittopankkiin
Länsi-Suomen Osake-Pankki	1912	1929 Maakuntain Pankkiin
Helsingin Osakepankki	1913	
Savo-Karjalan Osake-Pankki	1916	
Suomen Maatalous-Osake-Pankki	1917	
Suomen Käsiyölläis-Osakepankki	1917	
Liikepankki Oy	1917	1923 Suomen Vakuus Oy:öön
Pohjolan Osake-Pankki	1917	
Luotto-Pankki Osakeyhtiö	1917	1933 KOP:iin
Etelä Suomen Pankki Oy	1918	1928 Liittopankkiin
Helsingin Diskonttopankki Oy	1918	1921 Vararikko
Maakuntain Keskus-Pankki Oy	1919	1929 Maakuntain Pankkiin
Pohjois-Suomen Pankki Oy		
(1923 lähtien Atlas Pankki Oy)	1919	1930 HOP:iin
Oy Pohjoismaiden Yhdyspankki	1919	
Suomen Teollisuuspankki Oy	1919	1921 HOP:iin
Osakepankki Ulkomaankauppaa varten	1919	1923 Lopetettiin
Ålands Aktiebank	1919	
Paloheimo & K:i Pankki Oy		
(1923 lähtien Vienti-Pankki Oy)	1920	1931 Vararikko
Suomen Liittopankki Oy		
(muodostettiin uudelleen 1924)	1920	1931 HOP:iin
Svenska Finlands Lantmannabank Ab	1923	1933 Lopetettiin
Oy Turunmaan Pankki	1923	1933 Lopetettiin
Etelä-Pohjanmaan Pankki Oy	1929	1931 Vararikko
Maakuntain Pankki Oy	1929	1932 KOP:iin

Suomen Pankin valuuttakurssi- politiikka syksyllä 1931

Jaakko Autio

Sisälllys

1	Johdanto	87
2	Kultakantaideologia	88
3	Kultakannasta luopuminen syksyllä 1931	92
3.1	Kansainvälisen rahoitusmarkkinakriisin synty 1931	92
3.2	Suomen valuuttakurssipoliittiset ratkaisut syksyllä 1931	97
3.3	Lama, pankit ja valuuttakysymys	101
4	Kultakannasta luopumisen syyt	103
4.1	Kansainvälinen lama ja rahoitusmarkkinoiden kriisi	104
4.2	Liikepankkien vaikeudet	105
4.3	Maatalouden velkakriisi ja korkosopimus	106
4.4	Luottokriisi ja vientiteollisuuden vaikeudet	108
	Lähteet ja kirjallisuus	110

1 Johdanto

Tässä artikkelissa selvitetään Suomen valuuttapoliittisia ratkaisuja kultakantaisen rahajärjestelmän romahtaessa. Pääpaino on vuoden 1931 valuuttakurssipolitiikan perusteissa eli niissä syissä, jotka johtivat kultakannasta luopumiseen ja siirtymiseen kelluvien valuuttakurssien järjestelmään. Nykyaikaisessa kansainvälisessä tutkimuksessa korostuu luottolaman merkitys rahamarkkinoitten kriisin kärjistymisen tärkeimpänä syynä, kun taas aikaisempi tutkimus on pikemminkin korostanut viennin ja kilpailukyvyn heikkoutta kultakannasta luopumiseen johtaneessa kehityksessä.

Viranomaisten harjoittamalla säännöstelyllä ja valvonnalla on pyritty vaikuttamaan talouteen siten, että kansainvälinen kilpailukyky ja markan ulkoinen arvo pysyisivät vakaina. Suomalaisessa valuuttapolitiikassa korostunut periaate on luotettavuuskysymys, johon olennaisesti liittyy myös pankkisektorin uskottavuus ja vakavaraisuus.

1930-luvun valuuttapolitiikan analysoiminen on kiinnostavaa myös siksi, että Suomen Pankin itsenäinen asema ja vahvat traditiot ovat näkyneet siinä, että eräät yksittäiset keskuspankin tekemät ratkaisut ovat vaikuttaneet useiden vuosikymmenien ajan. Esimerkiksi 1931 solmitun korkosopimuksen traditio ulottuu jo sellaisenaan aina 1980-luvun puoliväliin asti.

Ensimmäinen kultakanta oli kansainvälisen rahajärjestelmän perusta 1870-luvulta vuoteen 1914 saakka. Kansainvälinen luottamus ensimmäiseen kultakantaan ja yhteistoiminta sen ylläpitämiseksi perustuitvat eri maiden hallitusten omaksumaan maksutasetasapainon periaateeseen. Järjestelmän automatiikka toimi moitteettomasti, kun keskuspankit eivät koonneet itselleen kultaa, vaan tottelivat pelin sääntöjä.¹

Ensimmäinen maailmansota rikkoi kansainvälisen rahajärjestelmän idyllin. Sodan jälkeinen tilanne muutti järjestelmän epästabiiliksi, ja aikaisempi yhteistyö vaikeutui ja erilaiset protektionistiset toimenpiteet lisääntyivät. Bruno Suviranta on kiteyttänyt vaikeudet oivasti yhteen lauseeseen kertoessaan pulan olemuksesta: "Rahapolitiikassa ei ole läheskään päästy siihen yhteistoimintaan, mitä yleisesti omaksuttu kultakanta ja järjestäytyneet taloudelliset olot olisivat edellyttäneet."²

¹ Bloomfield (1959), s. 47–51, New York.

² Suviranta (1931), s. 31.

Kehityksen päätepisteenä olivat siis kultakantaan perustuneen kansainvälisen rahajärjestelmän hajoaminen ja protektionismin lisääntyminen entisestään.

Laman kokeneiden aikalaisten voimakkaasti korostama luottamus- ja uskottavuus kansainväliseen rahajärjestelmään on myöhemmissä tutkimuksissa usein unohdettu tai sen merkitystä on vähätelty säännöstellyn järjestelmän luodessa toisenlaiset lähtökohdat. Nykyisessä talouspoliittisessa keskustelussa aihe on varsin ajankohtainen. Toisaalta viime aikoina kansainvälinen taloushistoriallinen tutkimus on edennyt merkittävästi, ja uusia raha- ja valuuttapolitiikkaa korostavia lähestymistapoja on mahdollista tarkastella myös Suomen näkökulmasta.

2 Kultakantaideologia

Kultakanta oli ollut hallitsevana rahajärjestelmänä 1870-luvulta asti. Tärkeimmät valuutat siirtyivät kultakantaan suurin piirtein samoihin aikoihin. Englannissa kultakanta oli tullut voimaan jo 1816. Ns. ensimmäinen kultakanta päättyi käytännössä vuonna 1914 syttyneeseen ensimmäiseen maailmansotaan. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen monet maat palasivat 1920-luvun puolivälissä takaisin kultakantaan; Suomi palasi siihen vuoden 1926 alusta. Toinen kultakanta päättyi useimmissa maissa vuoden 1931 aikana lamasta ja kansainvälisestä rahoituskriisistä johtuneisiin mullistuksiin. Ranska luopui toisesta kultakannasta vasta 1936 ja USA käytännössä 1934.

Kultakanta tasapainotti kansainvälistä rahajärjestelmää, ja valuuttakurssit pysyivät lähes kiinteinä. Koska valuuttojen arvosuhde oli tarkkaan määritelty jalometallien painosuhteen mukaan, eri maiden väliset pääomanliikkeet olivat teknisesti ongelmattomia. Lisäksi kultakanta toimi automaattisen itsesäätelymekanismin kautta ns. kultapistesten sisällä. Kultapistee ilmaisevat sen vaihteluvälin, jonka ulkopuolella kullon maastavienti ja maahantuonti oli kannattavaa. Tämä herätti vahvan luottamuksen kultakannan toimivuuteen, kultakantaideologian.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Englannissa nimitettiin ns. Cunliffen komitea, joka sai nimensä Bank of Englandin pääjohtajan lordi Cunliffen mukaan. Komitean tehtävänä oli selvittää valuuttajärjestelmän jälleenrakentamiseen liittyviä ongelmia ja tilanteen normalisoinnin edellytyksiä. Komitean tulokset olivat oikeastaan pohja koko kultakantaisen järjestelmän jälleenrakentamiselle. Tulosten perusajatus

oli, että kiinteä valuuttajärjestelmä turvaa kansainvälisen tasapainotilan. Kultakantaisen järjestelmän maksutaseautomaatiikka sopeuttaa kotimaisen ostovoiman maailmanmarkkinoitten hintoihin, ja kotimainen rahan määrä riippuu maksutaseesta. Erityisesti automaatiikan merkitystä painotettiin: kotimaiset hinnat sopeutuvat automaattisesti ja estävät liikatuontia. Järjestelmän automaattinen kontrolli varmistaa pankkitoiminnan autonomian, mikä ei haavoittuvammassa valuuttajärjestelmässä olisi mahdollista.³

Cunliffen komitean mukaiset rahapolitiikan toimintaperiaatteet kultakannan palauttamiseksi korostivat hallituksen lainanoton ja erityisesti setelistön kasvattamisen pysäyttämistä, jotta luottoekspansiosta ei tulisi uhka kultavarannolle. Sodan jälkeinen infrastruktuurin jälleenrakentaminen on rahoitettava kotimaisen säästämisen kautta. Keskuspankin diskonttokoron on toimittava kultavirtoja rajoittavana koneistona reagoimalla kultavarannon muutoksiin. Rahapolitiikan tavoitteeksi asetettiin rahan tarjonnan supistaminen lainsäädännöllisin ja muin keinoin.⁴

Risto Rytin huhtikuussa 1925 Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä pitämä esitelmä "Takaisin kultakantaan" käsittelee laajasti järjestelmään liittyviä ongelmia. Lähtökohdiltaan se vastaa Cunliffen komitean näkemyksiä. Samalla Ryti kiinnittää huomionsa kultakannan arvostelijoihin, mm. Keynesiin⁵. Vaikka kultakantaa vastustavat kommentit ovat Rytinkin mielestä hyvin perusteltuja, hän esittää vastaavasti oman näkemyksensä kullan puolesta:

"Vaikkakaan kultakanta ei ole osoittautunut ihanteelliseksi rahajärjestelmäksi, koska ei ole voitu kokonaan välttää kullan oman arvon vaihteluita, on sillä kuitenkin se suuri etu puolellaan, että se vuosikymmenien aikana jokseenkin tyydyttävästi ja joka tapauksessa paremmin kuin mikään muu tähän asti käytännössä ollut rahajärjestelmä on täyttänyt tehtävänsä vakaiden olosuhteiden ylläpitäjänä talouselämässä. Paperivaluutalla ei ole takanaan tällaista menneisyyttä."

³ Flanders, M. (1989), s. 68–72.

⁴ Eichengreen (1985), s. 175–181.

⁵ Keynes oli sitä mieltä, että kultakantaan ei tulisi palata, koska kultakanta ei kyennyt takaamaan muuttumatonta hintatasoa kotimaassa. Katso esim. Ryti (1925), s. 99.

Kultakannan puolustamisessa Ryti lähtee liikkeelle lähes puhtaasti ideologisista syistä. Hän uskoi vain kullan olevan riittävän vakaa takaamaan suotuisat toimintamahdollisuudet talouselämälle. Kultaparieteetin valinnassa Ryti suosittelee lähtökohdaksi arvoa, joka paperimarkalle oli inflaation seurauksena syntynyt. Kultakannan palauttamisen perustelu liittyy jälleen pitkälti ideologiseen näkemykseen:

*"Nykyinen asiain tila, jolloin rahallamme tosiasiallisesti ei ole mitään laissa vahvistettua arvoa, on periaatteelliselta kannalta erinomaisen arveluttava. Sellaisen tilan ei oikeus- ja sivistysvaltiossa pitäisi jatkua päivääkään kauemmin, kuin mitä on mahdollonta estää sen jatkumista. Heti kun on mahdollista siitä päästä, on siitä myös päästävä. Onhan luonnotonta, että rahan arvo, jonka pitäisi olla kaikkien muiden arvojen mittana, itse saattaa vaihdella päivästä päivään."*⁶

Englannin luovuttua kullasta piti pääjohtaja Ryti 29.9.1931 toisen tunnetun esitelmänsä Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa aiheenaan "Kultakannasta sekä keskuspankin tehtävistä ja mahdollisuuksista sen vallitessa". Esitelmä otsikkonsa mukaisesti käsittelee laajasti juuri keskuspankin mahdollisuuksia toimia kultakannan ollessa rahajärjestelmän perustana. Ryti päätyy esitelmässään lopputulokseen, että tehtävät ovat tarkoin määrätyt ja mahdollisuudet rajoitetut. Tämän vuoksi keskuspankin hänen mukaansa onkin erityisesti *"pyrittävä säilyttämään maan rahajärjestelmä lain säätämällä pohjalla ja pidettävä tämän tehtävän asettamissa rajoissa huolta maksuvälineiden tarpeen normaalisesta tyydyttämisestä"*⁷, ts. kultakantaa oli kaikin keinoin ylläpidettävä. Vaikka esitelmä jo varovaisesti ennakoikin mahdollisuutta, että myös Suomi joutuisi luopumaan kultakannasta, on siinä tiukka kultaa puolustava sävy:

"Puutteistaan huolimatta kultakanta aina sentään on merkinnyt järjestystä ja vakavuutta rahaoloissa, siitä poikkeaminen taas epäjärjestystä ja sekasortoa, josta taas suurilla uhrauksilla ja kärsimyksillä on pyritty takaisin kultakantaan, ja tuskin on epäilyttä siitä, että ne maat, jotka nykyisen häiriötilan aikana ovat luopu-

⁶ Ryti (1925) s. 116.

⁷ Ryti, (1931), s. 261.

neet kultakannasta, ennen pitkää taas palaisivat siihen, joskin ehkä jonkin verran tavalla tai toisella alennettuun rahanarvoon."⁸

Rytin suhtautuminen kultakantaan säilyi useita vuosia samanlaisena. Tämä tulee esiin useista hänen kirjoituksistaan ja esitelmistään. Kultakantaideologiaa ei Suomessa tietenkään kannattanut yksistään Ryti, vaan se tulee ilmi useiden muidenkin henkilöiden kommenteista. Hyvänä esimerkkinä on J. K. Paasikiven kauppaja- ja teollisuuspäivillä Oulussa 6.10.1933 pitämä esitelmä. Puheessaan Paasikivi keskittyi suhdanteisiin ja kuvaa samalla laman syitä sekä sen aiheuttamaa pessimismia. Hänen suhtautumisensa kultakantaan on hiukan ailahtelevaa, mutta kiteytyy kuitenkin ikään kuin rohkaisuksi:

*"Luonnolliselta näyttää, että maailman rahajärjestelmä tulevaisuudessa jälleen perustetaan kultakantaan."*⁹

Kultakannan arvostelijoiden mielestä ideologia, jossa talouspolitiikka oli sidottu palvelemaan vain tiettyä päämäärää, aiheutti sen, että rahaja finanssipolitiikassa jouduttiin tekemään suhdanteitten kannalta täysin vääriä ratkaisuja. Kun toimenpiteille haettiin vaihtoehtoja, niiden oli löydettävä saman ideologian sisältä.¹⁰ Peter Teminin käsityksen mukaan myös kommentit siitä, kuinka kultakanta tuhoutui vuonna 1914 muutamassa päivässä, ovat tästä näkökulmasta vain osittain oikeita, sillä ajatus kultakannasta ei tapahtumien myötä vahingoittunut, ainoastaan sen käytännöstä jouduttiin joustamaan.¹¹

⁸ Sama, s. 237.

⁹ Paasikiven linja II (1956) — Juho Kusti Paasikiven puheita ja esitelmää vuosilta 1923–1942, s. 193.

¹⁰ Temin (1989), s. 7–8.

¹¹ Sama, s.10.

3 Kultakannasta luopuminen syksyllä 1931

3.1 Kansainvälisen rahoitusmarkkinakriisin synty 1931

Talous ajautui useissa maissa 1930-luvun alkupuolella tilanteeseen, jossa oli tehtävä ideologisesti vaikea ratkaisu luopua kultakannasta. Useat maat siirtyivät kultakannasta luovuttuaan kelluvien valuuttakurssien järjestelmään, jossa kurssit määräytyivät jokseenkin vapaasti markkinoiden kautta.

Wall Streetin vuoden 1929 pörssiromahduksen vaikutusta laman puhkeamiseen Euroopassa usein liioitellaan. Toisaalta on vaikea löytää yksiselitteistä vastausta kysymykseen, miten lama ja rahoitusmarkkinakriisi alkoivat Euroopassa. Euroopan vaikeudet olivat tapahtumaketju, jossa maiden sisäiset ongelmat levisivät rahoitusmarkkinoiden yksittäisten kriisien kautta nopeasti maasta toiseen. Esimerkiksi Suomen laskukausi syntyi lähinnä maan sisällä talouden ylikuumenemisen ja mm. Venäjän sahatavaran polkumyynnin kautta. Tässä prosessissa kultakannasta luopuminen oli valuuttakurssien sopeuttamista laman syvimmillään ja yleisen taloudellisen luottamuspuolan ollessa pahimmillaan. Eräät maat kuitenkin pysyttelivät kultakannassa paljon muita pitempään, minkä vaikutukset olivat jälkeinpäin tarkasteltuna niiden oman taloudellisen kehityksen kannalta vakavat ja myös kansainvälisesti ajateltuna ongelmalliset.

Euroopan rahoitusmarkkinoiden tila muuttui kevään ja kesän 1931 aikana nopeasti. Tapahtumia on eräässä Kansainliiton julkaisussa kuvattu osuvasti: *"Optimismen ja pessimismin aallot ovat lyöneet vuorotellen, mutta luottamus on huhtikuun jälkeen selvästi laskenut."*¹² Tapahtumat, jotka kärjistikivät tilanteen Euroopan rahoitusmarkkinoilla, alkoivat Itävallasta. Vaikka kansainvälinen rahoitusmarkkinakriisi tavallaan saikin alkunsa Yhdysvaltain suuresta pörssiromahduksesta vuonna 1929, Euroopan rahoituskriisi puhkesi keväällä 1931, kun Österreichische Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe julkisti taseessaan valtavat tappiot. Pankin jälleenrakentaminen alkoi

¹² Ohlin (1931), s. 299.

heti, mutta epävarmuus ja luottamuspuola ehtivät levitä nopeasti muualle Eurooppaan.¹³

Credit-Anstalt (CA) ajautui kriisiin useista syistä. Erityisesti itävaltalaisilla pankeilla oli ongelmia pääomarakenteensa ylläpitämisessä, koska ne eivät olleet ehtineet kunnolla sopeutua hyperinflaation aiheuttamaan uuteen tilanteeseen ja sen jälkeen rahanarvon vakauttamiseen. Toisaalta Credit-Anstaltin ongelmana oli se, että se oli paitsi teollisuuden suuri rahoittaja myös sen suuri omistaja. Konkurssiin aiheuttamat luottotappiot ajoivat pankin nopeasti syviin vaikeuksiin. Kriisin laajeneminen nopeasti rajojen ulkopuolelle johtui mm. siitä, että lähes 40 prosenttia CA:n luottokannasta koostui ulkomaisista luotoista.¹⁴

Itävallasta kriisi levisi nopeasti Saksaan. Pankkien pääongelma oli näissä maissa hyvin samanlainen: epäsuotuisa pääoman ja reservien suhde. Tästä syystä teollisuuden konkurssit kohdistuivat sekä luottotappioiden kautta pääomaan että osakeomistusten arvon romahdusten kautta varallisuuteen.¹⁵ Kevään ja kesän aikana ulkomaiset sijoittajat vetivät lyhytaikaisia saataviaan Saksasta kiihtyvällä vauhdilla, ja yleisö alkoi nostaa talletuksiaan pankeista. Tämä aiheutti suuria vaikeuksia monille liikepankeille.¹⁶

Keski-Euroopan rahamarkkinoiden vaikea tila alkoi heijastua nopeasti Englantiin. Valuutta- ja kultavaranto virtasi nopeasti ulos maasta, ja jo syyskuussa, ennen kultakannasta luopumista, huhut punnan kurssin alenemisesta olivat hyvin yleisiä. Syyskuun alkupuolella brittilehdistössä kirjoitettiin, että kultakannasta luopuminen olisi enää ajan kysymys. Samoihin aikoihin liikkui myös huhuja suurten englantilaisten pankkien kaatumisesta. Virallisesti nämä väitteet kuitenkin kumottiin.¹⁷

Kultakannasta luopumisen syynä pidettiin hyvin yleisesti sitä, että kulta oli jakautunut hyvin epätasaisesti eri maitten kesken ja että sitä

¹³ Credit-Anstaltin pelastamisesta ja jälleenrakentamisesta tarkemmin Schubert, Aurel (1991), s. 7–18. Keskuspankin, valtion ja velkojien keskinäisen yhteistyön jälkeen pankki luotiin oikeastaan kokonaan uudestaan vuonna 1934 ja samalla siihen fuusioitiin kaksi muuta suurta pankkia.

¹⁴ Schubert (1991), s. 32–39.

¹⁵ Born, (1984) s. 259.

¹⁶ Ohlin (1931), s. 299.

¹⁷ Suomen Pankin arkisto. Ulkomaiset raportit: Oslosta saapunut sähkö 17.9.1931.

kertyi yhä enemmän Ranskaan ja Yhdysvaltoihin. Kultaa runsaasti omistavat maat eivät olleet halukkaita antamaan muille maille riittävästi tukilainaa, vaikka nämä olisivat tarvinneet sitä kipeästi kyetäkseen estämään valuuttavarantojensa hupenemisen. Kullan keskittyminen tuli esiin mm. Macmillanin komitean raportissa, jossa Yhdysvaltain ja Ranskan menettelyä sijoittaa maksutaseen ylijäämänsä kultaan pidettiin sopimattomana ja pääsyynä deflaatioon. Kultakannan ylläpitämisessä talouspolitiikan yksi perusoletus on vakaa hintataso. Komitean loppuraportissa näkyvät selvästi myös lamakauden ja kansainvälisen rahajärjestelmän vaikeuksien aiheuttamat muutostarpeet. Raportin perusajatus on, että julkisten työllisyysmenojen lisääminen ei ole ongelmien ratkaisu, vaan että tärkeintä on valuuttakurssin ylläpitäminen kaikin keinoin.¹⁸ Eräät komitean jäsenet, mukaan luettuna Keynes, liittivät loppuraporttiin eriävän mielipiteen, jossa he korostivat julkisen tuen tärkeyttä ja tuontirajoitusten käyttöönottoa. Poikkeavasta näkemyksestään huolimatta myös he allekirjoittivat raportin hyväksyen mm. valuuttakurssin ensisijaisuuden.

Tärkeä finanssikeskus Englanti alkoi velkaantua, ja sen maksutase muuttui alijäämäiseksi. Ulkomaista luottoa käytettiin punnan kurssin tukemiseen, mikä aiheutti pääomamarkkinoilla hermostumista ja valuutan maastavirtauksen kiihtymisen. Punnan vakiinnuttaminen ei onnistunut, vaikka Englanti olikin loppukesällä saanut tukiluottoa Ranskasta ja Yhdysvalloista. Kansainvälisten rahamarkkinoiden asennen puntaa kohtaan oli yksinkertaisesti liian sekava ja pessimistinen. Syyskuussa Yhdysvallat ei enää ollut halukas tukemaan puntaa, vaikka Ranska olikin siihen valmis. Ranska kuitenkin oli asettanut oman tukensa ehdoksi Yhdysvaltojen osallistumisen operaatioon.

Saksalle kesällä 1931 myönnetty velkamoratorio (ns. Hooverin moratorio) merkitsi Englannille lisää vaikeuksia, sillä sen perusteella jäädytettiin suuri osa sellaisista Englannin Saksan-saatavista, jotka luettiin pankkien ja rahalaitosten likvideihin varoihin. Koska Englannilla oli paljon saatavia Saksasta ja muualta Keski-Euroopasta, alkoivat erityisesti yhdysvaltalaiset ja ranskalaiset sijoittajat vetää saataviaan pois Lontoon pääomamarkkinoilta.

Tilanne Englannissa oli rauhallinen kultakannasta luopumisen jälkeen, koska siihen oli osattu varautua. Englannin keskuspankissa valuuttakriisiä pidettiin kuitenkin täytenä yllätyksenä — näin ainakin ulkomaisille diplomaateille tiedotettiin. Tämä on sinänsä ihmeellistä,

¹⁸ Eichengreen (1985), s. 185–200.

sillä samalla sieltä todettiin, että koska kulta oli kerääntynyt Ranskaan ja Yhdysvaltoihin, kultakannasta luopuminen oli luonnollinen toimenpide. Kriisin yllätyksellisyys on siis kyseenalaista. Pankin pääjohtajan neuvonantaja Sir Otto Niemeyer antoi jo tässä vaiheessa myös Suomen lähetystön ymmärtää, että kulta oli menettänyt merkityksensä Englannin siitä luovuttua, joten Suomikin voisi seurata esimerkkiä.¹⁹

Englannissa ei julkisesti yritetty arvailla, mihin arvoon punnan kurssi vakautettaisiin. Toisaalta myöskään kultakantaan palaamisesta ei kovin yleisesti puhuttu, vaan oltiin pikemminkin tyytyväisiä siitä, että monet maat olivat Englannin tavoin luopuneet kultakannasta. Tämä aiheutti myös huolestumista, koska samalla vientiteollisuus menetti kullasta luopuneisiin maihin nähden devalvaation kautta saavuttamansa edun.²⁰

Ruotsissa luottamus kruunua ja pankkeja kohtaan heikkeni nopeasti Saksaan jääneiden saatavien vuoksi. Lisäksi luotettavana sijoitusmaana pidetty Ruotsi menetti ulkomaiden luottamuksen paljolti pankkien aikaisemmista osakeomistuksista nopeasti rakentuneen Ivar Kreugerin yrityskonsernin ajautuessa yhä syvempiin vaikeuksiin vuoden 1931 kuluessa. Konsernin merkitystä kuvaa hyvin se, että vuoden 1931 lopussa sen liikepankeilta saamat luotot (830 miljoonaa kruunua) vastasivat viidesosaa liikepankkien koko luotonannosta.²¹ Konserni ajautui konkurssiin vuoden 1932 aikana, minkä johdosta useat pankit joutuivat syviin vaikeuksiin. Samalla monet pankkien Kreugerille myymät yritykset siirtyivät vakuuksina takaisin pankeille. Romahduksen takia liikepankkien oikeutta omistaa osakkeita rajoitettiin vuoden 1934 pankkilaisissa niin, että ainoastaan lainojen vakuutena olevat osakkeet saattoivat tulla pankkien omistukseen, mutta varsinainen pankkien osakesijoittaminen siis kiellettiin.²²

Valuuttavirta oli kulkenut Ruotsissa pois koko vuoden 1931 ajan. Kesästä lähtien vauhti kiihtyi nopeasti. Syyskuun loppupuolella Ruotsin valuuttavaranto oli käytännössä hupennut kokonaan. Jäljelle jäi oikeastaan vain kultakassa, josta ei voitu luopua, koska sitä tarvittiin

¹⁹ Suomen Pankin arkisto. Ulkomaiset raportit: Ulkomministeriön promemoria n:o 2, 21.9.1931.

²⁰ Suomen Pankin arkisto. Ulkomaiset raportit: Ministeri Saastamoisen raportti Englannista 5.10.1931.

²¹ Lindgren (1988), s. 439.

²² Larsson (1991), s.91–95.

setelikatteeksi. Norjan valuuttatilanne oli helpompi ja Norja selviytyikin vaikeuksista vähäisemmin menetyksin. Ruotsi, Norja ja Tanska luopuivat kultakannasta Pohjoismaitten keskuspankkien johtajien yhteisten neuvottelujen jälkeen kaikki samana päivänä 28.9.1931.

Ruotsalaisissa pankkipireissä kultakannasta luopumiseen oltiin tyytyväisiä. Samalla esitettiin myös, että kruunun olisi jo viikkoa aikaisemmin pitänyt seurata puntaa. Kultakantaan palaamiseen Ruotsissa suhtauduttiin hyvin pessimistisesti lähinnä Ranskan penseyden ja tullimuurien nopean kohoamisen vuoksi.

Ruotsissa laman aikana omaksuttua talouspoliittista linjaa on tarkasteltu useissa tutkimuksissa siitä näkökulmasta, johtuiko Ruotsin lamasta elpyminen harjoitetusta politiikasta vai ulkoisena tekijänä vaikuttaneesta valuutan arvon devalvoinnista. Ruotsalainen elpymisen talouspolitiikka omaksui jo hyvin varhaisessa vaiheessa uusia, kultakantaiseen ajatteluun verrattuna epäortodoksia näkemyksiä. Peruslinjana oli julkisen kulutuksen ohjaaminen siten, että julkisia töitä käytettiin laman voittamiseen.²³

Keväällä 1932 Suomen Ruotsissa toimiva lähetystöneuvos E. Borenius antoi ulkoministeriölle selvityksen, jossa hän yksityiskohtaisesti selvitti Ruotsin valuuttapolitiikan uusia suuntaviivoja. Kun kullasta oli luovuttu, oli Ruotsin valuuttapolitiikan tavoitteena aluksi kruunun sisäisen ostovoiman säilyttäminen, eli inflaation estäminen. Kuitenkin tuontitavaroitten hinnat olivat kohonneet merkittävästi, joten kruunun arvon säilyttämiseksi oli käynnistynyt voimakas kotimainen deflaatio. Keväällä 1932 tuli uudeksi tavoitteeksi kuitenkin deflatorisen kehityksen katkaiseminen. Tällä pyrittiin myös vähentämään budjettivajetta ja torjumaan vielä jatkuvaa taloudellista lamaa. Samalla se oli Saksan harjoittamaa kauppapolitiikkaa vastaan suunnattu toimenpide.²⁴ Vaikka uusi valuuttapolitiikka otettiinkin käyttöön, olivat sen keinot rajalliset ja niiden lisäksi tarvittiin myös yleisessä talouspolitiikassa muutoksia.

Pohjoismaiden oli vaikea muodostaa yhtenäistä valuuttapolitiittista linjaa erilaisten taloudellisten syiden ja poliittisten ristiriitojen takia. Norjan ulkoministeri tiedotti marraskuussa 1931 maansa hallituksen harkitsevan neuvottelua kultakannasta Englannin kanssa. Samalla hän kuitenkin huomautti, että kultakantaan ei tulisi palata mihinkään

²³ Kindleberger (1973), s. 182–183.

²⁴ Suomen Pankin arkisto. Ulkomaiset raportit: Suomen Ruotsin-lähetystön tiedote 10.5.1932.

pariteettiin, ennen kuin sen toimintaedellytykset on varmistettu.²⁵ Ruotsi ja Tanska eivät hyväksyneet, että Norja oli tiedustellut suoraan Englannilta kultakannasta luopuneitten maitten välisen kokouksen aikaansaamista, sillä Englannin sekava tilanne ei vakuuttanut Ruotsia ja Tanskaa. Tammikuussa 1932, kun Tanska olisi ollut jo valmis sitomaan kruununsa puntaan, Ruotsi ei ollut halukas ryhtymään hätiköimänä pitämiinsä toimenpiteisiin.

Vuoden 1931 lopulla kansainvälinen rahajärjestelmä oli jo selvästi jakautunut kahtia eli niihin maihin, jotka keinolla millä hyvänsä halusivat pitäytyä kultakannassa ("gold bloc") ja niihin, jotka luopuivat siitä samoihin aikoihin kuin Englanti tai pian sen jälkeen ("sterling bloc"). Vaikean tilanteen vuoksi kullasta luopuneet maat olivat hyvin haluttomia enää palauttamaan tilannetta entiselleen, koska Ranska ja Yhdysvallat olivat kahmineet kultaa itselleen ja olivat haluttomia auttamaan vaikeuksissa olevia maita kultakannan palauttamisessa.

3.2 Suomen valuuttakurssipoliittiset ratkaisut syksyllä 1931

Suomen riippuvuus ulkomaisista suhdanteista ja kansainvälisistä tapahtumista oli suuri, ja siksi laman jatkuminen ja vaikeuksien kärjistyminen kesällä 1931 vetivät maamme mukaan yhä syvempään talouskriisiin. Tilannetta pahensi kansainvälisen pankki- ja rahamarkkinakriisin laajeneminen maasta toiseen kesän 1931 aikana.

Keväällä 1931 Suomessa syntyi rahoituslaitosten välinen korkosopimus. Tämä Suomen Pankin aloitteesta syntynyt, maamme taloudellisten olojen rauhoittamiseen pyrkinyt talletuskorkokartelli saatiin aikaan pitkällisten neuvotteluiden ja osapuolien välisten ristiriitojen jälkeen. Sopimuksella oli tarkoitus estää pankkien välinen talletuskorkokilpailu, ja sen myötä antolainauskorkoja alennettiin samassa suhteessa kuin talletuskorot laskivat. Taustalla oli erityisesti maatalouden ja maatilojen velkaongelma sekä myös se, että kaikki rahalaitokset eivät Suomen Pankin toiveista huolimatta seuranneet keskuspankin diskonttokorkoa. Keskuspankki oli siis menettämässä otettaan erityisesti liikepankeista. Kuitenkin liikepankkien lisääntyneet vaikeudet ja kes-

²⁵ Suomen Pankin arkisto. Ulkomaiset raportit: Suomen Norjan-lähetystöstä saapunut sähkö 18.11.1931.

kuspankkituen tarve edistivät pankkien liittymistä korkosopimukseen. Kun korkosopimus oli saatu aikaan, halusivat eräät, lähinnä maalaisliittolaiset tahot käynnistää myös korkosäännöstelyn, jolla korkotasoa olisi laskettu lainsäädännöllisin keinoin. Näin pitkälle ei kuitenkaan menty. Sopimuksella aloitettiin pitkä, aina 1980-luvun puoliväliin ulottunut korkosäännöstelyn aika.

Lamakauden ensimmäinen valuuttapako oli vuosina 1928 ja 1929, jolloin valuuttavaranto pieneni merkittävästi. Valuuttojen virtaaminen Suomen Pankista alkoi näkyä jälleen selvästi kesällä 1931. Valuuttavirran syynä olivat selvästikin yleinen kansainvälinen rahamarkkinakriisi ja sen aiheuttama epävarmuus. Valuuttapaon syynä ei ollut pelko siitä, että Suomen keskuspankki ei pystyisi vastaamaan sitoumuksistaan, vaan epäluottamus kohdistui lähinnä olosuhteisiin. Ryti ilmoitti Paasikiven kanssa käymissään keskusteluissa kesäkuussa huolensa siitä, että Suomen Pankin valuuttavaranto väheni.²⁶ Kansainvälisen rahamarkkinakriisin ja yleisen epäluottamuksen vaikutukset näkyivät Suomessa aluksi uuden ulkomaisen luoton saamisen ja vanhan uudistamisen sekä myöhemmin valuuttavarannon ylläpitämisen vaikeutumisenä. Luoton saaminen joistakin maista oli täysin mahdotonta. Tähän tilanteeseen Suomen Pankki ja muut suomalaiset pankit joutuivat törmäämään yhä useammin. Pankkien nettovelka ulkomaille supistui koko vuoden 1931 ajan. Syksyllä eräiden suurien ulkomaisten lainojen uusiminen oli kuitenkin välttämätöntä, koska niiden nopea takaisinmaksu näytti mahdottomalta valuuttavarannon vähenemisen vuoksi (vrt. kuvio 2).

Englannin luopuminen kultakannasta 21.9.1931 sai Suomessa heti aikaan keskustelun siitä, miten nyt pitäisi toimia. Mielenpiteet vaihtelivat voimakkaasti. Vähvin kultakannan puolustaja oli Suomen Pankin pääjohtaja Ryti, joka uskoi syvästi voimassa olleen rahajärjestelmän toimivuuteen. Kultakannan ylläpitämiseen oli monta syytä. Yksi tärkeimmistä oli juuri ideologinen tarve ylläpitää vakaata markkaa kultakannan kautta. Rytin suuri pelko oli voimakas inflaatio, jos kultakannasta luovuttaisiin. Inflaatio ei kuitenkaan voimistunut, vaan lievästi deflatorinen kehitys jatkui, vaikka kultakannasta luovuttiin. Tällainen kehitys ja eräänlaiset virhearviot ovat myöhemmässä tutkimuksessa (mm. Kalela 1987) aiheuttaneet kritiikkiä keskuspankin ratkaisuja kohtaan.

Pohjoismaiden keskuspankkien johtajat kokoontuivat 27.9.1931 Tukholmaan Riksbankin johtajan Ivar Roothin kutsumina keskuste-

²⁶ Valtionarkisto. J. K. Paasikiven arkisto: muistiinpanot, vihko 6/3 31 – 12/11 31.

lemaan tilanteesta. Kokoukseen osallistuivat Suomesta pääjohtaja Risto Ryti, Norjasta keskuspankin pääjohtaja Nikolai Rygg ja Tanskasta keskuspankin johtokunnan jäsen Hans Rosenkrantz. Kokouksen seurauksena Pohjoismaat Suomea lukuun ottamatta luopuivat kultakannasta maanantaina 28.9. Ivar Rooth on omaelämäkerrassaan kertonut lyhyesti kokouksen tapahtumista. Hänen mukaansa Ryti oli kokouksessa sanonut, että Pohjoismaiden ei vielä pitäisi luopua kultakannasta. Rooth myös kertoo Rytin olleen haluton luopumaan siksi, että Suomen Pankilla oli ulkomaisia velkoja, jotka se halusi maksaa pois tai uudistaa ennen kuin kultakannasta luovutaan, koska velka olisi muutoksen vuoksi kasvanut markkamääräisesti ja olisi näkynyt tappiona Suomen Pankin tileissä.²⁷ Lisäksi Tudeer mainitsee Suomen Pankin historiikissaan syyksi devalvaation lykkäämiseen erään valtion lyhytaikaiseen dollariluoton, joka erääntyi syys-lokakuun vaihteessa, sekä vientiliikkeiden vientiluottojen uudistamisen eräiden amerikkalaisten pankkien kanssa.²⁸

Suomalaisten valuuttapolitiikan päättäjien, erityisesti Rytin mielipiteen hahmottumisen ja päätöksenteon tukena oli tärkeä merkitys Kansainvälisen järjestelypankin (BIS:n) ensimmäisellä pääjohtajalla, ranskalaisella Pierre Quesnayllä, jonka kanssa Ryti kävi tärkeitä keskusteluja erityisesti lokakuun alkupuolella. Suomessa kultakannasta luopumiseen johtanut kehitys kiihtyi sen jälkeen, kun Pohjoismaat kukin vuorollaan luopuivat kullalla lunastamisesta ja paine markkaa kohtaan alkoi kasvaa.

Kun muut Pohjoismaat olivat luopuneet kultakannasta eikä Suomi vielä katsonut voivansa tehdä samoin, Suomen Pankin johtokunta esitti 30.9. eduskunnan pankkivaltuusmiehille diskonttokoron korottamista 7 ½ prosenttiin pitääkseen valuuttavarantoa yllä. Esitystään johtokunta perusteli sillä, että naapurimaat ovat korottaneet diskonttokorkonsa 8 prosenttiin, minkä johdosta on esiintynyt suurta valuutan kysyntää, jotta velat näihin maihin saataisiin maksetuksi.²⁹ Korko nousi esityksen mukaisesti lokakuun alusta alkaen. Tähän korotukseen on kohdistettu myöhemmin voimakasta kritiikkiä.

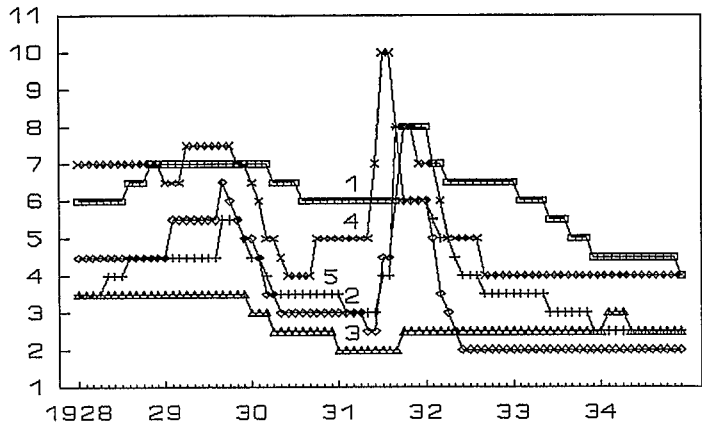
²⁷ Rooth (1988), s. 61.

²⁸ Tudeer (1939), s. 296.

²⁹ Suomen Pankin arkisto: Suomen Pankin johtokunnan pöytäkirjat vuodelta 1931.

Kuvio 1.

Diskonttokorko eri maissa vuosina 1928–1934.

- 1 Suomi
- 2 Englanti
- 3 Ranska
- 4 Saksa
- 5 Ruotsi

Lokakuun ensimmäisenä päivänä Ryti keskusteli Quesnayn kanssa Suomen valuuttatilanteesta. Ryti kertoi ensinnäkin kääntyneensä Quesnayn puoleen pyytääkseen BIS:ltä lyhytaikaista ylimenoluottoa (200 miljoonaa frangia), joka olisi käytetty dollariluottojen maksamiseen. Quesnay oli luvannut kääntyä Ranskan silloisen pää- ja ulkoministerin, Tardieun, puoleen ja yrittää järjestää asian. Ulkomaisen luoton hankkiminen oli ollut jo kesästä alkaen hyvin vaikeaa.

Keskustelussaan Quesnayn kanssa 3.10. Ryti kysyi tältä neuvoa, miten Suomen pitäisi toimia. Quesnay neuvoi pitämään ainakin muodollisesti kiinni kultakannasta ja odottamaan, mitä BIS:n hallintoneuvoston kokouksessa Baselissa tapahtuu. Tätä Quesnay perusteli sillä, että pitämällä muodollisesti kiinni vanhasta kultapariteetista Suomen olisi helpompi olla mukana päättämässä rahan tulevasta arvosta. Quesnay oli myös vakuuttunut siitä, että devalvaatio tulee välttämättömäksi kaikissa maissa ja ettei mahdollisesti edes 20 prosentin devalvaatio riitä. Sitä hän ei arvioi, miten ja missä vaiheessa devalvaatio toteutettaisiin. Samassa yhteydessä hän kehotti Suomen Pankkia voi-

makkaasti rajoittamaan valuutan myyntiä, vaikka osa valuutasta siirtisikin mustan pörssin markkinoille.³⁰

Väliaikainen valuutansäännöstely tuli voimaan lokakuun 5. päivänä, jolloin Suomen Pankki alkoi kontrolloida valuuttakauppaa.³¹ Markkojen myynti ulkomaille tehtiin Suomen Pankista riippuvaiseksi ja luvanvaraiseksi. Samalla ulkomaalaisten Suomessa olevien tilien hyvittäminen markoilla kiellettiin muutoin kuin Suomen Pankin luvalla.

Huoli valuuttavarannon hupenemisesta oli kasvanut, kun valuuttavaranto (pl. kultakassa) syyskuun lopussa oli pienentynyt hyvin tuntuvasti. Toisaalta Ruotsin valuuttatilanne oli huomattavasti vaikeampi. Vuoden alusta lähtien Riksbankin ulkomaisten valuuttojen määrä oli pienentynyt alle kymmenenteen osaan.

3.3 Lama, pankit ja valuuttakysymys

Vuoden 1930 loppupuolelta lähtien pankkien vaikeudet kasvoivat konkurssien lisääntyessä. Suuret pankit³² alkoivat yhdessä ponnistella ja pelastaa pelastamisen arvoisiksi katsomiaan pankkeja. Suomen Pankin pääjohtajan mielestä pelastamisen arvoisia olivat ainoastaan suuret ja hyvin hoidetut pankit, joilla oli merkitystä koko kansantalouden kannalta.

Syksyllä 1931 Englannin luovuttua kullasta KOP:n pääjohtaja Paasikivi otti välittömästi yhteyttä Ruotsiin keskustellakseen Skandinaviska Bankenin johtajan Rydbeckin kanssa. Vielä tässä vaiheessa myös Ruotsissa suhtauduttiin varauksellisen myönteisesti tulevaan. Positiivisen suhtautumisen perustelut Rydbeck jakoi kahteen osaan. Ensinnäkään hän ei katsonut tilanteessa olevan aihetta suureen huoleen, sillä viimeistään tässä vaiheessa Ranskan ja Yhdysvaltain olisi autettava Englantia sen vaikeuksissa, jottei myös niiden kultavarannon

³⁰ Valtionarkisto. J. K. Paasikiven arkisto: muistiinpanot, vihko 14.6.1930 – 25.1.1932.

³¹ Asetus valuuttakaupan harjoittamisesta 29. päivänä toukokuuta 1922 annetun lain väliaikaisesta soveltamisesta.

³² Tässä yhteydessä suurilla pankeilla tarkoitetaan lähinnä Suomen Pankkia yhdessä SYP:n ja KOP:n kanssa. Myös HOP osallistui pelastusoperaatioihin, vaikka se itse oli huomattavasti em. pankkeja pienempi ja vaikeassa tilanteessa.

arvo laskisi. Toisaalta hän piti myönteisenä sitä, että Englannin virallinen kanta oli kultakannan palauttaminen.³³

Suurimpien liikepankkien johtajat (Paasikivi ja Honkajuuri KOP:stä, Frey ja von Fieandt Yhdyspankista, Nystén Helsingin Osakepankista ja Tulenheimo Maakuntain Pankista) kokoontuivat myös pankkiyhdistyksen hallituksessa säännöllisesti neuvottelemaan valuuttakysymyksestä lokakuun alkupuolella. Nysténiä lukuun ottamatta kaikki olivat sitä mieltä, että Suomen tulisi ensi tilassa ilmoittaa kultakannasta luopumisestaan. 4.10.1931 pidettyyn tilaisuuteen päätettiin kutsua paikalle myös Suomen Pankin pääjohtaja Ryti, jolle liikepankkien johtajat ilmaisivat selkeän mielipiteensä: kultakantaa ei voitaisi enää ylläpitää.³⁴

Tässä vaiheessa Ryti ei kuitenkaan halunnut vaipua pessimismiin, vaan uskoi tilanteen vielä selviävän, kunhan ulkomaiset luotot vain saataisiin maksettua. Kannastaan huolimatta Ryti puhui avoimesti tilanteen vaikeudesta. Vientirytykset eivät myyneet valuuttaa viralliseen vaan sitä huomattavasti korkeampaan kurssiin. Ryti myös ilmoitti valuutansäännöstelyn käyttöön ottamisesta vuosien 1919 ja 1920 tapaan sekä antoi ymmärtää devalvaation uhkan olevan lähellä. Tässä vaiheessa Rytin ehdotukset eivät liikepankkien johtajien mielestä olleet hyvä ratkaisu. Suomen Pankin toivomuksia ja Rytiiä oli kuitenkin heidän käsityksensä mukaan lojaalisti tuettava, ja sen vuoksi Rytin ehdotus saisi olla väliaikainen ratkaisu. Asia päätettiin ottaa uudelleen esille sitten, kun BIS:n 10.–12. lokakuuta pidettävän kokouksen tulokset saataisiin.³⁵

Tavattuaan pankkiyhdistyksen edustajia Ryti yritti vielä saada ulkomaista luottoa Ranskasta. Tässä hän kuitenkin epäonnistui. Niinpä itsekkin jo pessimistisenä Ryti pyysi 8.10. eli neljä päivää ennen kultakannasta luopumista Paasikiveä saapumaan luokseen neuvotteluun. Ryti ilmoitti, että Baselissa ei varmastikaan saada mitään aikaan, koska Ranska ei ole mm. vaalien johdosta halukas devalvoimaan frangia eikä myöskään muinkaan keinoin tukemaan vaikeuksissa olevia maita. Tämän vuoksi Ryti sanoi Paasikivelle Suomen luopuvan kultakannasta maanantaina 12.10.1931 ja alentavan markan arvoa noin 15 prosenttia eli likimain Skandinavian kruunujen tasolle.

³³ Valtionarkisto. J.K. Paasikiven arkisto: muistiinpanot, vihko 6.3.1931 – 12.11.1931.

³⁴ Valtionarkisto. J.K. Paasikiven arkisto: muistiinpanot, vihko 14.6.1930 – 25.1.1932.

³⁵ Valtionarkisto. J.K. Paasikiven arkisto: muistiinpanot, vihko 14.6.1930 – 25.1.1932.

Paasikivi sai siis tiedon devalvaatiosta hyvin varhaisessa vaiheessa. Tässä yhteydessä on kuitenkin mahdotonta selvittää, käyttikö KOP tätä tietoa hyväksi. Todennäköisesti ei, sillä Rytin ja Paasikiven välillä vallitsi hyvin luottamuksellinen suhde. Vaikka lähteiden perusteella Paasikivi oli Rytin läheisin yhteistyökumppani, ei Ryti halunnut syrjiä myöskään toisen suuren liikepankin johtajaa. Niinpä lauantaina 10. lokakuuta Ryti tiedotti kultakannasta luopumisesta myös Yhdyspankin ulkomaanosaston päällikölle Rainer von Fieandtille, joka oli Yhdyspankin edustajana kultakantaan liittyneissä neuvotteluissa. Von Fieandt oli selvästi Paasikiveä jyrkempi kultakannasta luopumisen kannattaja, vaikka hän julkisuudessa noudatti muiden liikepankkien kanssa Suomen Pankkia tukevaa politiikkaa.³⁶ Myös valuuttakaupan uudelleenjärjestelyssä joulukuussa 1931 von Fieandin rooli oli merkittävä, joten myös häntä on selvästi pidettävä yhtenä Rytin luottomiehistä.

4 Kultakannasta luopumisen syyt

Vaikea lama oli koetellut vuosina 1928–1931 Suomen talouden kaikkia sektoreita, eikä tilanne tuntunut laukeavan. Kultakanta rajoitti talouspoliittisia ratkaisuja, koska valuuttapoliittiset päämäärät olivat etusijalla. Voidaan nähdä, että ideologisesti uusien ajatusten omaksuminen ja soveltaminen Suomen olosuhteisiin tuntui päättäjistä mahdolltomalta ja sopimattomalta. Ryti tavoitteli kultakannan säilyttämisellä maan luottokelpoisuuden ylläpitämistä. Hänen mielestään Suomen taloudellinen kehitys oli sellaisessa vaiheessa, että ulkomaista luottoa tarvittaisiin vielä pitkään tuotantoelämän rakentamisessa. Luottokelpoisuuden ylläpitämiseksi pankkien vakavaraisuuden täytyi olla kunnossa. Koska useita suuria pankkeja oli Keski-Euroopassa kaatunut tai suurissa vaikeuksissa, on syytä kysyä, olivatko juuri liikepankkien selvät vaikeudet se syy, joka sai Rytin luopumaan kultakannasta luottokelpoisuuden turvaamiseksi. Kilpailukyvyn paranemisen Ryti sen sijaan odotti tulevan deflaation eikä siis devalvoinnin kautta.

Kultakannassa pysyminen ja usko sen luomiin vakaisiin oloihin perustui pitkään ensimmäistä maailmansotaa edeltäneeseen kansainvälisen rahajärjestelmän idylliin. Kuitenkin tilannetta vaikeutti talouden tärkeän sektorin, vientiteollisuuden, heikko kilpailukyky. Silti kultakannasta luopuminen muuttaisi koko talouspoliittisen perustan, ja siksi ratkaisuun oli vaikea päästä.

³⁶ Fieandt (1970), s. 177–178.

4.1 Kansainvälinen lama ja rahoitusmarkkinoiden kriisi

Syy kansainvälisen laman vaikeutumiseen voidaan löytää siitä, että maailmansodan jälkeen kansainvälisen rahajärjestelmän harmonia ei enää palannutkaan ennalleen vaan monet protektionistiset päätökset ja rahoitusmarkkinoitten vaikeudet tekivät kultakannasta systeemin vailla pohjaa.

Toisen kultakannan kansainvälisiä ongelmia voidaan kuvata kahdella tavalla. Ensinnäkään yleisessä taloudellisessa rakenteessa ja rahoitusjärjestelmässä ei ollut riittävää joustavuutta, mistä syystä sopeutuminen muutoksiin oli vaikeaa. Erityisiä epätasapainoa aiheuttaneita kysymyksiä olivat mm. eri maiden uudet kultapariteetit, sotakorvaukset, kaupan esteiden lisääntyminen kultakannan maksutaseautomaatiikkaa häiritseväksi ja muut tekijät, jotka kiristivät ja lisäsivät reservien tarvetta. Toisaalta kansainvälisen rahajärjestelmän muuttuminen hajanaisemmaksi rahakeskusten määrän kasvaessa johti systeemin kannalta olennaisten rahapolitiikan koordinoinnin ja teknisten järjestyttömien vaikeutumiseen.³⁷

Aikalaisten tärkeimpänä laman syynä pitämä kullan reaaliarvon kohoaminen ei suoranaisesti vaikuttanut Suomessa, sillä Suomen Pankin kultavaranto oli hyvin vakiintuneen suuruinen, eikä paineita kullan myymiseenkään esiintynyt. Rahajärjestelmän takia myöskään paineita kullan lisähankintoihin ei liiemmästi ollut, eivätkä tallettajatkaan osoittaneet kiinnostusta vaihtaa varojaan kultaan. Toisaalta Suomen markkaa pidettiin ehkä hiukan aliarvostettuna kultakantaan siirryttäessä vuonna 1926. Näin ollen Suomen kulta-asema oli tätäkin kautta suhteellisen hyvä ja vakaa. Kuitenkin Suomen kultavaranto oli Ruotsin varantoon verrattuna huomattavasti pienempi, joten valuuttavarannon turvaaminen oli Suomelle paljon tärkeämpää kuin Ruotsille, jossa valuutan annettiin virrata ulkomaille huomattavan helposti ja kultareservejä pyrittiin suojelemaan.

³⁷ BIS (1932). General problems of a return to a common international standard, s. 14.

4.2 Liikepankkien vaikeudet

Kansainvälisen rahoitusmarkkinakriisin vaikutus Suomeen näkyy selvimmin pankkisektorin vaikeuksissa ja pankkien halukkuudessa luopua kultakannasta heti, kun vientiteollisuuden tärkeimmät kilpailijamaat olivat siitä luopuneet. Lyhytaikaisten ulkomaisten luottojen uusimisen käytyä lähes mahdottomaksi pankkien ainut keino oli saada Suomen Pankki vakuuttuneeksi siitä, että kultakannasta luopuminen ja valuutan devalvoiminen oli välttämätöntä. Kuten edellä jo nähtiin, myös vientiteollisuuden vaikeudet tiivistyivät rahoitusmarkkinoitten kriisiin ja kilpailukyvyn kannalta vaikeaan valuuttatilanteeseen.

Bruno Suviranta on kuvannut lamakauden vaikeuksia osuvasti Helsingin Sanomissa 29.9.1931 julkaistussa artikkelissaan: *"Ei ainoastaan talouselämä ole tänä aikana suuressa määrässä lamaautunut, mutta myöskin rahakoneisto on toiminut epäsäännöllisesti, ikäänkuin jokin näkymätön käsi olisi heittänyt sen laakereihin santaa."*³⁸ Liikepankkien kannalta tilannetta vaikeutti erityisesti se, että jouduttuaan vaikeuksiin, ne olivat hyvin riippuvaisia keskuspankista, jonka virallinen politiikka oli ylläpitää vakaita valuuttaoloja kultakantaisen järjestelmän pohjalta. Suomen Pankki ei politiikkaansa muuttamatta voinut korjata sitä, mikä liikepankkien näkökulmasta katsottuna oli santaa niiden laakereissa.

Suomessa liikepankkien vaikeudet vuonna 1931 eivät kuitenkaan olleet yhtä suuria kuin esimerkiksi Itävallassa ja Saksassa. Vararikkoon ei joutunut yksikään merkittävä liikepankki, ja pankkisektorin uudelleenjärjestelyt voitiin helposti hoitaa keskuspankin tuella. Näin ollen voisi olettaa, että liikepankkien asema ei olisi merkittävästi vaikuttanut kultakannasta luopumiseen. Kuitenkin selvimpänä painostusryhmänä Rytä kohtaan esiintyivät, vientiteollisuuden ohella, juuri liikepankkien johtajat.

Rahamarkkinakriisin olemukseen liittyvät selvästi myös vakava-raisten liikepankkien joutuminen vaikeuksiin ja tilanteen ajautuminen niin uhkaavaan tilanteeseen, että yleisen pankkeihin kohdistuvan paniikkireaktion estämiseksi keskuspankin on puututtava tilanteeseen ja tuettava pankeja. Vuoden 1931 kriisissä nämä piirteet ovat Suomessa selvästi havaittavissa. Koko pankkisektori olisi voinut ajautua syvään kriisiin, mikäli keskuspankilla ei olisi ollut resursseja pankkien tukemiseen.

³⁸ Suviranta, Helsingin Sanomat 29.9.1931.

Liikepankkien vaikeuksien vaikutus kultakannasta luopumiseen on siis ilmeinen. Erityisesti tätä kysymystä voi lähestyä personifioimalla sen tärkeimpiin liikepankkien pääjohtajiin eli Kansallis-Osake-Pankin J. K. Paasikiveen ja Yhdyspankin A. Freyhin sekä tietysti myös Suomen Pankin pääjohtajaan Risto Rytiin. Tilannetta kuvaa hyvin Rainer von Fieandt'n kommentti: *"Risto Ryti teki virheen viivytellesään valuuttakurssiratkaisun kanssa. Tämän takia me liikepankkijohtajat kokoonnuimme päivittäin keskustelemaan, mitä tilanteelle voisi tehdä."*³⁹

Kultakannasta luopuminen aiheutti erälle liikepankeille merkittäväkin valuuttakurssitappioita. Toisaalta devalvaatiosta saatu hyöty näkyi maksuvalmiuden kohentumisena taloussuhteiden parantuessa ainakin suhteessa kultakannasta luopuneisiin maihin. Kullasta yhä kiinni pitävät maat kritisoivat voimakkaasti valuuttansa devalvoineita maita kansainvälisen rahajärjestelmän romuttamisesta.

4.3 Maatalouden velkakriisi ja korkosopimus

Korkosopimuksen syntyä ja merkitystä kultakannan kannalta täytyy tarkastella ensinnäkin kysymyksenä, joka liittyy pankkien ja Suomen Pankin yhteiseen pyrkimykseen päästä rahamarkkinoiden vakauteen, ja toiseksi kysymyksenä, joka liittyy maaseudun velkakriisiin. Maatalouden velkakriisin keskeisin ongelma oli metsätulojen väheneminen reaalityalouden vaikeuksien kasvaessa: lainarahalla toteutettujen investointien takaisinmaksu vaikeutui tai kävi mahdottomaksi. Korkosopimuksen syntymiseen johtaneissa neuvotteluissa olivat mukana Suomen Pankkiyhdistyksen lisäksi Suomen Säästöpankkiliitto, Osuuskassojen keskusliitto, Yleinen osuuskauppojen liitto ja Kulutusosuus kuntien Keskusliitto.

Korkosopimuksen pääsisältönä oli eri luottolaitosten talletuskorkojen määrääminen ja sitominen sopimuksen edellyttämälle tasolle. Tällä tavalla poistettiin pankkien talletuskorkokilpailu. Lainakorot alenivat vastaavasti. Ryti'n henkilökohtainen arvovalta oli tärkeä tekijä korkosopimuksen synnyssä ja niissä neuvotteluissa, jotka käytiin Rahalaitosten yhteislautakunnan kokouksissa Suomen Pankissa. Huhtikuuhun 1931 mennessä sopimus oli jo käytännössä valmiina, mutta ongelmana oli, että osa osuuskassoista oli jättäytymässä, ainakin aluksi,

³⁹ Rainer von Fieandt TV-haastattelussa 22.2.1992.

sopimuksen ulkopuolelle. Ryti korosti kuitenkin sitä, että asian järjesty tuottaa vaikeuksia kaikille, mutta että keskinäinen luottamus pankkien välillä kuitenkin on tärkeintä. Pankkien erimielisten edustajien kommentteihin Ryti vastasi kylmästi, että koska yksimielisyyttä ei ole saatu aikaan, täytyy sopimuksen raueta heti alkuunsa. Pahoitellen hän totesi, että päiväkausien neuvottelut olivat turhia, kun keskusteluissa oli takerruttu saivarteluun ja toisarvoisiin kysymyksiin. Voimakkaiden sanojensa kautta Ryti saavutti ratkaisun: korkosopimus kokonaisuudessaan astui voimaan heinäkuun 1. päivänä edellyttäen, että Osuuskassojen keskusliitto, jonka edustajat pidättivät itselleen oikeuden harkita asiaa, yhtyy päätökseen.⁴⁰ Toukokuussa todettiin, että mitään esteitä korkosopimuksen voimaantumiselle 1.7.1931 alkaen ei enää ollut.⁴¹

Toukokuun jälkeen neuvottelut keskittyivät sopimuksen mahdollistamien poikkeuslupa-anomuksien käsittelyyn. Näillä anomuksilla tietyt pankit (lähinnä säästöpankit) pyrkivät saattamaan oman korkotasonsa yhdenmukaiseksi kunkin paikkakunnan muiden pankkien kanssa. Anomukset ratkaistiin tapauskohtaisesti. Ryti toi pankkiyhdistyksen kokoukseen myös pääministeri Sunilan terveiset, joissa tämä osoitti tyytäväisyytensä korkosopimuksen aikaansaamiseen ja toivoi erityisesti, että maaseudulla vallitsevia huippukorkoja alennettaisiin vielä enemmän, koska ne "kaikkialla herättävät pahaa verta".⁴²

Korkosopimuksen solmimisen jälkeen ongelmallisinta oli se, että korkotasoa kaikesta huolimatta ei voitu laskea paljoa. Pankit olivat muutenkin jo vaikeuksissa, eikä korkojen voimakas lasku tai korkomarginaalin pienentäminen tulleet kysymykseen. Talletuskoron laskemistakin pidettiin vaikeana talletuskannan menettämisen pelossa. Keskuspankin diskonttokorko oli jo syksystä 1930 ollut 6 %. Julkisuuksessa esitettiin kuitenkin jatkuvasti vaatimuksia sen laskemiseksi, vaikka taloudellinen tilanne ja kultakantaisen järjestelmän toiminta olisi pikemminkin edellyttänyt korkotason nostamista.

⁴⁰ Rahalaitosten yhteislautakunnan kokouspöytäkirja 15.4.1931.

⁴¹ Rahalaitosten yhteislautakunnan kokouspöytäkirja 12.5.1931.

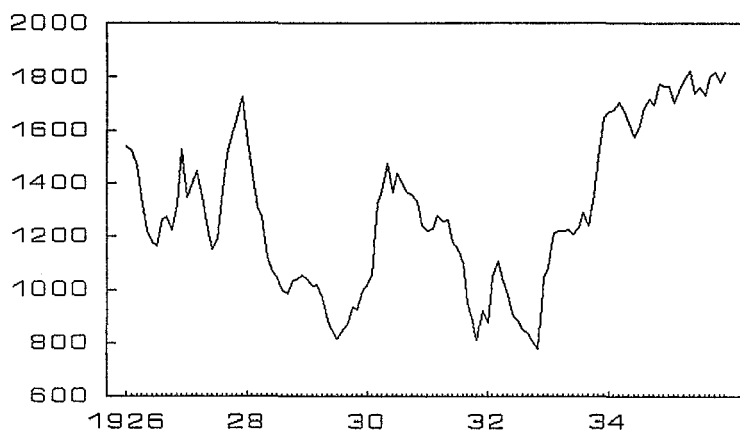
⁴² Rahalaitosten yhteislautakunnan kokouspöytäkirja 22.6.1931.

4.4 Luottokriisi ja vientiteollisuuden vaikeudet

Ulkomaankaupan vaikeuksien takana oli 1920-luvun lopulla kaupan nopea muuttuminen alijäämäiseksi. Vuosina 1927–29 tuonti ylitti selvästi viennin arvon ja lyhytaikaisen ulkomaisen velan määrä kasvoi. Vientiteollisuuden ongelmana oli, että uusia markkinoita ei enää löytynyt, vaikka vientihinnat olivatkin laskeneet.

Rahoitusmarkkinoitten kansainvälisiä vaikeuksia voidaan pitää selvänä kultakannasta luopumiseen johtaneena syynä, vaikka sen merkitystä on yksityiskohtaisesti vaikea eritellä. Luoton saaminen ulkomailta oli erittäin vaikeaa. Ulkomainen laina oli välttämätöntä kaupan valuutantarpeen tyydyttämiseksi sekä toisaalta aikaisemman luoton maksamiseksi tai konvertoimiseksi pidempiaikaiseksi. Ilman Suomen Pankin rahoitusmarkkinoille rediskonttauksien tuomaa helpotusta myös kotimaisen luoton saaminen olisi ollut vaikeaa. Kotimaisen luoton kysyntä oli kuitenkin vähentynyt kokonaiskysynnän supistuttua, eikä varsinaista luottolamaa päässyt syntymään, vaikka tilanne oli ajoittain erittäin vakava.

Kuvio 2. Suomen Pankin valuuttavaranto kuukausittain 1926–1935, milj. mk.

Ongelmallista syksyn 1931 aikana oli valuutantarpeen tyydyttäminen. Suomen Pankissa tiedettiin hyvin yksityiskohtaisesti niin suurien ulkomaisten luottojen kuin myös pienehköjen ulkomaisten kauppaluottojen tarve. Kauppapoliittisilla tavoitteilla ja henkilökohtaisilla suhteilla oli tärkeä merkitys tämän ongelman ratkaisussa. Vaikka kultakannasta luopuminen merkitsi epäluottamuksen lisääntymistä niissä maissa, jotka pitivät yhä kultakantaa yllä, selvittiin vaikeimmasta valuuttapulasta tiettyjen Yhdysvalloista saatujen luottojen turvin. Tärkeä oli myös Suomen Pankin vuoden 1931 lopussa Englannista saama iso kassakrediittivuotto. Liike-elämän valuutantarpeen tyydyttämisessä oltiin hyvin tarkkoja, peruseriaatteena oli pitää yllä Suomen kansainvälistä luotettavuutta huolehtimalla vanhoista luotoista. Uuden valuuttaluoton saaminen sen sijaan vaikeutui ajoittain huomattavastikin. Tilanne näkyy selvästi Suomen Pankin ja yritysten välisestä kirjeenvaihdosta, josta hyvin käy ilmi, kuinka keskuspankki on tapauskohtaisesti päättänyt yritysten valuutantarpeen tyydyttämisestä.⁴³

⁴³ Suomen Pankin arkisto. Kirjeet vuosina 1931 ja 1932.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Suomen Pankin arkisto

Kirjeet ja kirjekonseptit 1930–1932

Suomen Pankin johtokunnan pöytäkirjat 1931

Sähkeet 1931

Ulkomaiset raportit 1931–1933

Suomen Pankin kirjasto

Rahalaitosten yhteislautakunnan kokouspöytäkirjat 1931–1932

Valtionarkisto

J. K. Paasikiven arkisto

Muistiinpanot 1928–1933

Muut

BIS, General problems of a return to a common international standard. Monetary and Economic Department, A. Painamaton selvitys. Basel 19.10.1932.

Rainer von Fieandt TV-haastattelussa 22.2.1992. Ohjelmassa Suomen tasavallan presidentti.

Painetut lähteet

Kirjallisuus

Autio, Jaakko (1992) Valuuttakurssit Suomessa 1864–1991. Katsaus ja tilastosarjat, Suomen Pankin keskustelualoitteita 1/92. Helsinki.

Autio, Jaakko – Ikonen, Vappu – Elonen, Heikki U. (1991) Liikepankkien vaikeudet ja Suomen Pankin tukitoimet 1928–1934, Suomen Pankin keskustelualoitteita 25/91. Helsinki.

Bloomfield, Arthur (1959) Monetary policy under the international gold standard: 1880–1914. New York.

Born, Karl Erich (1984) International banking in the 19th and 20th centuries. Warwickshire.

Eichengreen, Barry (ed.) (1985) The gold standard in theory and history. London.

Fieandt, Rainer von (1970) Omaa tietään kulki vain. Helsinki.

Flanders, M. June (1989) International monetary economics 1870–1960. Between the classical and the new classical. Cambridge.

- Kalela, Jorma (1987) Pulapolitiikkaa. Valtion talous- ja sosiaalipolitiikka Suomessa lamavuosina 1929–1933, Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, tutkimuksia 13. Helsinki.
- Kindleberger, Charles P. (1973) *The World in Depression 1929–1939*, Aulesbury.
- Larsson, Mats (1991) *State, banks and industry in Sweden, with some reference to the Scandinavian countries*, teoksessa *The role of banks in the interwar economy*. Cambridge.
- League of Nations Report of the gold delegation of the financial committee, Geneva 1932.
- Lindgren, Håkan (1988) *Bank, investmentbolag, bankfirma, Stockholms Enskilda Bank 1924–1945*. Stockholm.
- Ohlin, Bertil (1931) *The course and phases of the world economic depression*, Report presented to the Assembly of the League of Nations. Geneva.
- Paasikivi, Juho Kusti (1956) *Paasikiven linja II, Juho Kusti Paasikiven puheita ja esitelmää vuosilta 1923–1942*. Porvoo.
- Rooth, Ivar (1988) *Riksbankschef 1929–1948. En autobiografi intalad för och utskreven av Gösta Rooth*. Stockholm.
- Ryti, Risto (1931) *Kultakannasta sekä keskuspankin tehtävistä ja mahdollisuuksista sen vallitessa*. Kansantaloudellinen aikakauskirja, s. 236–261. Helsinki.
- Ryti, Risto (1925) *Takaisin kultakantaan*. Yhteiskuntataloudellinen Aikakauskirja, s. 95–117. Helsinki.
- Schubert, Aurel (1991) *The Credit-Anstalt crisis of 1931*. Cambridge.
- Suomen Pankki Suomen Pankin vuosikirjat 1931–1932. Helsinki.
- Suviranta, Bruno (1931) *Kultakanta käännekohdassa*. Helsingin Sanomat 29.9.1931.
- Suviranta, Bruno (1931) *Suomi ja maailman talouspula*, Taloudellisen neuvottelukunnan julkaisuja 12. Helsinki.
- Sveriges Riksbank (1931) *Årsbok utarbetat av Riksbankens statistiska avdelning, årg. XXIV*. Stockholm.
- Temin, Peter (1989) *Lessons from the Great Depression*. Cambridge.
- Tudeer, A. E. (1932) *Olisiko korkosäännöstely tarkoituksenmukaista Suomen oloissa?* Kansantaloudellinen aikakauskirja, s. 294–312. Helsinki.
- Tudeer, A. E. (1939) *Suomen Pankki 1912–1936*. Helsinki.
- Zetterberg, Seppo (1982) *Yrjö ja Hilma Jahnsson*. Helsinki.

Muut painetut lähteet

Asetus valuuttakaupan harjoittamisesta 29. päivänä toukokuuta 1922 annetun lain väliaikaisesta soveltamisesta.

Suomen Pankin ohjesääntö. Annettu Helsingissä, 21 päivänä joulukuuta 1925.

Valtiomenojen supistamislautakunnan mietintö valtioneuvostolle. Komiteamietintö N:o 10. Helsinki 1931.

The Bank of Finland and the Depression of the 1930s

by Vappu Ikonen, Jaakko Autio and Heikki U. Elonen

Summary

This publication contains three essays, each pertaining to Finland's monetary history. The first essay, written by Mr Heikki Elonen, is a broad historical survey of the Bank of Finland, from its establishment in 1811 to the present. The remaining two essays focus on the Great Depression of the 1930s. In the second, Ms Vappu Ikonen, Mr Jaakko Autio and Mr Heikki U. Elonen describe the problems encountered by Finnish commercial banks during the depression and the actions taken by the authorities to alleviate the situation. The final essay, by Mr Autio, analyzes Finland's foreign exchange policy in 1931, the year the gold standard was abandoned.

A Brief History of the Bank of Finland

The Bank of Finland, one of the world's oldest central banks, was established in 1811. Just two years earlier, Finland was annexed to the Russian Empire as an autonomous Grand Duchy. The Bank at that time became a part of the administrative branch of government, under the Senate of the Grand Duchy.

The Bank of Finland's first task was to promote and facilitate the circulation of money. This meant, primarily, unification of the currency in circulation under the rouble standard. There were three monetary reforms in 19th century. The objective of the first reform, in 1840, was to drive Swedish money out of circulation. Swedish currency was exchanged for the Bank of Finland's own rouble notes, redeemable in silver. In the next reform, in 1860–65, Finland obtained her own monetary unit, the silver markka. Finally, in 1877, Finland switched to the gold standard.

During the latter half of the 19th century, there were other changes in the Bank of Finland's position. In 1868, The Estates and the Parliamentary Supervisory Board displaced the Senate in the

supervision of the Bank of Finland. In 1875, the Bank of Finland was given a new mandate "to maintain a stable and secure monetary system in the country" in addition to its prior one "to promote and facilitate the circulation of money". The principal objectives of the Bank are defined in the same way to this day.

For a long time Bank of Finland was the only bank in Finland. Savings banks began to be established already in the 1820s, but these were not banks in the proper sense of the word; and the first commercial bank, the Union Bank of Finland, was founded only in 1862. The first cooperative banks were established in the beginning of the 20th century. During the following half-century, the financial markets grew very fast. By the beginning of the 1920s, there were over 20 commercial banks (most of them too small, ineffective and speculative to survive of the Great Depression, however. This is discribed more extensively in chapter two.)

At first, the Bank of Finland continued to compete for private customers with the other banks. But by the end of the century it gradually adopted its role as a bankers' bank. For example, in the 1890s the rediscounting of bills became an important form of central bank financing.

When Finland declared independence in December 1917, a national monetary system, complete with central bank, had already developed, and thus there were no significant changes required in the organization of the financial markets. Very fast economic growth after the First World War and the deep depression of the 1930s brought more changes. After a spate of bankruptcies and mergers, the number of commercial banks fell to below ten. In these circumstances, the Bank of Finland started to regulate financial markets in order to contain instability in the banking business. The first instance of regulation was an agreement with the banks on deposit rates in 1931. During the Second World War, the regulation was extended to include lending rates and foreign exchange transactions.

After the war, monetary conditions tightened substantially in the face of expanding demand, both for consumption and investment. Inflation increased markedly, primarily because of large pay increases, which led to major devaluations in 1945 and 1949. The economy's proneness to inflation led to more devaluations in the following decades.

Strict exchange control was continued after the Second World War in Finland, as elsewhere, and was linked to the regulation of foreign trade up until 1957. From the mid-1960s onwards, international capital

markets began to open up to Finland. Some regulation of capital movements nevertheless continued until the 1980s.

The regulation of the cost and volume of central bank financing was one of the key instruments of monetary policy. In 1950, bank-specific quotas and penalty rates of interest were applied to banks' borrowing from the central bank. Beginning in 1960, average bank lending rates were also regulated. In the 1970s, there was a change-over to the discounting of banks' own bills, which was in turn replaced by the call money credit facility as the major forum of liquidity management.

The deregulation of the financial markets in the 1980s required a complete reform of the central bank credit system. Bank-specific credit quotas were abolished at the end of 1983; the regulation of banks' average lending rates ended in 1986. In 1987 open market operations in certificates of deposit were introduced in connection with the regulation of bank liquidity, whereupon the importance of the call money market diminished. At the same time, the Bank of Finland began to quote HELIBOR interest rates based on transactions in certificates of deposit. At the beginning of 1991, repurchase agreements were introduced in money market dealing between the banks and the central bank.

With the progressive deregulation of the financial markets, the monitoring of banking risks has become increasingly important. The Bank of Finland supervises the activities of the banks in cooperation with the Banking Supervision Office.

The Banking Crisis in the Great Depression and the Measures Taken by the Bank of Finland to Save the Banks

The Great Depression started in Finland in 1928, earlier than in the other European countries. This is considered to be a result of the preceding overheating in the construction industry, a poor harvest and a decline in the prices of lumber exports. The worldwide depression, initiated by the the U.S. stock market crash, reinforced the depression in Finland.

Looking at real GDP, the depression in Finland does not appear to have been very serious. Roughly speaking, the brisk economic growth of the 1920s was followed by a leveling off of the economy and then a modest decline during the depression. By the mid-1930s, a strong recovery was in progress. The central government increased its

expenditures in support of local governments and for relief work. Hence, the economic policy pursued by the central and local governments during the Great Depression can be characterized as counter-cyclical.

In the beginning of the depression, the value of exports declined substantially as a result of both sluggish international demand and a decline in the prices of Finnish exports. Exports did not pick up immediately after the devaluation in 1931, even though competitiveness, as measured by exchange rates and purchasing power parity, did improve. The depression continued in Finland's export markets in 1932, and hence the demand was slack.

From the banks' point of view, the most important result of the adverse economic conditions was the difficulties their customers encountered when both domestic and foreign demand dried up. Bankruptcies began to increase already in 1928 and peaked in autumn 1931. Thereafter, as bankruptcies began to decline, the stock index also turned upward.

The commercial banks in Finland got into trouble in the interwar period because of both real economic problems, which were discussed above, and unstable conditions in the financial markets. In the latter half of the 1910s and the beginning of the 1920s, nearly 20 commercial banks were either independently established or formed by the existent banks. In 1920, 25 commercial banks were operating at the same time. They were almost all small enterprises with little capital; some had been started as speculative ventures, which for the most part were short-lived. By the mid-1930s, there were only 9 commercial banks left in Finland.

Most of the banks in question, after running into one kind of problem or another, were merged into larger banks, whereas others went directly into bankruptcy. The reasons for the difficulties were over-lending in relation to the level of equity capital and the related high level of risk exposure, the heavy organizational structures of banks and their over-investment in branch offices (e.g. in buildings), poor management and even actual malfeasance.

The banks' difficulties were partly the result of international economic conditions and partly the result of Finland's special problems and other internal factors. The prime (interrelated) sources of difficulty for the banks were the following:

1. instability of banks: banks were established with smaller and less secure capital bases than is the case today, and banking supervision was not yet very highly developed.
2. the depression brought credit losses as firms went bankrupt.
3. the gold standard crisis caused speculation in the foreign exchange markets and a currency outflow, both when gold was abandoned in 1931 and afterwards. Because of this, rates gyrated, both causing and reflecting a lack of credibility.

Many factors eventually came together to bring the crisis to an end. As a result of the devaluation and the halt in domestic inflation, the competitiveness of Finnish companies improved. This, along with the pick-up in the international economy beginning in 1933, reversed the decline in Finnish exports and GDP. In turn, domestic business conditions improved, and this reduced banks' credit losses. The financial markets calmed following the interest-rate agreement and devaluation of 1931. The credibility of the banking system improved after unstable banks had been eliminated through bankruptcies and mergers. Finally, measures taken by the Bank of Finland to save certain "worthy" banks had a salutary effect on the situation.

The central bank's efforts to resolve the banking crisis can be broken down into "normal" central bank measures (discount rate policy, rediscounting of commercial banks' bills of exchange, efforts to control market interest rates, exchange rate policy) and special measures aimed at individual banks. In regard to the Bank of Finland's role in ending the crisis and salvaging the banks, the following conclusions can be drawn:

The Bank of Finland took overall responsibility for maintaining the liquidity of the nation's banking system. This is evidenced by the abandonment of the gold standard and devaluation that occurred in 1931, following the outflow of currency; the growth in rediscounts over the period 1928-1930; systematic efforts to lower the discount rate and attempts to expedite an interest rate agreement; and special measures aimed at individual banks.

However, the Bank of Finland did not automatically accept responsibility for the fate of all banks but, instead, simply allowed some of them to fail. The Bank, in fact, explicitly refused to help certain problem banks. The banks in question were small and unstable and, in some cases, operated on the boundary of legality. At least according to the official records, the Bank of Finland did not adopt a prior policy stance but instead took up questions regarding aid to

banks on a case-by-case basis. Hindsight indicates that the Bank of Finland aided only those banks whose failure would have threatened the "stability and security of the financial markets". Contemporary discussions in periodicals (newspapers, magazines and research publications) from time to time included sharp criticism of the Bank.

The Bank of Finland's Exchange Rate Policy in 1931

The Bank of Finland's decision to give up the gold standard and let the mark depreciate was the most important decision regarding exchange rate policy in the interwar period. The decision was not unique to Finland, of course. The Great Depression led the international financial markets into a crisis that could be survived only by abandoning the gold standard.

The most important reason why the Finnish central bank was forced into this course was the difficult situation facing the export industry and the commercial banks, which were closely linked to the industry. Exchange rate speculation also shows up clearly in the development of commercial banks' net foreign debt. Foreign depositors pulled their short-term deposits out of Finland in fear of a devaluation. The collapse is seen with particular clarity in summer and autumn 1931 when several countries abandoned the gold standard.

The Bank of Finland's foreign exchange reserves fell sharply in three phases: summer 1929, autumn 1931 and autumn 1932. On each occasion, the fall reflected a lack of confidence among foreigners in the Finnish financial markets and, especially, in the value of the markka. By summer 1929, the depression had already started in Finland and foreign investors may have begun to anticipate an attempt to improve the competitiveness of Finnish exporters by means of a devaluation. The decrease in foreign exchange reserves was also partly a result of the trade deficit that came with the depression-induced decline in exports.

The United Kingdom's departure from the gold standard in 1931 forced the Scandinavian countries first and, later, Finland to follow suit in October 1931, despite Governor Ryti's efforts to cling to the gold standard right up until the end. The devaluations drove currency out of the country in such amounts that the Bank was finally forced to give in. Even so, Finland was the last Nordic country to abandon the gold standard, and subsequent studies have criticized the slowness of action. But on the other hand, some Central European

countries continued on the gold standard for several years. As a result of the Bank of Finland's two devaluations, in October and December 1931, the markka's value against the dollar declined 40 per cent.

In spring and summer 1932, following a fall in exchange rates in the beginning of the year, foreign exchange reserves began to decline. This caused fear abroad that the exchange rates would be raised by artificial means, and Finnish exporters, of course, favoured such action. As foreign exchange, particularly in the form of short-term claims, left the country, the Bank of Finland in fact became obliged once again to raise the rate on sterling and, subsequently, on other foreign currencies.

Banks' credit losses continued to increase in autumn 1933, compared to the previous year, though not to the level of 1931. This further weakened the credibility of the markka's external value. It was not until late in 1933 that the credibility improved. The primary reasons for the improvement were the trade surplus and the decline in interest rates, as well as Finland's unilateral linkage to the sterling bloc on March 3, 1933.

Suomen Pankin julkaisuja

Sarja A (ISSN 0355-6034)

(1–35. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, "Taloudellisia selvityksiä", artikkelikokoelmia vuosilta 1942–1972, suomeksi ja ruotsiksi, ISSN 0081-9514)

- A:36 Tuomas Sukselainen **Finnish Export Performance in 1961–1972.**
A Constant-Market-Shares Approach. 1974. 74 s. ISBN 951-686-018-4
- A:37 Sirkka Hämäläinen **Palkansaajatalouksien säästämistä.** Suomen Pankin säästämistiedustelu vuodelta 1969. 1974. 53 s. ISBN 951-686-020-6
- A:38 Heikki Koskenkylä – Ilmo Pyyhtiä **Energiavaltaisuus investointikriteerinä.**
1974. 52 s. ISBN 951-686-021-4
- A:39 Heikki Koskenkylä – Ilmo Pyyhtiä **Pääomakerroin, työn tuottavuus ja työpaikan hinta Suomen teollisuudessa vuosina 1960–1973.** 1975. 71 s.
ISBN 951-686-025-7
- A:40 Alpo Willman **Suhdanneherkkyys, omavaraisuus ja ympäristövaikutusten kriteeri investointikriteereinä.** Lisälukuna J.P. Cunningham Energy-intensity as an Investment Criterion. 1975. 89 s. ISBN 951-686-026-5
- A:41 Reino Airikkala – Tuomas Sukselainen (toim.) **Suomen maksutaseen kehityslinjat vuosina 1950–1974.** 1976. 120 s. ISBN 951-686-027-3
- A:42 Heikki Koskenkylä – Ilmo Pyyhtiä **Kokonaistaloudellisten ja liikeloudellisten investointikriteerien merkitys kasvu- ja rakennepoliitikassa.** 1976. 67 s. English summary. ISBN 951-686-034-6
- A:43 Tapio Peura **Suomen ulkomaankaupan hinnat vuosina 1950–1974.** 1977. 87 s. ISBN 951-686-037-0
- A:44 Terhi Kivilahti **Suomen kaupasta ja maksujärjestelmästä muiden itäryhmän maiden kuin SNTL:n kanssa.** 1977. 126 s. English summary. ISBN 951-686-038-9
- A:45 Simo Lahtinen **Tuotanto, työ ja energia Suomen teollisuudessa vuosina 1900–1975.** 1977. 78 s. ISBN 951-686-040-0
- A:46 **Koroista ja korkopoliitikasta Suomessa.** Kokoomateos. 1978. 77 s. ISBN 951-686-041-9
- A:47 Jarmo Pesola – Timo Tyrväinen **Palveluelinkeinojen investoinnit vuosina 1953–1975.** 1978. 107 s. ISBN 951-686-047-8
- A:48 Heikki Koskenkylä – Kari Pekonen **Työttömyys ja tuotannon rakenne Suomen kansantaloudessa.** 1979. 122 s. English summary. ISBN 951-686-051-6

- A:49 Inkeri Hirvensalo **Suomen ja SNTL:n välinen clearingmaksujärjestelmä.** 1979. 125 s. English summary. ISBN 951-686-053-2
- A:50 Tapio Peura **Teollisuuden kansainvälinen kilpailukyky.** 1979. 128 s. ISBN 951-686-055-9
- A:51 Alpo Willman **Julkiset menot vuosina 1950—1977.** Kasvu- ja rakennepoliittinen tarkastelu. 1980. 125 s. English summary. ISBN 951-686-062-1
- A:52 Hannu Halttunen — Juhani Hirvonen — Heikki Koskenkylä — Alpo Willman **Yhteenveto Ruotsin kansantalouden pitkän aikavälin näkymistä tehdyistä selvityksistä.** 1981. 165 s. ISBN 951-686-065-6
- A:53 Tom Nordman **Vientiä koskevat erityisjärjestelyt Suomessa.** 1981. 181 s. ISBN 951-686-070-2
- A:54 Juhani Laurila **Ulkomaiset pääomanliikkeet 1970-luvulla.** 1982. 117 s. English summary. ISBN 951-686-078-8
- A:55 Kaarlo V. Jännäri **Euroopan valuuttajärjestelmä.** 1983. 54 s. English summary. ISBN 951-686-084-2
- A:56 Jorma Hietalahti **Pitkäaikaisten ulkomaisten rahoituslainojen kustannuskehitys 1970—1981.** 1984. 69 s. English summary. ISBN 951-686-089-3
- A:57 Eero Lehto **Korot ja korkojärjestelmä Suomessa.** 1984. 64 s. English summary. ISBN 951-686-090-7
- A:58 Jukka Pekkarinen — Tapio Peura **Hintakilpailukyvyn käsite ja mittaaminen.** 1984. 74 s. English summary. ISBN 951-686-099-0
- A:59 Vesa Vihriälä **Alueellinen rahapolitiikka.** Kokemuksia alueellisesta rahapolitiikasta Norjassa ja näkökohtia sen toteuttamisesta Suomessa. 1985. 62 s. ISBN 951-686-102-4
- A:60 Kerstin Heinonen **Systemet med särskilda dragningsrätter — dess utveckling, egenskaper och framtid.** 1985. 65 s. English summary. ISBN 951-686-112-1
- A:61 **Koron vaikutuksista kansantaloudessa.** Kokoomateos. 1985. 110 s. English summary. ISBN 951-686-113-X
- A:62 Alexander K. Swoboda **Ongoing Changes in Finnish Financial Markets and Their Implications for Central Bank Policy / Suomen rahoitusmarkkinoiden muutokset ja niiden vaikutukset keskuspankkipolitiikkaan.** 1986. 57 p./s. ISBN 951-686-117-2
- A:63 Veikko Saarinen **Liikepankkien keskuspankkirahoituksen ehdot, määrä ja kustannukset 1950—1984.** 1986. 307 s. English summary. ISBN 951-686-120-2
- A:64 **Suomen rahoitusmarkkinat.** Kokoomateos. 1986. 134 s. ISBN 951-686-126-1

- A:65 Esko Sydänmäki **Kansainvälinen valuuttayhteistyö ja IMF**. 1986. 133 s. ISBN 951-686-128-8
- A:66 Juha Tarkka **Rahoitus- ja valuuttamarkkinoiden liberalisoinnista esitetyt näkökohtia**. 1987. 65 s. ISBN 951-686-129-6
- A:67 Jorma Hietalahti — Ahti Huomo **Pääomanliikkeiden säätely Suomessa ja muissa OECD-maissa**. 1987. 116 s. ISBN 951-686-131-8
- A:68 Vesa Vihriälä **Rahoitusmarkkinoiden vakaus**. 1988. 69 s. ISBN 951-686-139-3
- A:69 Urho Lempinen — Reija Lilja **Keskuspankki kehittyvässä maksujärjestelmässä**. 1988. 81 s. ISBN 951-686-143-1
- A:70 **Kassavarantotalletukset ja rahapolitiikka**. Kokoomateos. 1989. 152 s. English summary. ISBN 951-686-191-1
- A:71 Liisa Halme — Paula Launiainen (toim.) **Suomalaisten ja ulkomaisten pankkien tilinpäätöskäytäntö**. 1989. 215 s. ISBN 951-686-192-X
- A:72 **Pankkitoiminnan kannattavuus, tehokkuus ja riskit Suomessa**. Kokoomateos. 1989. 146 s. English summary. ISBN 951-686-200-4
- A:73 Ari Aaltonen — Esko Aurikko **Keskuspankkipolitiikka Suomessa**. 1989. 108 s. ISBN 951-686-201-2.
Toinen, uusittu painos 1990. 114 s. ISBN 951-686-240-3
- A:74 Markku Malkamäki **Rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen**. Kansainvälistymistä edistäneet tekijät, rakenteellinen muutos, markkinoiden toiminta ja säätely. 1990. 75 s. English summary. ISBN 951-686-232-2
- A:75 **Neuvostotalous muutoksessa**. Kokoomateos. 1990. 245 s. English summary. ISBN 951-686-236-5
- A:76 Esko Sydänmäki **Kansainvälinen velkaongelma**. 1990. 68 s. ISBN 951-686-243-8
- A:77 **Pankkitoiminnan lähtökohdat kansainvälisessä kilpailussa**. Kokoomateos. 1990. 151 s. English summary. ISBN 951-686-245-4
- A:78 **Suomen rahoitusmarkkinoiden kehitys 1980-luvulla**. Kokoomateos. 1990. 139 s. English summary. ISBN 951-686-257-8
- A:79 **Suomen rahoitusmarkkinat 1990**. Toiminnot, lainsäädäntö ja instituutiot. Kokoomateos. 1991. 169 s. ISBN 951-686-270-5
- A:80 Helvi Kinnunen **Suomalaisten yritysten kansainvälistyminen: ulkomaantoinnin kannattavuus ja vaikutus kotimaantalouteen**. 1991. 101 s. English summary. ISBN 951-686-282-9
- A:81 Ralf Pauli **Pankkikilpailu ja yleinen etu**. Näkökulmia rahoitusmarkkinoiden vakauteen ja valvontaan. 1991. 102 s. English summary. ISBN 951-686-295-0

- A:82 Matti Suominen — Juha Tarkka **Rahoituspalveluiden markkinat ja tuotanto Suomessa**. 1991. 116 s. English summary. ISBN 951-686-301-9
- A:83 Tapio Peura — Jukka Kero **Talouden avoimuus, kilpailukyky ja ulkomaan-
kauppa**. 1992. 92 s. English summary. ISBN 951-686-321-3
- A:84 **Suomen maksu- ja selvitysjärjestelmät**. Kokoomateos. 1992. 235 s.
ISBN 951-686-346-9
- A:85 Vappu Ikonen — Jaakko Autio — Heikki U. Elonen **Suomen Pankki ja 1930-
luvun lama**. Kokoomateos. 1992. 119 s. English summary. ISBN 951-686-357-4